

De trouw aan ons

voorheen betoond

*Het 75-jarig bestaan
van de Gereformeerde Gemeente
te 's-Gravenpolder*

1924 - 1999

K.W. van Luik

De trouw aan ons voorheen betoond

In 1924 ontstond in het Zeeuwse dorp 's-Gravenpolder een Gereformeerde Gemeente. Wat klein begon, groeide in de loop der jaren uit tot een grote gemeente van meer dan 1600 zielen. Kerkte men aanvankelijk echt in een schuur, al spoedig werd deze vervangen door een stenen gebouw, overigens wel van het bekende 'schuurtype'. Aan het einde van de jaren zeventig verrees er een modern kerkgebouw dat 10 jaar geleden zelfs al weer uitgebreid moest worden.

Dat alles is echter slechts de buitenkant. Wat het belangrijkste is, kan niet zo gemakkelijk aan de uiterlijke verschijnselen worden afgelezen. Vijfenzeventig jaren lang mocht het Woord gebracht worden. Vijfenzeventig jaren ging - in de prediking - *Christus het land (of de gemeente) door, goed doende*. Dat gebeurde door middel van de vier predikanten die de gemeenten gediend hebben, maar ook door de vele preken die gelezen werden.

Vijfenzeventig jaar een Gereformeerde Gemeente in 's-Gravenpolder, dat wijst ons op de trouw van God, Wiens werk ondanks alle menselijke tekorten en zonden in stand bleef.

DE TROUW AAN ONS VOORHEEN BETOOND

*Herdenk de trouw, aan ons voorheen betoond;
Denk aan Uw volk, door U van ouds verkregen;
Denk aan Uw erf, het voorwerp van Uw zegen,
Aan Sions berg, waar G'eertijds hebt gewoond.*

Psalm 74 : 2 (berijmd)

K.W. van Luik

DE TROUW AAN ONS VOORHEEN BETOOND

Het 75-jarig bestaan van de
Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder
1924 - 1999

Uitgave kerkenraad van de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder
2000

ISBN 90-9013785-8

© Copyright by Gereformeerde Gemeente 's-Gravenpolder, 2000

Niets uit deze opgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij van Velzen B.V. te Krabbendijke

INHOUDSOPGAVE

TEN GELEIDE	9
VERANTWOORDING	11
1. 'S-GRAVENPOLDER DOOR DE LOOP DER EEUWEN	15
Ontstaan	15
Groei	16
2. KERKELIJK LEVEN TOT IN DE NEGENTIENDE EEUW	18
De hervorming	18
Lansbergen	20
Paapsche stoutigheden	21
De afscheiding	21
Ds. H.J. Budding	21
3. DE BAKKERIAANSE GEMEENTE	25
Daniël Bakker	25
Naar een Ledeboeriaanse gemeente	26
Bakkerianen en Dijkianen	28
Het aardse huis gebroken	30
Ds. L. Hubregtse	34
Kerk, school en politiek	35
4. ONTSTAAN VAN EEN GEREFORMEERDE GEMEENTE	38
Leven naar Gods Woord en gereformeerd kerkrecht	38
Vergaderingen	39
De schuur van Felius	42
Een eigen kerkgebouw	44
Classis Goes	48
Instituering	50
5. EEN PLAATS IN NAZARETH	54
Een geordend kerkelijk leven	54
Een eerste beroep	54
Ambtelijke zorg en leiding	56
Leesdiensten	58
Oorlogsjaren	60
Na de oorlog	61
Een eigen predikant	65

Een zwarte bladzijde	69
Veertien jaren weduwe	70
Ambtsbediening van ds. L. Vogelaar	70
Groei van de gemeente	74
6. VAN NAZARETH NAAR LANGEWEG	79
Buitenleven	79
De nieuwe rijm	81
Weer een eigen predikant	82
“De Beukelaar” en “De Rondas”	86
Seniorenwoningen	88
Verbouwen	91
1998: grote droefheid	94
... en grote blijdschap	97
Een onderscheiding	101
De zaaier	103
7. HERDENKEN EN VOORUITZIEN	104
Voortgaande groei	104
Herdenkingsrede	104
8. GEBOUWEN	117
Het eerste kerkgebouw aan het Nazareth	117
De Elimkerk	123
Elim	124
Verbouwing van de Elimkerk	126
De oude pastorie in het nieuw	128
9. ZANGERS, VOORZANGERS EN SPEELLIEDEN	130
Het orgel van Knipscheer	131
Een nieuw orgel van Leeftang	134
Via Van Dam naar Fama & Raadgever	135
10. VERENIGINGSLEVEN	139
Zangvereniging “Vooruitgang zij ons streven”	139
Kinderkoor “Jong V.Z.O.S.”	139
Vrouwenvereniging “Niet in eigen kracht”	139
-16 JV “Elimranken”	140
+16 JV “Samen zoeken”	140
Bibliotheek	141
Gehandicaptenzorg	142
Lidmatenvereniging +21	142
Mannenkoor “Elim”	142
Evangelisatiecommissie	143

11. AMBTSDRAGERS, STATISTISCHE GEGEVENS ENZ.	144
Predikanten	144
Ouderlingen	144
Diakenen	144
Beroepen, uitgebracht sedert de instituering	146
Kosters	148
Ledenstatistiek	149
 BRONVERMELDING	 151
 NOTEN	 153

TEN GELEIDE

In artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis worden de merktekenen om de ware Kerk te kennen genoemd, namelijk de reine predikatie van het Evangelie, de reine bediening der sacramenten en het gebruik van de kerkelijke tucht. We mogen geloven, dat ook in het Zeeuwse dorp 's-Gravenpolder die kerk zich heeft geopenbaard in het verleden. En tot op de dag van vandaag mag het Woord des Heeren nog worden verkondigd.

Zo kreeg de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder, ontstaan uit de al veel oudere Bakkeriaanse gemeente, in 1924 gestalte. Derhalve werd in 1999 het 75-jarig bestaan van de gemeente herdacht. Tevens werd door de kerkenraad besloten een jubileumboek samen te stellen. Daartoe werd een commissie in het leven geroepen en ouderling K.W. van Luik werd belast met het beschrijven van de geschiedenis. We mogen vaststellen, dat hij dat op een nauwgezette en liefdevolle wijze gedaan heeft. Niet alles was oorbaar om opgenomen te worden. Vele dingen stichten niet. Maar er waren ook zaken die het waard waren om aan de vergetelheid te ontrukken. Uit de vele gegevens heeft de schrijver vanzelfsprekend een keuze moeten maken. Al met al zijn we broeder Van Luik dankbaar voor het verrichte werk.

Als we terugzien op de achterliggende 75 jaren en alles wat de Heere de gemeente heeft willen schenken, past ootmoed en verwondering. De gemeente mocht zich verblijden in een gestadige groei en een ruim kerkgebouw mocht verrijzen. De Heere schonk ambtsdragers om in alle eenvoud met de van God geschonken gaven te dienen. Door Gods knechten mocht de levende verkondiging des Woords gebracht worden. Het belangrijkste is echter of er ook vruchten werden gevonden van geloof en van bekering. Welnu, we mogen geloven dat de Heere ook in de gemeente van 's-Gravenpolder door Woord en Geest heeft willen werken. En dat Hij Zijn werk tot op de dag van vandaag nog in stand houdt. Uit louter genade! Dan geldt ook voor 's-Gravenpolder: 'Evenwel het vaste fundament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heere kent degenen, die Zijne zijn" (2 Timótheüs 2:19). De Heere verbindt Zijn zegen nog aan het geschrevene en Hij zij de gemeente in de voor ons verborgen toekomst gedachtig.

's-Gravenpolder

Ds. J. Schipper

VERANTWOORDING

In 1998 bestond de Koningin Julianaschool te 's-Gravenpolder 75 jaar. Ter gelegenheid van dat heuglijke feit zijn er niet alleen op school jubileumactiviteiten ontplooid, maar is er ook een herdenkingsbijeenkomst in de kerk van de Gereformeerde Gemeente alhier georganiseerd. Al vanouds is er immers veel aandacht geweest voor de hechte band die er dient te bestaan tussen de "driestar" kerk, school en gezin. In de kring van onze gemeenten heeft ds. G.H. Kersten altijd geijverd voor de oprichting van eigen scholen, waar onze kinderen niet alleen onderwezen werden in alle vakken die ze in het maatschappelijk leven nodig hebben, maar waar hen ook de eerste beginselen van de leer die naar de godzaligheid is, worden voorgehouden en voorgeleefd.

Er is bij die gelegenheid een jubileumboek uitgegeven, waarin aandacht besteed werd aan de geschiedenis van "onze" school. In die geschiedenis kwam duidelijk uit hoe nauw de relatie tussen kerk en school al die jaren geweest is. Maar dat niet alleen. De oprichting van de schoolvereniging heeft directe invloed uitgeoefend op het stichten van onze Gereformeerde Gemeente ter plaatse. Dat moge vreemd lijken tegen de achtergrond van wat hierboven is beschreven, maar toch heeft de visie op eigen christelijk onderwijs mede bijgedragen aan het ontstaan van onze gemeente uit de al vele jaren langer bestaande Bakkeriaanse of Oud-Gereformeerde Gemeente ter plaatse.

Er waren mensen die geen eigen christelijke scholen wilden stichten. Een van de ouderlingen alhier, Leendert Hoekman, was echter een hartelijk voorstander van christelijk onderwijs evenals van christelijke politiek. Toen hij bovendien aandrong op een geordend kerkelijk leven naar de voorschriften van de Dordtse Kerkorde, ontstond er onenigheid binnen de kerkenraad en de Bakkeriaanse gemeente. Helaas, moeten we zeggen, heeft deze onenigheid geleid tot het stichten en institueren van onze huidige Gereformeerde Gemeente.

Het is dan ook een opmerkelijk blijk van Gods lankmoedigheid en trouw, dat onze gemeente inmiddels haar vijfenzeventigjarig bestaan mocht vieren. Ondanks menselijke gebreken en tekortkomingen die leidden tot onenigheid en scheuring heeft de Heere de prediking van het Woord en de bediening van de sacramenten in stand willen houden in ons midden. En naar we geloven mogen heeft Hij ook de "dwaasheid der prediking" nog willen gebruiken om in het midden van onze gemeente te werken. Zo mocht het ook in onze gemeente wel getuigd worden, wat Paulus schrijft aan de gemeente van Colosse: "Dankende de Vader, die ons bekwaam gemaakt heeft om deel te hebben in de erve der heiligen in het licht, Die ons getrokken heeft uit de macht der

duisternis en overgezet heeft in het koninkrijk van de Zoon Zijner liefde, in Dewelke wij de verlossing hebben door Zijn bloed, namelijk de vergeving der zonden.”

Nu geldt het niet alleen voor het ontstaan van onze gemeente, maar ook voor haar voortbestaan, dat het de goedertierenheden des Heeren zijn dat wij niet vernield zijn. Want als we zien, wat er in die vijfenzeventig jaar gebeurd is, stemt het tot verootmoediging en tot verwondering dat de Heere zijn vuur- en haardstede hier heeft willen onderhouden. Maar ons past evenzeer schaamte en oprecht schuldbesef als we zien wie wij in al die jaren geweest zijn. Dan geldt ook hier: Niet ons, o HEERE, niet ons, maar Uw Naam alleen geef eer om Uwer goedertierenheid, om Uwer waarheid wil. En ziende op de toekomst mogen we wel zeggen: Herdenk de trouw aan ons voorheen betoond.

Het heeft de kerkenraad goed gedacht bij het bereiken van deze mijlpaal niet alleen een herdenkingsdienst te beleggen, maar ook een herdenkingsboek uit te geven. Er zijn immers nog maar zeer weinigen in leven die het ontstaan van onze gemeente bewust hebben meegemaakt. Om te voldoen aan de (Bijbelse!) opdracht tot herdenken is het nodig te weten wat er gebeurd is. Daarvoor moeten de feiten vastgelegd worden. Er is dan ook geprobeerd in dit boek zo eerlijk mogelijk verslag uit te brengen van wat er in de afgelopen vijfenzeventig jaar in de gemeente gebeurd is. We menen dat dit mogelijk was zonder oude wonden open te rijten en zonder bepaalde feiten in een tendentius daglicht te plaatsen. Er is geprobeerd pijnlijke zaken terughoudend te verwoorden zonder echter de waarheid geweld aan te doen.

Voor het samenstellen van dit boek kon ik in eerste instantie gebruik maken van enkele beknopte aantekeningen die broeder A.J. de Kraker wel eens schriftelijk vastgelegd had. Verder heb ik de notulen van de kerkenraads- en de ledenvergaderingen kunnen raadplegen. De notulen van de classis Goes uit de twintiger jaren boden bovendien inzicht in de opname van onze gemeente in het geheel van de Gereformeerde Gemeenten. Verder heb ik gebruik kunnen maken van mondelinge informatie van enkele gemeenteleden, waardoor wat dieper inzicht verkregen werd in de gang van zaken in 1924. Al zal dit boek geen opzienbarende zaken aan het licht brengen, interessant genoeg is in ieder geval de ontdekking dat de instituering niet heeft plaatsgehad op 11 juni, zoals algemeen werd aangenomen, maar op 30 juli 1924.

Ik mag de kerkenraad hartelijk dankzeggen voor het vertrouwen dat mij geschonken werd. Zeer welkom waren de raad en adviezen van de begeleidingscommissie, bestaande uit de broeders A.J. de Kraker, A. Aarnoutse, J. de Voogd en L.A.C. Wisse, die de verschillende versies van de tekst van dit herdenkingsboek hebben meegelezen. Ook onze predikant, ds. J. Schipper, die zelf

ruime ervaring heeft met kerkhistorisch werk, heeft met belangstelling en advies de groei van dit werk gevolgd. In het bijzonder mag ik hier echter wel memoreren de bijdrage van de heer L.L. de Visser, die met nimmer aflatende belangstelling en ijver meegeholpen heeft bij het bijeenbrengen van vele illustraties en andere zaken die met zijn werk als archiefambtenaar samenhangen. Bij het persklaar maken van het boek was zijn bijdrage eveneens van groot belang. Verder wil ik Rogier Boogaard bedanken, die op vakkundige wijze diverse bijdragen aan het fotowerk heeft geleverd.

Bovenal past het mij de Heere te erkennen voor de lust en de kracht die Hij heeft willen verlenen om dit werk te mogen verrichten. Het gaat bij alles wat er in de kerk omgaat in de eerste plaats om de eer van Zijn Naam. Bij het samenstellen van dit boek bleek echter ook weer, hoe moeilijk het is om in de presentatie van allerlei feiten, het beschrijven van allerlei personen en het weergeven van allerlei gebeurtenissen te laten uitkomen hoe de voortgang van Gods Koninkrijk zich manifesteerde in onze gemeente. Het meeste van wat beschreven werd, verwijst dan ook naar de uitwendige gebeurtenissen. Het gaat echter allereerst om Gods werk in de harten van zondaren. Mijn wens is dan ook dat ondanks dit alles er toch iets van duidelijk moge worden, hoe het van de Gereformeerde Gemeente van 's-Gravenpolder geldt, dat ook hier de Naam van Jezus van Nazareth gepredikt is, "Welken het land (of: de gemeente) doorgegaan is, goed doende!" Dat geve de Heere.

's-Gravenpolder, 30 december 1999.

K.W. van Luik

N.B. Wat de spelling en weergave van diverse namen betreft, wil ik het volgende opmerken. Vaak worden namen niet helemaal correct vermeld in notulen en brieven. Ik heb me bij het citeren echter gehouden aan de formulering en spellingswijze zoals ik die daar vond. Het zal duidelijk zijn, dat zodoende bijvoorbeeld het woord "kerkenraad" (de nieuwe spelling sinds 1996) in citaten ook veelvuldig voorkomt als "kerkeraad".

1. 'S-GRAVENPOLDER DOOR DE LOOP DER EEUWEN

Ontstaan

's-Gravenpolder is een van de dorpen in de Zak van Zuid-Beveland. In dit mooie gebied ten zuiden en zuidwesten van Goes liepen in de Middeleeuwen diverse kreen en kreekjes. Een daarvan was de Zwake, die de huidige Zak van Zuid-Beveland kronkelend doorsneed. In de twaalfde eeuw was deze kreek wel 5 kilometer breed en had deze dus veel weg van een zee-arm. De zee-armen en kreen boden de bewoners van Zuid-Beveland uitstekende mogelijkheden van vervoer, maar waren tegelijkertijd een groot gevaar bij hoge waterstand. De dijken waren vaak gebrekkig en zwak; regelmatig verdwenen bij stormen en watervloeden stukken bedijkt land weer in de stroomgeulen. Op sommige kreekkruggen was het veilig genoeg om nederzettingen te stichten. Sommige van die nederzettingen zijn uitgegroeid tot de huidige dorpen, andere zijn nooit groter geworden dan gehuchten en buurtschappen, terwijl in sommige gevallen de bebouwing verdwenen is en slechts namen eraan herinneren. Van veel dorpen is niet met zekerheid vast te stellen wanneer het eerste begin ontstaan is, maar van 's-Gravenpolder is dat met tamelijk grote nauwkeurigheid te zeggen.

In de zomer van 1316 is de polder van Voirtrappe ontstaan. Het ging daarbij om de bedijking van een stuk schor dat lag aan de Zwake, enkele kilometers ten zuiden van Goes. Men vermoedt dat er in datzelfde jaar al huizen gebouwd werden, omdat direct bij de inpoldering rekening gehouden werd met het stichten van een dorp. Werd het gebied oorspronkelijk meestal aangeduid als "den ouden en newen polre van Vortrappe", sinds de dertiende eeuw worden het dorp en de omgeving regelmatig aangeduid met "tSgravenpolre". De graven van Holland, die opdracht gegeven hadden tot de bedijkingen, waren immers de bezitters van dit gebied.¹⁾

Het schijnt dat er al spoedig een kapelletje verrezen is in het dorp. Erg rijk was men echter niet in deze overwegend agrarische gemeenschap, die uit slechts enkele tientallen mensen zal hebben bestaan. Men kon dus geen pastoor betalen. Het geld daarvoor kwam dan ook niet van de dorpelingen zelf, maar werd gegeven door de ambachtsheren. Zo is bekend dat in 1351 graaf Willem V van Holland met een bijdrage kwam en in 1358 hertog Aalbrecht van Beieren. Aan het einde van de 14de eeuw moet men begonnen zijn met de bouw van een stenen kerkje. Op grond van bouwkundig onderzoek wordt aangenomen, dat de overblijfselen daarvan nog terug te vinden zijn als het koorgedeelte van de huidige Nederlandse Hervormde kerk. In de 15de en 16de eeuw is het kerkgebouw enkele malen vergroot en heeft het ongeveer de huidige vorm gekregen.

Kaart van Zeeland met de situatie rond het jaar 1500.

Groei

Gegevens over de grootte en samenstelling van de bevolking zijn schaars. Groot is het dorp nooit geweest. Zo rond 1700 moeten er ongeveer 400 mensen gewoond hebben en een eeuw later was dat nog ongeveer zo.²⁾ De hele negentiende eeuw is het aantal inwoners onder de duizend gebleven. In de twintigste eeuw zette de groei langzaam in: tussen 1910 en 1920 stijgt het inwonertal van ± 950 naar ± 1050 . Die stijgende lijn blijft aanwezig, maar pas na 1960 is het aantal van 1500 overschreden. Daarna is er een tamelijk snelle groei opgetreden tot het huidige aantal van rond de 4500. Van die bevolking behoort ongeveer 40% tot de Gereformeerde Gemeente en de Oud-Gereformeerde Gemeente ter plaatse. Het dorp 's-Gravenpolder is sinds 1970 geen zelfstandige gemeente meer, maar maakt deel uit van de burgerlijke gemeente Borsele, die de gehele Zak van Zuid-Beveland omvat.

De Nederlandse Hervormde kerk te 's-Gravenpolder.

2. KERKELIJK LEVEN TOT IN DE NEGENTIENDE EEUW

De hervorming

Wie de kerkgeschiedenis nagaat, zou kunnen denken dat de reformatie in Zuid-Beveland niet direct voet aan de grond gekregen heeft. Het heeft hier wel geduurd tot 1578 voor de eerste hervormde predikanten in diverse Zuid-Bevelandse gemeenten arriveerden en in kleine parochies gebeurde dat zelfs nog enige jaren later. Pas toen de plaatselijke overheden als geldschietters gingen fungeren, werd het mogelijk om ook in kleinere plaatsen predikanten aan te stellen die de gereformeerde leer waren toegedaan. Hier in 's-Gravenpolder gebeurde dat pas in 1583 met de komst van ds. Willem de Smidt. Het lijkt me echter goed dit beeld wat te nuanceren.³⁾

Het optreden van Luther in Duitsland had zijn uitwerking ook in andere landen van Europa. En al was het niet altijd zo dat het werkelijk om het gedachtegoed van Luther ging, alles wat enigszins hervormingsgezind aandeed, kreeg al gauw het etiket "luthers" opgeplakt. Zowel doperse (doopsgezinde), lutherse en calvinistische stromingen werden ermee aangeduid. De overheid trad met "plakkaten" actief op tegen deze "ketterse" groeperingen. Zo werd in 1527 een begin gemaakt met een grootscheepse actie tegen de "lutherij". Dit was in vergelijking met andere delen van de Nederlanden tamelijk laat maar men heeft het ook lang volgehouden; zelfs op 7 januari 1578 werd er in Goes nog een dergelijke waarschuwing tegen het nieuwe geloof gepubliceerd.

Het zijn in Zeeland in het begin vooral ook doperse invloeden geweest die zich deden gelden. Op Walcheren, dat met handelssteden als Middelburg, Vlissingen en Veere veel internationale contacten had en op Schouwen (Zierikzee) deden zich de invloeden van de nieuwe leer het duidelijkst voor. Daar kwamen de calvinistische invloeden ook het eerst en het duidelijkst openbaar. Maar toch dringen de nieuwe gedachten ook op Zuid-Beveland door. Vooral vanuit Antwerpen heeft er in dit opzicht een beïnvloeding voorgedaan. Als we daarbij bedenken dat de handelsroute van Antwerpen naar Goes via de rivierarm de Zwake liep en er zelfs een regelmatige "veerdienst" tussen Antwerpen en 's-Gravenpolder onderhouden werd³⁾, is het niet denkbeeldig dat de "bijbels, fonteynkens des levens ende diergelijcke" die door rondreizende schoenmakers, maar ook door diverse andere handelaars verkocht werden, ook in 's-Gravenpolder terechtgekomen zijn. Er waren in ieder geval heel wat rondreizende kramers die "vele en diversche heretique (ketterse) ende verboden boeken" onder hun gewone handelswaar verborgen meesjouwden.

Het is overigens niet ondenkbaar dat hierbij ook allerlei calvinistische invloeden zich al lieten gelden. Zo zijn er gegevens bekend over personen uit het Rijnland, die zich in deze omgeving vestigden en rond wie er kleine "Hervormde" gezelschappen ontstonden. Bovendien kwam de predikant Adriaan van Haamstede, die vooral op Walcheren en Schouwen veel gepreekt heeft, vanuit Antwerpen en de Goese magistraat klaagde in 1560 dat zijn "seditieuse conversatie ende leeringen alle den inwoonderen van desen lande bij gemeene fame genouch bekennt es."⁵⁾

Liep het in de twintiger en dertiger jaren nog niet zo'n vaart met het optreden van de overheid, tussen 1540 en 1545 zijn diverse pastoors en schoolmeesters uit Goes en de dorpen in de omgeving op verdenking van ketterij opgepakt. En ook in de jaren daarna bleef men actief. Al zijn de meeste gegevens uit die tijd verloren gegaan, van sommige gevallen zijn toch nog wat bijzonderheden bewaard. Zo blijkt er in 1564 een zekere Mayken Jansdr., echtgenote van Marinus Anthonisz., afkomstig uit 's-Gravenpolder, in Goes gevangen te liggen. In mei van dat jaar werd ze verhoord. Waarschijnlijk behoorde ze tot de doperse richting, al is dat niet helemaal zeker. Ze had verboden boeken in bezit gehad en had "blasphemeuse en irreverente (godslasterlijke en oneerbiedige) woorden" over de beide sacramenten gesproken. Maar aangezien ze bij haar ondervraging "catholijck" geantwoord had, werd ze weer vrijgelaten.⁶⁾

In de directe omgeving vonden "veele ende meenichfuldighe conventiculen ende heymelijcke vergaderinge" plaats, die onder andere georganiseerd werden door de chirurgijn van Nisse, meester Filips, die deze bijeenkomsten niet alleen in zijn woonplaats, maar ook in 's-Heer Arendskerke, 's-Gravenpolder en Heinkenszand belegde. Vanuit Walcheren en Vlaanderen kreeg hij hulp. Zo weten we dat de doperse prediker Valerius uit Middelburg in Goes en omgeving preekte in het jaar 1566. De overheid probeerde deze bijeenkomsten te verstoren, wat ook gebeurde op 24 september 1566, toen een Vlaamse prediker in 's-Gravenpolder tijdens een dienst werd opgepakt en naar Vlaanderen werd teruggestuurd.⁷⁾

Vanaf 1566 ondernam de overheid steeds meer actie tegen de aanhangers van het nieuwe geloof. Dit leidde ertoe dat binnen enkele jaren de invloed van de diverse hervormingsgezinde stromingen leek af te nemen. Alva had met de instelling van zijn Raad van Beroerten, de rechtbank die voornamelijk de godsdienstige kwesties beoordeelde, weten te bewerkstelligen, dat er heel wat "hervormden" de wijk genomen hadden naar veiliger oorden. Daardoor leek de rooms-katholieke kerk weer de allesoverheersende factor in het godsdienstige leven te zijn geworden. Toch hadden de vernieuwingsbewegingen hun invloed laten gelden; er waren nu eenmaal diverse, voornamelijk doperse, gemeenten geweest in de periode van relatieve vrijheid van rond 1560. Toen in 1572 de

Walcherse steden als eersten de zijde van de geuzen en van de Prins van Oranje kozen, duurde het niet lang of de hervorming kreeg in Zeeland ruim baan.

Wat het georganiseerde kerkelijke leven betreft, kreeg de hervorming in eerste instantie duidelijk voet aan de grond in de handelssteden. Daar ontstonden de eerste gemeenten van enige betekenis. Op het platteland duurde het echter wat langer. De gemeente van 's-Gravenpolder kreeg pas in 1583 haar eerste predikant in Willem de Smidt (ook wel in gelatiniseerde vorm bekend als Guillaume Faber); deze vertrok in 1587 naar Ellewoutsdijk. Na hem hebben vele predikanten de hervormde gemeente gediend. Er zijn echter weinig of geen namen bij van enige bekendheid. Een daarvan verdient wat meer aandacht.

Lansbergen

Van 1609-1612⁸⁾ heeft Petrus Lansbergen (of Lansbergius) de gemeente 's-Gravenpolder gediend als gereformeerd (hervormd) predikant. Hij was de zoon van de wat meer bekende Philippus Lansbergen sr., die jarenlang als predikant in de gemeente van Goes heeft gestaan. Van deze Ph. Lansbergen verscheen een Catechismusverklaring die in het bekende Schatboek van Ursinus (althans in de Nederlandse uitgave daarvan) regelmatig wordt geciteerd. Lansbergen sr. was een strijdbaar man, die zich in 1612 fel verzette tegen de benoeming van een rooms-katholiek, mr. David van der Nisse, als burgemeester van Goes. Het jaar daarna sprak hij weer duidelijk zijn afkeuring uit tegen de stadsdokter C.A. Soetwater, die ook op de nominatie stond burgemeester van Goes te worden. Deze "bemoeizucht" met de stadspolitiek namen de burgemeesters hem zo kwalijk, dat ze wisten te bereiken dat er een bijzondere classisvergadering (zonder ouderlingen!) werd belegd, waarop men Lansbergen sr. uit het ambt zette.

Dit ontslag trof ook zijn zoon Petrus, die in 1611 van 's-Gravenpolder was vertrokken en als derde predikant de gemeente van Goes diende. Het ontslag berustte namelijk niet alleen op politieke gronden, maar ook op het feit dat vader en zoon Lansbergen een praktijk als arts uitoefenden. De kerkelijke regels verboden die combinatie van ambten echter! Bovendien was men in Goes zeer gebelgd over het feit dat Petrus, die met een beurs van de stad Goes⁹⁾ zijn theologiestudie had kunnen doen, naar nu bleek zonder daarvan kennis te geven was overgestapt op de studie geneeskunde en daarin zelfs was gepromoveerd! We komen deze voormalige predikant van 's-Gravenpolder later onder meer tegen als arts in Middelburg, waar hij vooral de verzorging van armen- en ziekenhuizen tot zijn taak had. Maar hij had kennelijk nog meer interesses: Petrus Lansbergen heeft zich in de jaren 1630 en volgende bezighouden met inpolderingen ten zuiden van Goes en in de omgeving van zijn oude gemeente

's-Gravenpolder.

Paapsche stoutigheden

Dat in de Zak van Zuid-Beveland enkele roomse dorpen liggen, is algemeen bekend. In de zestiende en zeventiende eeuw waren er in 's-Gravenpolder en Heinkensand heel wat roomsgezinden. Deze roomsgezinden waren ook actief in de rederijderskamer De Fiolieren. Rederijderskamers waren gezelschappen van veelal gegoede burgers, die zich bezighielden met het schrijven en voordragen van gedichten en toneelstukken. De rederijderskamers waren over het algemeen ontstaan in de vijftiende eeuw en hadden vaak een rooms-katholieke achtergrond. In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden deze rederijders ook in 's-Gravenpolder weer brutaler in hun optreden. Zo droegen ze op 2e Pinksterdag van 1665 het beeld van St. Barbara, de beschermheilige van 's-Gravenpolder openlijk rond in een processie en speelden ze op de 3e Pinksterdag in een schuur een toneelstuk. De hervormde predikant, ds. Johannes Eversdijk, die van 1653 tot zijn dood in 1669 in 's-Gravenpolder stond, heeft aan de overheid gevraagd om de "plakkaten" te handhaven, maar het is de vraag of dat veel geholpen heeft. Zo is bekend, dat er op 9 mei 1673 op de dag des Heeren in de herberg bij de open vensters gedronken werd tot grote verwondering van "doorpasseerende luijden soo uijt de stad (Goes) als uijt verscheidene dorpen." Ook in 1711 kwamen de rederijders weer in actie: ze wilden op Driekoningendag (6 januari) de "rethorijkspelen" opnieuw opvoeren. Daartegen werd wel opgetreden door de overheid, maar of dat veel effect had, is zeer de vraag. De Fiolieren hebben tot in de negentiende eeuw bestaan. Kennelijk is de rooms-katholieke invloed dan ook lang sterk gebleven in ons dorp.

De afscheiding

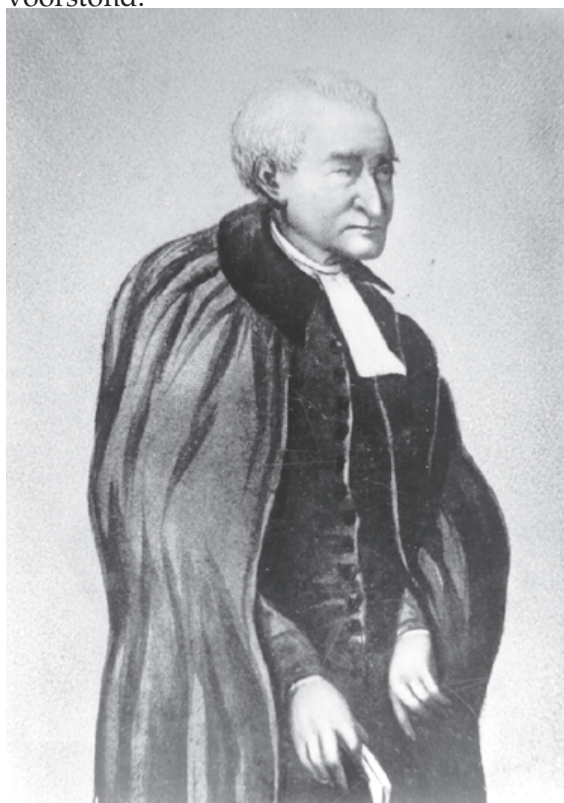
Vermeldt de geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Kerk in 's-Gravenpolder misschien niet zulke opzienbarende zaken en hebben er mogelijk niet zulke bekende predikanten gestaan, in afgescheiden kringen is 's-Gravenpolder wat meer bekend geworden. Die bekendheid hangt voornamelijk samen met het feit dat Daniël Bakker hier woonde op zijn hoeve De Palmboom, even buiten het dorp. In de "kleine kerkgeschiedenis" is Bakker een bekende persoon en rondom hem speelt zich een belangrijk deel van de voorgeschiedenis van onze gemeente af. Wie daarop een goed zicht wil krijgen, moet echter eerst aandacht schenken aan de persoon en de arbeid van ds. H.J. Budding.

Ds. H.J. Budding

Budding was geboren in Rhenen op 19 januari 1810. Hij studeerde theologie in

Utrecht en verzette zich kennelijk niet tegen de heersende “moderne” stromingen aan die universiteit; integendeel, hij kon zich daarin wel vinden en stond in dat opzicht goed bekend bij (in ieder geval één van) zijn hoogleraren. Zijn eerste gemeente werd Biggekerke, waar hij op 14 december 1834 bevestigd werd als Nederlands Hervormd predikant. Op Goede Vrijdag 1 april 1836 maakte Budding zich in zijn gemeente Biggekerke los van het “zoogenaamde hervormd genootschap”. Hij voegde zich bij de christelijk afgescheidenen en zou in die gemeenten een belangrijke rol gaan spelen. Al heeft hij door het gehele land in Christelijk Afgescheiden Gemeenten gepreekt en er de sacramenten bediend, hij was toch eerst en vooral de predikant van de Zeeuwse gemeenten. Budding was iemand die zich trouwens niet gemakkelijk aan allerlei regels wilde binden, want toen hij in 1839 met enkele van zijn Zeeuwse gemeenten apart kwam te staan van de christelijk afgescheidenen, ging hij elders in het land nog rustig voor in enkele van die gemeenten.

Hoe ontstonden de conflicten? In de eerste plaats was er tussen 1836 en 1840 een strijd geweest om de invoering van een nieuwe kerkorde (de zgn. Utrechtse kerkorde), die uiteindelijk op een mislukking is uitgelopen. Budding presenteerde zich in deze tijd duidelijk als iemand die de oude Dordtse Kerkorde voorstond.

Ds. H.J. Budding.

Er kwam echter een groter probleem. In Walcheren was in de gezelschappen en huisgemeenten de oude psalmberijming van Datheen nog volop in gebruik, ja, zij genoot daar veel aanzien. Budding heeft die in Biggekerke leren kennen, waarden en heeft ze vervolgens ook in de andere Zeeuwse gemeenten geïntroduceerd.¹⁰⁾ Hij was daarbij actief bezig met het opsporen van oude kerkboeken met deze berijming erin. De psalmberijming werd in de Zeeuwse gemeenten een flink twistpunt, omdat de voorstanders van de nieuwe berijming Datheen fel afwezen terwijl de afkeer andersom niet minder was.

In 1839 leidde de twist echter tot een hoogtepunt toen ook de “vrijheidsaanvraag” een rol ging spelen. De overheid wilde nieuwe kerkgenootschappen alleen registreren als ze de aanspraken op de naam “gereformeerd” lieten vallen! Uiteindelijk leidde deze problematiek tot een scheiding binnen de achttien gemeenten die Budding toen diende. Toen de psalmberijmingskwestie speelde (januari 1839), waren er slechts zes gemeenten (Biggekerke, Sint Jan ten Heere, Krabbendijke, Tholen, Sint-Philipsland en Nieuwerkerk) die Budding wilden volgen in zijn keuze voor Datheen. Maar toen de vrijheidsaanvraag in het geding kwam, bleken elf van de achttien gemeenten achter Budding te staan en slechts zeven gemeenten stand te houden als christelijk afgescheidenen.¹¹⁾ Buddings gemeenten kunnen we vanaf dit moment het beste aanduiden als “oud-gereformeerd”.¹²⁾ Behalve de reeds genoemde zes gemeenten behoorden nu ook Oud-Vossemeer, Kapelle, Heinkenszand en Groede erbij. Ze functioneerden in twee classes.¹³⁾

In maart 1841 logeerde de bekende ds. L.G.C. Ledeboer in Goes bij Budding en preekte ook in zijn gemeente. Buddings kerkgebouw was in die dagen een schuur in de Wijngaardstraat. Dat was een opmerkelijke stap van Ledeboer, want in 1840 had hij zich gevoegd bij de Chr. Afgescheiden Gemeenten waar Budding zich juist van losgemaakt had! Het was dan ook niet verwonderlijk dat verschillende christelijk afgescheiden lidmaten bij Budding hadden aangebeld en gevraagd hadden naar Ledeboer. Als hij in Goes preekte, dan toch zeker in hún gemeente! Het tekent de verwarring – of moet ik zeggen: vrijheid? – die er in die dagen in de afgescheiden kringen heerste. Opmerkelijk is in dit opzicht ook de verschijning van een “lerend diaken”. Naast Joh. de Jonge in Goes zijn Pieter van Dijke te Sint-Philipsland en later Daniël Bakker te 's-Gravenpolder er illustere voorbeelden van.¹⁴⁾ Budding zou dit verdedigd hebben met de woorden: “zoo zoude iemand, ofschoon diakon, mits tot stichting gaven hebbende ontvangen, zoowel in de onderlinge bijeenkomsten als in het onderwijzen der jongelieden kunnen voorgaan.”

Rond 1843 al behoorden enkele personen uit 's-Gravenpolder tot de gemeente van Budding. Het waren Jacobus Jacobusse die sinds 1841 en Philippus Verhage die sinds 1842 bij hem kerkten en als lid waren aangenomen. Zij hadden zelfs

kinderen bij hem laten dopen, hoewel hun echtgenotes nog lid van de Hervormde Kerk bleven. Vanaf 1843 kunnen we Budding echter niet meer oudgereformeerd noemen. Hij had in dat jaar een beroep aanvaard van de Chr. Afscheiden Gemeente in Groede maar ook door het aanvragen van de “vrijheid” had hij een ingrijpende stap gedaan. Bovendien zag hij vanaf dit moment af van het dragen van het ambtsgewaad (driekante steek, kuitbroek en bef) en ging hij over tot het zingen van de nieuwe psalmberijming.

Budding heeft heel wat keren in de gevangenis gezeten. Wie “ongeoorloofde samenkomsten” hield en daar vooringing werd door de overheid beboet. Dit ondervond ook Budding, die niet wilde betalen en daarom de gevangenis in moest. Daar was hij ook toen hij het beroep naar Groede aannam. Toen hij in 1844 vrij kwam, ging hij echter niet naar deze Zeeuws-Vlaamse gemeente, maar naar Groningen, waar men hem ook had beroepen! In Goes ontstond er vanzelfsprekend grote verwarring en verontwaardiging over deze stap, zeker toen hij later in de Chr. Afscheiden Gemeente van Goes nog eens vooringing. In 1848 ging Budding zelfs naar Amerika om de Afscheidenen daar te dienen; hij had daarvoor de woorden gekregen uit Micha 2:10, waar staat: *Maakt u dan op en gaat henen; want dit land zal de rust niet zijn, omdat het verontreinigd is, zal het u verderven, en dat met een geweldige verderving.*

3. DE BAKKERIAANSE GEMEENTE

Daniël Bakker

Voor de omgeving van Goes betekende het wegvallen van Budding dat er in diverse dorpen kleine huisgemeenten ontstonden, waar preken werden gelezen en oefeningen werden gehouden, o.a. in 's-Gravenpolder en Yerseke. In 's-Gravenpolder werd er geoefend ten huize van Dingenis Stroosnijder, die in Krabbendijke diaken was geweest en die zich na zijn vestiging in 's-Gravenpolder in 1843 aangesloten had bij Buddings gemeente in Goes. Er waren verschillende personen uit het dorp, maar ook uit omliggende plaatsen, die deze oefeningen bijwoonden. Het gezelschap telde in 1850 tijdens de oefeningen op zondag gemiddeld 25 leden.¹⁵⁾ Tot deze gemeente behoorde dus ook Daniël Bakker.

Bakker was geboren te Terneuzen op 3 februari 1821. Hij kwam uit een enigszins welgestelde familie. Zijn schoolprestaties waren niet bijster goed, zodat het opmerkelijk genoemd kan worden dat hij later zoveel waarde hechtte aan goed, d.w.z. christelijk onderwijs. In zijn jeugd was hij naar eigen zeggen nogal lichtzinnig, hoewel hij anderzijds in zijn levensbeschrijving opmerkte altijd "een open geweten" gehad te hebben. Daan Bakker is op 16 april 1843 in het huwelijk getreden met Adriana Vercouteren. Hij en zijn vrouw behoorden uiterlijk bij de Hervormde Kerk, maar zijn levenswandel was er tot nu toe niet naar geweest. Hij nam zich voor nu beter te gaan leven. Het leek ook enige tijd beter te gaan met hem; hij paste zelfs zo goed op dat hij later zei een echte fari-zeeër geworden te zijn in die tijd.

In 1846 verhuisde het gezin Bakker naar 's-Gravenpolder,¹⁶⁾ waar ze gingen wonen en werken op de hofstede Hof De Palmboom, die hij op 2 maart gekocht had. In maatschappelijk opzicht ging het goed met hem: hij maakte redelijk wat winst in zijn bedrijf. Verder was hij actief in het schuttersgilde Sint-Sebastiaan, dat in 1440 opgericht was en nam hij deel aan de schietoefeningen van deze vereniging. Hij had kennelijk in de Hervormde gemeente enig aanzien en werd daar gekozen tot diaken en tot kerkvoogd. Dat hij in deze jaren weer regelmatig in de herberg te vinden was, was kennelijk geen verhindering hiervoor.

In het jaar 1848 ging het echter nogal slecht met zijn boerderij. Toen veranderde zijn levenswijze, hij dacht zelfs aan zelfmoord en had veel last van zwaarmoedigheid. Toen zette de Heere hem in het jaar 1850 stil. Na enkele weken van zware aanvechtingen en diepe bestrijdingen kwam de Heere hem voor met de woorden: *Want Ik ben niet gekomen om te roepen rechtvaardigen maar zondaars tot*

bekering. In deze tijd was het, dat hij wel een stoof of een stoel onder het open dakraam plaatste als hij ging bidden, om zo toch maar dichterbij de Heere te kunnen komen. De Hervormde Kerk kon hem geen voedsel voor zijn ziel geven; hij bezocht de Christelijk Afgescheiden Gemeente van Goes waar ds. Adriaan de Bruijne toen stond, maar kwam ook op de gezelschappen van de vromen. Zo bezocht hij de oefeningen van Jacobus Pijke, die te Heinkenszand als oefenaar voorging en kwam hij in 1850 op het gezelschap van Dingenis Stroosnijder. In deze kringen vond hij wel gelijkgestemde zielen en al gauw kwamen ze hem ook op zijn hoeve bezoeken. Daar – en waarschijnlijk ook bij Stroosnijder – las Bakker dan voor hen uit de oude schrijvers, waardoor hij een steeds grotere plaats in het gezelschap ging innemen. Hij besloot in die tijd ook niet uitsluitend te lezen wat de oudvaders geschreven hadden, maar er zelf nog een stichtelijk woordje aan toe te voegen. Hij was niet onder de indruk van mensen die hem wezen op een gebrek aan opleiding en scholing, want hij antwoordde hen vrijmoedig dat hij wel niet geleerd had op een of andere hogeschool, maar dat hij op de hogeschool des hemels geoefend werd.

Naar een Ledeboeriaanse gemeente

Men zag echter ook uit naar de levendige verkondiging van dat Woord en besloot daarom ds. L.G.C. Ledeboer van Benthuisen uit te nodigen. Deze werd gevraagd eens te willen komen preken. Ds. Ledeboer kwam hoogstwaarschijnlijk op 11 januari 1851 naar 's-Gravenpolder en bleef zes weken bij Daniël Bakker op diens hoeve Hof De Palmboom.¹⁷⁾ In die tijd heeft hij er ongeveer vijftig kinderen gedoopt. Hij stichtte er ook een Ledeboeriaanse gemeente, waarin Dingenis Stroosnijder werd bevestigd als ouderling en Bakker als diaken. Deze speelde er vanaf het begin een rol als oefenaar.

In de nazomer van 1851 werd ds. Budding uitgenodigd, die ondertussen teruggekeerd was uit de Verenigde Staten. Tot verontwaardiging van zijn oude gemeente in Goes, die hem verschillende keren tevergeefs had verzocht te komen, ging Budding bijna onmiddellijk naar 's-Gravenpolder. Merkwaardigerwijs logeerde hij toen wel in Goes bij Joh. de Jonge, bijgenaamd "de hemelse bakker", die de Goese gemeente nog steeds als diaken diende. Hij heeft in 's-Gravenpolder een week of vijf de gemeente gediend, maar waarschijnlijk niet steeds op zondag. In ieder geval heeft hij op zondag 23 november 1851 in de "Oud-Gereformeerde" Gemeente van Goes gepreekt.

Bakker is waarschijnlijk niet onverdeeld gelukkig geweest met de komst van Budding. Leerstellig waren er enkele verschillen en in plaats van verblijvend heeft hij deze periode ervaren als "zeer bezwend, daar wij niet met elkander konden vereenigen". Zijn gemeenteleden dachten daar kennelijk anders over, want vanaf eind november volgde het grootste deel van hen Budding naar

't Hof De Palmboom.

Goes en bleef Bakker met slechts een handjevol mensen over. Onder degenen die Budding volgden, was ook Dingenis Stroosnijder met zijn vrouw. Kennelijk was het voor deze ouderling moeilijk te verteren geweest, dat zijn broeder diaken hem in de oefeningen overvleugelde.

De "concurrentie" van ds. Budding uit Goes zal Bakker niet gemakkelijk gevallen zijn. Het moet zelfs drie keer voorgekomen zijn dat hij slechts voor een vrouw en enige kinderen een preek heeft gelezen. Al werd meer dan de helft van de 26 leden die 's-Gravenpolder in dat jaar telde géén lid bij Budding, de meesten lieten wel hun kinderen door hem dopen. Zelfs Bakkers dienstmeisje, Maria Johanna Janse, van wie hij getuigd heeft dat de Heere in haar werkte, ging bij Budding in Goes kerken. Bakker heeft ook zelf overwogen zijn werk maar te staken en naar Goes te gaan, maar hij durfde dat niet aan. Vanaf 1852 kwam er toch weer enige groei in de gemeente van 's-Gravenpolder en op 18 januari kwam ds. Pieter van Dijke voor het eerst een kind dopen. Langzamerhand gingen verschillende 's-Gravenpolderaars weer luisteren op De Palmboom. Niet alleen mensen die oud-gereformeerd kerkten, maar ook enkele leden van de Chr. Afgescheiden Gemeenten van Goes en van Baarland voegden zich in de jaren 1854 tot 1860 bij Bakkers gemeente. Onder hen waren zelfs Gerard Otte uit Nieuwdorp, die vanaf het begin ouderling was geweest in de Chr.

Afgescheiden Gemeente en ook Dingenis Stroosnijder. Die had wel korte tijd in Goes als ouderling gediend, maar kon niet goed met Johannes de Jonge overweg, die eveneens ouderling was geworden. Velen waren teleurgesteld in de prediking van Budding, van wie zij toch niet meer hetzelfde geluid vernamen als vóór 1843. Zo mocht de beminnelijke Bakker velen van zijn vroegere hoorders opnieuw onder zijn gehoor krijgen.

Zijn bekendheid als oefenaar nam toe en hij werd al spoedig gevraagd ook elders in Zeeland voor te gaan. Zo sprak hij in Bruinisse en op Flakkee wel een stichtelijk woord, nadat de classicale vergadering van Middelburg hem daarvoor toestemming had gegeven. Hoewel hij een roeping tot predikant gevoelde en zelfs van verschillende gemeenten – waaronder ook 's-Gravenpolder – een beroep kreeg, had hij niet de vrijmoedigheid zich te laten bevestigen. In 1851 had ds. Ledeboer Pieter van Dijke bevestigd tot predikant te Sint-Philipsland en graag had hij dat ook met Bakker gedaan, tot wie hij zich voelde aangetrokken. De aandrang die hij daarbij op hem uitoefende, had echter geen resultaat.

In de jaren 1859 tot 1862 sloten zich zesendertig personen uit Axel, Zaamslag en Terneuzen aan bij de gemeente van Bakker in 's-Gravenpolder. Eén van hen, Marinus Ruben uit Axel, die in 1859 overkwam, werd later zelf predikant en volgde Bakker ook op. In 1862 of 1863 heeft men Bakker in Axel nog beroepen als predikant, welk ambt hij toen in 's-Gravenpolder niet had. Dit heeft, samen met de waardering die Bakker had in verschillende gemeenten, er mogelijk toe geleid dat Van Dijke in hem, die toch maar diaken-oefenaar was, een rivaal ging zien. Dat verklaart ook de scherpte waarmee het theologisch conflict van 1864 werd uitgevochten.

Bakkerianen en Dijkianen

Wat was er aan de hand? In 1863 was ds. Ledeboer overleden. Ongeveer een jaar daarna ontstond er tussen Bakker en ds. Van Dijke een verschil van mening over de rechtvaardigmaking. Dit leerstuk had Van Dijke in een preek in de gemeente van 's-Gravenpolder behandeld. Waarschijnlijk ging het om de vraag of een overtuigde zondaar zozeer met Gods recht verenigd moest worden dat hij er niet alleen mee instemde verdoemd te worden, maar er zelfs om bad “met Korach, Dathan en Abiram levend ter helle” te varen, zoals Bakker gedaan had.¹⁸⁾ Hij beschreef dit in zijn bekeringsgeschiedenis en beriep zich hiervoor op Leviticus 26:41. Ds. Van Dijke zou zich hiertegen verzet hebben en beschuldigde Bakker ook van antinomianisme. Op een classicale vergadering die op 11 mei 1864 gehouden werd te Sint-Annaland, maakte oefenaar-ouderling Bakker dit punt aanhangig. Hij werd echter zelf beschuldigd van laster, omdat hij hierover met een ouderling uit Moerkapelle gesproken zou hebben. Dit weerlegde hij en hij verdedigde zijn eigen standpunt op grond van Gods Woord. Het leek

dat de zaak in der minne geschikt kon worden en Van Dijke beloofde zelfs weer op 's-Gravenpolder te willen voorgaan.

Deze vrede was van korte duur. Al spoedig laaide de strijd weer zo hoog op, dat er een scheuring kwam in de Ledeboeriaanse gemeenten. Er ontstond een "Dijkiaanse" en een "Bakkeriaanse" tak. Zes gemeenten volgden Bakker in zijn opvattingen: Axel, Borssele, 's-Gravenpolder, Nieuw-Beijerland, Stad aan 't Haringvliet en Stavenisse. Aangezien deze gemeenten het echter zonder predikant moesten stellen, werd de nood hoog. Zo hoog, dat Bakker nu wel vrijmoedigheid kreeg zich te laten bevestigen als predikant in deze gemeenten, die als Nederduitsch Gereformeerde Gemeenten te boek staan. Er kwam echter een nieuwe moeilijkheid bij. Welke predikant zou dat moeten doen? Een hervormde werd niet geaccepteerd, van een afgescheidene wilde men ook niet weten. Toen beriep Bakker zich op de doop van de Heere Jezus door Johannes en liet hij zich op 18 oktober 1865 door enkele ouderlingen in 's-Gravenpolder de handen opleggen. Een van deze ouderlingen was Joh. Rooze, die oorspronkelijk had behoord tot de Chr. Afgescheiden Gemeente te Baarland.¹⁹⁾ De andere drie ouderlingen die bij de handoplegging betrokken waren, waren Van Wel uit Nieuw-Beijerland²⁰⁾, Maliepaard uit Stad aan 't Haringvliet en Luijk uit Stavenisse. Laatstgenoemde hield daarbij een preek over 2 Timotheüs 4:2, *Predik het Woord, houd aan tijdiglijk, ontijdiglijk, wederleg, bestraf, vermaan in alle lankmoedigheid, en leer*. Zijn intrede deed Bakker vier dagen later, eveneens op De Palmboom uit Kolossenzen 4:5. *Biddende meteen ook voor ons, dat God ons de*

Het Oud-Gereformeerde kerkgebouw (de "Boomwei") zoals het was ten tijde van ds. D. Bakker.

deur des Woords opene om te spreken de verborgenheid van Christus.

De gemeente groeide gestaag en bleef groeien, zodat in 1869 de schuur van De Palmboom te klein werd om alle luisteraars te bevatten. Toen besloot men een nieuwe kerk te bouwen in de "Boomwei", gelegen aan de Provincialeweg. Dit gebouw is nog altijd bij de Oud-Gereformeerde Gemeente alhier in gebruik in zijn oorspronkelijke vorm, hoewel het gerestaureerd is in 1988.

Niet iedereen dacht zo positief over deze wijze van bevestiging zoals Bakker en zijn ouderlingen deden. Het is later herhaalde malen voorgekomen dat men in andere afgescheiden gemeenten moeite had met het overnemen van door ds. Bakker gedoopte kinderen. Toen in 1867 in de Chr. Afgescheiden Gemeente Axel-Neuzen-Zaamslag een gezin overkwam met kinderen die door Bakker gedoopt waren, wist men er geen raad mee. De provinciale vergadering werd om advies gevraagd en deze besliste tot tweemaal toe – ook ondanks protest van de Axelaars – kinderen die "bij D. Bakker of Kruisgemeente of dergelijken, die zich onwettig hebben opgeworpen, gedoopt zijn, niet als gedoopte kinderen te erkennen en aan te nemen." Omgekeerd had men in deze Zeeuws-Vlaamse gemeente ook te maken met leden die zich onder invloed van de prediking van Bakker gingen afvragen of de Chr. Afgescheiden Gemeente de Kerk van Christus wel was en dus of ze daar hun kinderen wel ten doop konden houden. Al met al verwarring genoeg, ook al over het feit dat sommige gemeenteleden regelmatig bij deze Bakker gingen luisteren als hij in de omgeving van Axel en Terneuzen in schuren preekte.

In 1878 leek ds. Bakker enige verlichting te krijgen in de bediening van zijn zes gemeenten. Ds. W.C. Wüst van de zelfstandige Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Lodi (New Jersey, U.S.A.) nam het beroep naar Nieuw-Beijerland aan. Deze predikant had vóór zijn Amerikaanse periode al diverse Kruisgemeenten in ons land gediend en wilde ook nu weer graag herder zijn "in het achtergebleven schaapskooitje van ds. Ledeboer, die nog ouderwets gereformeerd zijn en stijf en stug staan tegenover Beëlzebul." Tussen ds. Wüst en Nieuw-Beijerland boterde het echter niet, tussen hem en ds. Bakker waarschijnlijk ook niet erg en het is de vraag of Bakker niet blij is geweest toen Wüst na korte tijd terugging naar zijn vorige gemeente. Nadat Wüst van 1883 tot 1884 de gemeente te Passaic gediend had, vroeg hij emeritaat aan. Hij verkreeg dat en keerde in 1885 naar Nederland terug. Hij vestigde zich te Amsterdam, waar hij op 16 november 1886 overleed.

Het aardse huis gebroken

Op 25 november 1885 was ook voor Daniël Bakker de dood gekomen. Tien dagen daarvoor had hij met Paulus mogen uitroepen: *Dood, waar is uw prikkel;*

13 Juli

1884.

Een vers ter gedachtenis
aan het verschrikkelijke onweder
TIJDENS EENE AVOND-GODSDIENSTOEFENING
door den Weleerw. heer D. BAKKER,
in de landbouwschuur van den heer A. DEKKER.

Waarde pen staat nu niet stil,
Maar volbrengt op 't papier mijn wil;
Schrijft daarop al die dingen
't Welk mij zoo vast in 'tharte lag,
Welke benouwdheid op dien dag
Mijn leden mogt ontwingen.
't Was op een Zondagavondstond:
Wij gingen om Gods woord gegrond
Uit 's leeraards mond te hooren.
En vergezeld van man en kroost,
Zoo nad'ren wij de schuur getroost
Wat ons daar zou bekoren.
Ziet eens Godes hand geducht!
De bliksem straalde door de lucht
Geduchtig heen en weder.
Gods macht en donderende stem
Deedt beven 'taardsch Jeruzalem,
De mensch zoo zwak en teeder.
En donkerheid bedekte 'daard,
Met zulk een sterk orcaan vervaard.
Deedt ons gebouwtje kraken
En alles binnen schudde daar.
'tGehuil, 'tgekerm, 'tgeklaag was naar
Dat reeds de menschen maakten;
En meen'ge ziel riep uit tot God:
Bewaar ons Heer barmhartig God,
Zoo vol van zaligheden!
Treedt niet met ons in het gericht,
Rechtvaardig zou voor Uw gezicht
g'Ons al in 'tstof vertreden.
Maar Heer! Uw rijke vaderhand
Bracht alles weer in zijnen stand.
Gij hebt ons willen sparen.
Gij hebt genadig ons bewaard,
Zoodra de leeraar in 'tgebed
Was, ging het weer bedaren;
En in 'tgebed werd ons zoo klaar,
Toen hij aanhaalde toch hoe naar
Den jongsten dag zal wezen.
Hier was nog maar een kleine schaar
En allen vloten bij elkaar.
Hoe vreeslijk dan na dezen!

Wanneer de maan zal zijn als bloed;
De zon veranderen zal met spoed,
De sterren zullen vallen
Van 'tfirmament des Hemels af
De dooden opstaan uit hun graf,
De zee ook geeft die allen,
De hel geeft ook haar dooden weer
Dat U die richten zal o Heer!
Familie, vader, moeder, kind,
Reeds jaren door den dood verslind
Zien daar elkander weder.
En 'thoofd dat lang verbrijzeld is
Keert tot het lichaam weder.
En allen zien door vuur gegaan,
De rechter op de wolken staan
En 't vonnis zal daar vallen.
Des menschen hart bezwijkt van schrik
Gedachtig aan den laatsten blik,
De scheiding van hen allen.
Gelukkig duurgekochte schaar
Die met zijn bloed u kocht nietwaar?
Uit natiën, talen, volken
Geen koning der verschrikking meer
Een Vredevorst voor u veeleer,
Die zetelt op de wolken.
O! Sions volk geen nood, geen smart
Geen onweersbui treft daar het hart
In 't Hemels-Kana binnen.
Gij zult met uwen Bruidegom
Aan zijnen disch zijn Welleskom
En eeuwig overwinnen,
Aldaar zal ook geen nacht meer zijn
Gekrijt, noch moeite, rouw noch pijn,
Zal daar de vreugde storen;
Maar met den Vader, Geest en Zoon
Hosanna juichen voor den troon:
En Eeuwigdurend wonen.
Daar in het eeuwig hemelhof
Verheven boven 'taardsche stof
Om eeuwig God te prijzen,
Daar zullen zij in God Verheugd
Hem eer en dank bewijzen.

Een gedicht over een onweer tijdens een dienst die door ds. D. Bakker geleid werd.

hel, waar is uw overwinning? De Heere was hem voorgekomen met de waarheid uit 2 Corinthe 5:1: *Want wij weten, zo ons aardse huis dezès tabernakels gebroken wordt, dat wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen.* Op maandag 30 november werd hij te 's-Gravenpolder begraven in een ruime grafkelder, die nog altijd op de begraafplaats te vinden is. Ouderling Hubregtse voerde bij deze plichtigheid nog het woord. Een grote menigte was erbij aanwezig.

Grafzerk ds. D. Bakker en echtgenote te 's-Gravenpolder. De steen vermeldt deze tekst:
**HIER RUST HET
 STOFFELIJK OVER-
 SCHOT VAN DEN
 WELEERW. HEER
 DANIEL BAKKER IN
 LEVEN GEREFOR-
 MEERD LEERAAR TE
 'S-GRAVENPOLDER.
 Geboren den 3^{DEN} Febr.
 1821.
 Overleden den 25STEN
 Nov. 1885.**

Er is een brief van ouderling Hubregtse bewaard gebleven, waarin hij schrijft over het einde van ds. Bakker. Deze luidt als volgt²¹⁾:

's Gravenpolder, 14 Dec. 1885

Geachte vriend!

Uit naam en op verzoek van de Wed. Ds. Bakker is het, dat ik u antwoord op uw verzoek, aan haar gedaan, om iets te mogen vernemen aangaande het afscheid nemen, sterven en begraven van uwen en onzen geliefden leeraar.

Tot antwoord dient dan het volgende:

Zelf heb ik veel aan zijn ziekbed mogen verkeerè, en zoolang als hij bewustzijn had, heb ik hem veel hooren spreken uit de vastheid van het Verbond der Genade en dat de Drieënige God zijn God was geworden en dat hij nu anders niet had tot grondslag voor zijn ziel om de eeuwigheid aan te doen, waarop hij ook zeer bevredigd den dood inwachte. Ongeveer 4 weken voor zijn heengaan heb ik hem daaruit nog zeer helder hooren spreken. We hebben toen met de vrienden, die er waren, op zijn verzoek drie versjes gezongen uit Psalm 89 en 118. Nadien was hij veelal zijn bewustzijn kwijt. Acht of 10 dagen voor zijn dood had hij nog een heerlijke nacht, daar de Heere hem werkzaam maakte met die waarheid: Want wij weten dat zoo ons aardsche huis dezès tabernakels gebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen.

Voorts lag hij op zijn sterfbed veel bevredigd, doch sprak niet veel. De laatste vijf dagen ben ik onafgebroken aan zijn ziekbed geweest. Hij had toen geen duidelijke bewustheid en kon moeilijk verstaan worden. De laatste twee dagen echter lag de glans van Gods heerlijk-

heid op zijn aangezicht, en zoo is hij de eeuwige ruste ingegaan. O, onuitsprekelijk voorrecht, nietwaar?

Wat zijn begrafenis betreft, die was heerlijk. Zelf heb ik onzen geliefden leeraar afgelegd en de kist voor hem gemaakt. De droefheid in deze gemeente en de belangstelling waren groot. Van heinde en verre waren er gekomen om hem de laatste eer te bewijzen en het stoffelijk overschot mee ten grave te brengen. Naar ik vernam, liepen honderd en vijftig menschen achter de lijkbaar. En zoo rust hij nu op zijn slaapstede, zooals de profeet Jesaja ons leert, tot dien grooten dag der opstanding, om dan met ziel en lichaam God eeuwig te verheerlijken voor de genade aan hem bewezen.

Hebben wij nu met hem dezelfde hope des eeuwigen levens, dan is de scheiding maar voor een wijle tijds. De dood maakt hier wel scheiding van onze liefste vrienden, maar hij brengt er ons dan ook weer bij.

En nu, vriend, acht ik met deze letteren aan uw verzoek voldaan te hebben. Hetgeen wij en ook gij in onzen leeraar verloren hebben, moge de Heere dat met zichzelfe komen te vervullen. Dat wensch ik u en ons allen toe, mij noemende uw naar het aangezicht onbekende vriend,

L. Hubregtse, Ouderling

Wilt ge nog eens een lettertje schrijven, dat zal ons genoegen doen.

Toen ds. Bakker stierf, bleven zijn gemeenten zonder herder en leraar achter; dat betekende ook: zonder de bediening van het Woord en de Sacramenten. Nadat enkele gemeenten elders aansluiting zochten, viel het kerkverband uiteen en op 9 maart 1887 vond de opheffing van het Bakkeriaanse kerkverband plaats. In datzelfde jaar zochten enkele gemeenten elkaar toch weer op. Volgens Florijn²²⁾ hadden scheuringen inmiddels echter hun sporen getrokken en was 's-Gravenpolder de enige gemeente die als één geheel bijeen gebleven was. Samen vormde men nu de Oud-Nederduitsch Gereformeerde Gemeenten.²³⁾ Hiertoe behoorden behalve 's-Gravenpolder negen gemeenten: Achterberg, Axel, 's-Gravenhage, Herkingen, Melissant, Nieuwerkerk (Zld), Oosterland, Oud-Beijerland en Terneuzen. De twee andere Bakkeriaanse gemeenten, Borssele en Nieuw-Beijerland, hadden al eerder aansluiting gezocht bij de Dijkiaanse gemeenten. Zij hebben ds. David Janse als voorganger gekregen. Deze heeft in 1894 nog geprobeerd of vereniging niet mogelijk was, maar de pogingen daartoe zijn helaas op niets uitgelopen. In de Oud-Nederduitsch Gereformeerde Gemeenten werden twee oefenaars aangesteld, te weten M. Ruben en L. Hubregtse. In 1889 bevestigde Hubregtse zijn collega-oefenaar M. Ruben tot predikant te Terneuzen.

De Vereniging van 1907, tot stand gekomen onder de stuwende leiding van ds. G.H. Kersten, ging voorlopig aan de gemeente van 's-Gravenpolder voorbij. Men bleef als Bakkeriaanse gemeente afzijdig, tot in 1924 een conflict de gemeente scheurde. Het grootste deel heeft zich toen wel bij de Gereformeerde

Gemeenten gevoegd. Het andere deel bleef als Bakkeriaanse gemeente bestaan en werd de eerste tijd door ds. G. van der Garde bediend. Volgens Florijn is zij na de dood van Van der Garde nog bediend door ds. W. Baaij. Tenslotte heeft men zich – waarschijnlijk rond 1940 – aangesloten bij de Federatie van Oud-Gereformeerde Gemeenten, die in 1922 onder leiding van ds. C. de Jonge²⁴⁾ was ontstaan.

Ds. L. Hubregtse

De persoon en het werk van Leendert Hubregtse zijn niet alleen voor 's-Gravenpolder maar ook voor de Bakkeriaanse gemeenten in hun geheel belangrijk geweest. Hubregtse heeft ds. Bakker waarschijnlijk leren kennen toen hij in Borssele woonde, waar Daan Bakker ook wel eens kwam preken. Er wordt wel verondersteld dat hij vanwege diens prediking van Borssele naar 's-Gravenpolder verhuisd is. Op 4 augustus 1875 heeft het gezin Hubregtse zich daar gevestigd. Beide mannen hebben waarschijnlijk veel waardering voor elkaar gehad. Rond 1880 moet Hubregtse ouderling geworden zijn in de 's-Gravenpolderse gemeente. Vijf jaar hebben ze nauwe contacten gehad binnen de kerkenraad. Hubregtse heeft zijn herder en leraar ook regelmatig bezocht op zijn sterfbed en daarvan in enkele brieven het een en ander verteld.

In de jaren die volgden heeft hij een belangrijke plaats ingenomen in de Bakkeriaanse gemeente. Florijn schrijft het mede aan zijn gave en wijsheid toe, dat 's-Gravenpolder niet door scheuring uiteenviel. In ieder geval werd hem op 14 september 1887 toestemming gegeven "een woordje in de gemeente, kon het zijn tot Gods eer en des naasten stichting te spreken." Op dezelfde vergadering werd Marinus Ruben aangesteld als lerend ouderling. Bijna twee jaar later werd Ruben eveneens door Hubregtse bevestigd als predikant.

Merkwaardigerwijs heeft men juist in zijn eigen gemeente 's-Gravenpolder wat problemen met zijn voorgaan gehad, want op een algemene vergadering van 11 september 1889 besloot men dat hij het oefenen op 's-Gravenpolder maar beter kon nalaten, terwijl hij wel de vrijheid kreeg andere gemeenten te dienen en er voor te gaan. Wat de problemen had doen ontstaan, is niet bekend. De moeilijkheden schijnen echter niet van lange duur te zijn geweest, want voor hij tot predikant bevestigd werd, had hij er alweer menigmaal gepreekt.

Ds. L. Hubregtse.

De al eerder genoemde Gerrit van der Garde was in september 1909 toegelaten als oefenaar in de gemeenten. Dat betekende natuurlijk enige verlichting van het ambtelijke werk van ds. Ruben en oefenaar Hubregtse. Toen ds. Ruben in 1910 overleed, kwamen de gemeenten zonder predikant te zitten. Dat bracht hen in een moeilijke positie. Men redde zich op een bijzondere wijze daaruit. Op een vergadering die op 11 september 1911 gehouden werd, besloot men Hubregtse als lerend ouderling en Van der Garde als lerend diaken²⁵⁾ beiden de bevoegdheid te geven ambtsdragers en lidmaten te bevestigen. Daarmee was de opvolging van ds. Ruben echter niet helemaal geregeld. In mei 1910 was er al aan beide broeders gevraagd naar "hun legging omtrent dat gewichtig werk" en op de genoemde vergadering in 1911 werd na uitvoering onderzoek besloten beide voorgangers te beroepen namens alle gemeenten. Dat gebeurde en op 26 november 1911 kon L. Hubregtse te 's-Gravenpolder bevestigd worden door Van der Garde met de woorden uit Leviticus 10:7: *Gij zult ook uit de deur van de tent der samenkomst niet uitgaan, opdat gij niet sterft, want de zalfolie des Heeren is op u.* Hubregtse deed zijn intrede op diezelfde dag met als tekst 1 Corinthe 2:2: *Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus en Dien gekruisigd.* Op 3 december van datzelfde jaar werd Ruben door Hubregtse in Achterberg bevestigd.

Kerk, school en politiek

Op de vergadering waar Hubregtse en Van der Garde waren gehoord over hun roeping tot het ambt was nog een heel ander besluit genomen. Vanwege de ambtelijke nood na de dood van ds. Ruben besloot men ambtsdragers niet meer periodiek te laten aftreden. Dit opzijzetten van de DKO heeft na de dood van ds. Hubregtse in 's-Gravenpolder tot moeilijkheden geleid en werd daarmee eigenlijk de aanleiding tot het ontstaan van onze Gereformeerde Gemeente.

Het is zeer waarschijnlijk dat er meer aan de hand geweest is. In het jaar 1918 was onder de inspirerende leiding van ds. G.H. Kersten de Staatkundig Gereformeerde Partij opgericht. Bij de oprichtingsvergadering op 24 april van dat jaar waren ook twee ambtsdragers uit de gemeente 's-Gravenpolder aanwezig. Deelname aan de politiek bleek in sommige van de Bakkeriaanse gemeenten echter niet vanzelfsprekend te zijn. Al zal Hubregtse het wel eens geweest zijn met zijn diakenen Hoekman en De Koster, die de partijvergadering bezocht hadden, op een algemene vergadering van de Bakkeriaanse gemeenten in 1920 bleken 18 van de 22 afgevaardigden tegen deelname aan de politiek te zijn. Dit bracht natuurlijk problemen met zich mee, want op een eerdere vergadering in september 1918 had men zich wel positief tegenover de SGP uitgesproken. Bovendien was de ouderling van de gemeente Herkingen, A. Mans, actief als gemeenteraadslid. Ds. Van der Garde keurde dat af, alsook

het feit dat Mans deel uitmaakte van het schoolbestuur ter plaatse. Zoals in die dagen wel meer voorkwam, zag ds. Van der Garde in het christelijk onderwijs niet minder dan het "beest uit de afgrond". In Herkingen leidde de opstelling van Van der Garde tegenover Mans ertoe, dat deze gemeente ook los van het kerkverband kwam te staan. Immers, toen de algemene vergadering van 14 september 1921 de kerkenraad van Herkingen ontbond, bleek het overgrote deel van de gemeente de kerkenraad te blijven steunen.

Ook in 's-Gravenpolder waren er dus voorstanders van staatkundig gereformeerde politiek te vinden. Toen de predikanten Kersten en Van Oordt daartoe stappen ondernamen in onze provincie, werden in acht Zeeuwse gemeenten kiesverenigingen opgericht, waaronder ook in 's-Gravenpolder. Op de eigenlijke oprichtingsvergadering, die op 24 april 1918 gehouden werd in Middelburg, waren niet alleen vertegenwoordigers van die acht kiesverenigingen aanwezig, maar ook een aantal kerkenraden van Gereformeerde Gemeenten en van de "Bakkeriaanse" gemeente van 's-Gravenpolder.²⁶⁾ Vanaf het begin tot 1923 heeft L. Hoekman deel uitgemaakt van het hoofdbestuur van de partij.

Leendert Hoekman was geboren op 26 juni 1877. Hij had waarschijnlijk niet meer onderwijs genoten dan de lagere school. In het maatschappelijke leven is hij werkzaam geweest als gemeentewerkman en als grafdelver en lijkdienaar. In die functie ging hij ook rond om het overlijden van dorpsbewoners huis aan huis bekend te maken, hij legde de overledenen af en leidde en verzorgde de begrafenissen.

Zowel op het terrein van het christelijk onderwijs als op dat van de christelijke politiek stond Hoekman duidelijk op het standpunt dat hier een taak lag voor het gereformeerde volksdeel. Als ouderling had hij in de gemeente veel aanzien en ontzag. Hij wist op bijzonder indrukwekkende wijze ook kinderen aan te spreken over het feit dat wij allen op weg en reis zijn naar de eeuwigheid.

In de Bakkeriaanse gemeente was hij eerst diaken. In die functie was hij op 24 april 1918 in Middelburg aanwezig op de oprichtingsvergadering van de SGP. Van 1918 tot 1923 was hij zelfs lid van het hoofdbestuur van deze partij. Waarschijnlijk rond 1920 is hij in de Bakkeriaanse gemeente tot ouderling bevestigd; hij heeft in 1922 in ieder geval als ouderling de begrafenis van ds. Hubregtse geleid. Vanaf de instituering van onze Gereformeerde Gemeente tot zijn overlijden op 22 augustus 1955 diende hij de gemeente in datzelfde ambt.

Volgens Fieret (in De Staatkundig Gereformeerde Partij 1918-1948) was ouderling L. Hoekman een duidelijke representant van de SGP-aanhang. Ook Hubregtse nam een ander standpunt in dan Van der Garde en sprak van de "zegeningen" die hij opmerkte in het feit dat vier van zijn gemeenteleden zitting hadden in de gemeenteraad. Verder wees hij naar Bijbelse personen als Jozef, Obadja, Daniël en zijn vrienden, alsook naar Nicodemus, die allen met de landsregering te maken gehad hadden. Hij had ook in de tijd ervoor zelf²⁷⁾ geijverd om te komen tot de stichting van een school, samen met ds. Kersten. Toen op de algemene vergadering in 1921 de kerkenraad van Herkingen ontbonden werd vanwege deze zaken, verzette Hubregtse zich echter niet open-

lijk. Dit is althans niet gebleken. We moeten hier echter in aanmerking nemen dat de oude leraar te vermoeid was om nog oppositie te voeren tegen deze handelwijze. Helaas heeft hij ook de oprichting van de christelijke school te 's-Gravenpolder in 1923 niet meer meegemaakt. Op zaterdag 23 september 1922 is hij overleden in de leeftijd van 77 jaar.

*Leendert Hoekman en zijn echtgenote
Maria van Overbeeke.*

4. ONTSTAAN VAN EEN GEREFORMEERDE GEMEENTE

Leven naar Gods Woord en gereformeerd kerkrecht

Waarde Broeders

Op Vrijdag 11 Juli 1924 is door deputaten vergaderd met de uitgezette leden der Gemt te sGravenpolder van Wijlen Ds Bakker, nu Ds van der Garde, de vergadering wordt geopend door L Hoekman met het zingen van spalm 25:2, gelezen spalm 119 ²⁸⁾ vers 1-32 en gebed; namens de deputaten neemt Ds Kersten het woord, en vraagt naar de hoofdoorzaak waarom de vergaderde niet meer kunnen saam leven met Ds v d Garde, en verzoekt dat ieder der aanwezige vrij uitspreekt aangaande de kwestie, en inzonderheid feiten te willen noemen waaruit blijkt dat samenleving niet meer mogelijk is, tevens bedenkende dat het geen gezegd wordt ook zal kunnen worden bestendigd tegen de wederpartij.

In volgorde spraken L Hoekman D Joziasse. G Hoekman. B Mol. en N Tramper²⁹⁾

Na bovengenoemde personen gehoord te hebben, en al de aanwezige daarmede instemden, vraagt DS Kersten of het waarheid was dat L Hoekman soms geweigerd had de vergaderingen bij te wonen, zulks echter beruste op een misverstand, want bedoelde vergadering was een Classis waar hij niet was uitgenoodigd, bewijs was hier genoeg zaam, dewijl alle uitnodigingen aan hem werden geadresseerd behalve deze die alleen niet

Na het gehoorde vergaderen deputaten afzonderlijk, en komen tot dit besluit, dat de toestand dezer menschen alzo onhoudbaar is, en dezelve op te nemen in verband met de Gerfm Gemt in Nederland, met dit accoort, dat het door hun gezegde zal blijken waarheid te zijn; t welk de vergadering wordt medegedeeld, en zij tevens op de vraag om naar Gods woord en Gerfm Kerkrecht te willen leven, zulks bevestigend beantwoorden, waarna de wensch wordt uitgesproken dat de Heere zijn zegen geve in uit en ingaan en alle smaad met lijdzaamheid worde gedragen

Hierna wordt overgegaan tot het stemmen van een Kerkenraad (dewijl het leden zijn die nog niet als Gemeente waren geïnstiueerd)

Er waren tegenwoordig 47 mansleden waarvan 5 wegens drukke werkzaamheden niet langer konden blijven, doch zich wenschten te vereenigen met de handeligen die verder zouden volgen, zoodat 42 stemgerechtigde bleven; als Ouderlingen werden gekozen L Hoekman en A Eckhardt met 40 en 41 stemmen, als diakenen P Hubregtsse J Everse en J Braam met 40 - 41 en 22 stemmen die allen hun benoeming aanvaardden uitgezonderd J Braam wenschte eenige tijd van beraad

Voorts zou nu in de Gemeente worden afgegeven de verkoren Kerkenraad, en, dat 11 juli ll door een deputatie van de Classis Goes der Gerfm Gemt in Nederland

ter vergadering met de leden na voorafgaand nauwgezet onderzoek namens de Classis werd bekendgemaakt dat er harerzijds geen bezwaar bestaat sGravenpolder tot de gemeenschap der Gereformeerde Gemeenten toe te laten

Dat Sions Koning zijn gunste geve over deze vereeniging ter Zijner eere, en de zoo zeer klimmende nood aan bediening, een klemmende moge worden in den gebeden dergenen die verstand van kernen ontvangen hebben, dewijl de Classis Goes met tien Gemeenten toch maar drie leeraars heeft

JohsdeKok

Aldus het “Verslag der deputaten Classis Goes betreffende de Gemt sGravenpolder”, waarvan het afschrift, door De Kok zelf geschreven, nog altijd bewaard wordt in het oudste notulenboek van onze gemeente. Wat was hier allemaal aan vooraf gegaan?

In het vorige hoofdstuk kwam al het een en ander aan de orde. Het hoofdprobleem was het leven naar de regels van de D.K.O. Al had men in de Nederduitsch Gereformeerde Gemeenten – waarschijnlijk op aandringen van o.a. ds. Hubregtse – op een gegeven moment het Dordtse kerkrecht officieel wel aanvaard, men wilde er niet naar leven.³⁰⁾ Volgens een artikel van ds. G.H. Kersten in De Banier van 28 februari heeft Hoekman niet alleen tegenkanting gekregen van zijn broeders omdat hij vroeg om periodiek aftreden. Volgens hem zouden hier ook de schoolkwestie en de politiek in het geding zijn geweest.³¹⁾ In 's-Gravenpolder waren leden van de gemeente immers actief als gemeenteraadslid en zelfs als wethouder?³²⁾ Zo had men de naleving van de zondagsrust kunnen bevorderen door aan te dringen op de sluiting van herbergen op zondag en het verbieden van kermissen e.d.! Door het optreden van ds. Van der Garde was deze deelname aan de politiek niet meer mogelijk, namen belijdende leden weer deel aan kermissen en werd daarvoor op hen de tucht niet eens toegepast als het “vrienden van ds. Van der Garde” betrof!³³⁾

In januari 1924 was op de ledenvergadering gevraagd naar periodieke aftreding van kerkenraadsleden. De kerkenraad bestond toen uit vier leden, de ouderlingen C. Goud en L. Hoekman en de diakenen Johs. de Koster en Johs. Stroosnijder. Ouderling C. Goud moet toen geantwoord hebben, dat “wanneer gemeenteleden weer met zo'n verzoek bij hem komen, hij het niet meer wenscht te behandelen, 't is scheurmaken.”³⁴⁾

Vergaderingen

Er moet nogal wat onenigheid over ontstaan zijn. Bovendien heerste er ongenoegen over het feit dat een lid was gecensureerd, zonder dat hij door de kerkenraad was bezocht, vanwege het feit dat hij zijn dochtertje van 5 jaar niet naar catechisatie stuurde. Sommige gemeenteleden lieten het hierbij echter niet

zitten. D. Joziasse vroeg op de vergadering aan de kerkenraadsleden of zij voor de gehele gemeente wilden beloven voortaan in vrede en vriendschap te willen leven. Dit verklaarden alle leden hoofd voor hoofd. Maar helaas, enkele weken later werd Hoekman door zijn medebroeders geschorst.

Op 14 februari vergaderde men over de problemen. Op die vergadering werd door ouderling Goud voorgesteld "om van elkander te gaan, de kerk aan Hoekman latende maar dan moesten zij worden uitgekeerd, dit wordt met alg. stemmen besloten."³⁵ Enkele dagen later verklaarde Goud in bijzijn van D. Joziasse en J. Nieuwenhuyze, dat hij zich niet aan dit besluit wilde houden.

Op 11 april belegde men in het kerkgebouw een vergadering, waar wel Hoekman en 47 andere manslidmaten, maar niet de andere kerkenraadsleden aanwezig waren. Tijdens deze vergadering memoreerde Hoekman aan artikel 27 van de D.K.O. en verklaarde hij dat zijn schorsing niet rechtsgeldig was. Sterker nog, getuige een schrijven van een advocaat die hij geraadpleegd had, kon C. Goud niet als ouderling worden aangemerkt aangezien hij aftredend was op grond van de D.K.O.³⁶ Het was nodig dat een ledenvergadering een nieuwe kerkenraad koos. Deze ledenvergadering had eigenlijk een beslissende stem, aangezien de gemeente niet ressorteerde onder enig classicaal bestuur, zoals volgens de D.K.O. was voorgeschreven. Op de vergadering werd vervolgens A. Eckhardt met 43 van de 48 stemmen gekozen tot ouderling. Als diaken koos men P. Hubregtse, een zoon van wijlen ds. L. Hubregtse. Bovendien nam men het besluit, dat de nieuw gekozen kerkenraad aanstaande zondag in functie zou komen en dat men zich als de rechtmatige gebruikers van het kerkgebouw beschouwde. Verder zou ook aan "de afgetreden" worden meegegeeld, "dat zij niet meer in functie zijn en anderen in hun plaatsen zijn benoemd, waarom verzocht zal worden aan den Nieuwen Kerkenraad de sleutels van het gebouw te overhandigen."

Of men nu werkelijk in de veronderstelling verkeerde, dat de sleutels zo gemakkelijk te krijgen waren, of dat men meende de "afgetreden" hiermee te kunnen overbluffen, is niet helemaal duidelijk. In ieder geval had de advocaat hen geadviseerd bij een weigering ertoe over te gaan de deur open te breken en er een ander slot op te zetten. Dat moest natuurlijk wel zonder handtastelijkheden gebeuren!

De tegenpartij liet er echter ook geen gras over groeien. Op dezelfde 11de april werd er een brief geschreven aan Hoekman door ds. Van der Garde, die zich "Voorzitter der Nederduitsch Gereformeerde gemeenten van Zeeland, Zuid-Holland, Gelderland en Prov. Utrecht" noemde, waarin hij Hoekman mededeelde dat hij "van zijn ampt als ouderling is geschorst en geheel is afgezet". Bovendien werd hem en "al zijn volgelingen" het lidmaatschap van de gemeente ontzegd. De brief, die verstuurd was uit Stad aan 't Haringvliet, was

niet alleen door ds. Van der Garde ondertekend, maar ook de namen van C. Goud, ouderling, Johs. de Koster en Johs. Strooiesnijder stonder eronder. Duidelijk was echter dat de handtekeningen van deze laatste drie personen niet door henzelf gezet konden zijn,³⁷⁾ zodat men uit deze brief bovendien de conclusie trok “dat ds. Van der Garde eigenlijk de geheele zaak leidt en de kerkenraad een wassen neus is.”

Er bestaan wel wat geruchten over wat er op de zondag daarna zich heeft afgespeeld, maar het is niet stichtelijk om die hier op te nemen. Bovendien is het nog maar de vraag of daarmee rechtgedaan wordt aan wat er zich werkelijk heeft afgespeeld.³⁸⁾ Aangezien verschillende ouders hun kinderen met opzet thuisgelaten hebben, omdat zij wisten dat er onenigheid in de lucht hing, is de gang van zaken niet helemaal nauwkeurig te reconstrueren. Maar dat hoeft ook niet.

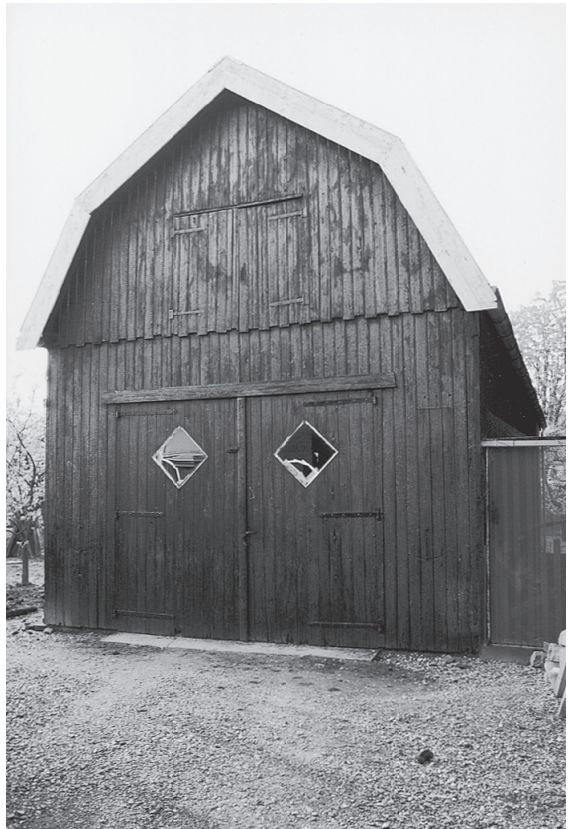
Hoe het ook zij, op de avond van zondag 13 april werd er na de kerkdienst opnieuw vergaderd! De voorzitter van deze vergadering was opnieuw ouderling L. Hoekman. Hij las het schrijven van ds. Van der Garde voor en constateerde dat er ten onrechte de namen van de kerkenraadsleden van 's-Gravenpolder onder stonden. Vergelijking had duidelijk gemaakt dat de handtekeningen vals waren. Op grond van artikel 71 e.v. van de D.K.O. stelde men tevens vast dat de afsnijding onwettig was. Bovendien werd – waarschijnlijk een al eerder geuite grief binnen de kerkenraad en misschien wel binnen het gehele kerkverband – door Hoekman naar voren gebracht dat de kerkelijke vergaderingen niet wettig gehouden werden: de afvaardiging naar de classes vond niet juist plaats en synodale vergaderingen werden al helemaal niet gehouden. Hij stelde voor om niet op zichzelf te blijven staan, maar aansluiting te vragen bij de Gereformeerde Gemeenten. Dit alles zou worden meegedeeld aan “de gemeenten waarvan van der Garde zich voorzitter noemt, een kwalificatie die de D.K.O. niet kent. Ds. van der Garde is voorzitter van den Kerkenraad te zijner plaatse, doch een voorzitter van vele kerken kent het Ger. Kerkrecht niet. Daar geen ander adres voor correspondentie bekend is, zal men tot hem het antwoord richten.”

Verder droeg men aan de nieuwe kerkenraad, bestaande uit de broeders Hoekman, Eckhardt en Hubregtse, op zich te wenden tot de Classis Goes der Gereformeerde Gemeenten in Nederland, die de andere dag, maandag 14 april, in Goes vergaderen zou, met het verzoek in het verband van die gemeenten opgenomen te worden. Ook werd besloten wacht te houden bij het kerkgebouw.

Op maandag 14 april vergaderde in Goes inderdaad de classis, waar broeder Hoekman toegelaten werd om het woord te voeren. Hij bracht een kort verslag uit "omtrent den toestand der gemeente, waarna hij zijn wensch te kennen geeft om met degenen, die met hem vereening zijn, in ons kerkverband opgenomen te worden. Alvorens hiertoe overgegaan zal worden, is de classis van oordeel deze zaak eerst te onderzoeken, waartoe gekozen worden ds. Kersten, ds. Vreugdenhil en ds. Hofman. Besloten wordt deze zaak (...) op een aparte classis te behandelen."³⁹⁾

De schuur van Felius

De eerstvolgende zondag zag men vele leden van de Nederduitsch Gereformeerde Gemeente in een andere richting gaan dan gewoonlijk. Ze gingen niet naar het kerkgebouw in "de Boomwei", maar ze trokken naar de Dorpsstraat (tegenwoordig 's-Gravenstraat geheten), waar dhr. J. Felius een grote schuur had staan. Dit was een zogenaamde uiendroogschuur, die in de wanden voorzien was van grote ventilatieroosters. Aangezien een schuur niet zomaar als kerkgebouw gebruikt kon worden, hadden vele kerkgangers in de

De schuur waarin gekerkt werd.

loop van de week daar stoelen naar toegebracht. Die hadden zij in het midden opgesteld en aan de zijkanten waren provisorisch enige “banken” gemaakt. De zojuist genoemde ventilatieroosters konden er uitgenomen worden. Dat was dan ook gedaan en in de openingen had timmerman P. Hubregtse ramen geplaatst, zodat er licht naar binnen kon vallen.⁴⁰⁾

Hier werd nu kerk gehouden met het grootste deel van de gemeente en het zal aan de Boomwei opmerkelijk (en droevig!) leeg geweest zijn. De weduwe Hubregtse, Maatje Bosman, had zich ook bij de groep van Hoekman gevoegd, evenals de kinderen.⁴¹⁾ Er is meer dan eens op gespeculeerd dat ook ds. Hubregtse zelf zich tijdens zijn leven al aangetrokken voelde tot het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten. Zijn weduwe heeft ook met instemming en zegen mogen verkeren onder de prediking van de predikanten G.H. Kersten en J.D. Barth, die beiden in 's-Gravenpolder enkele malen gepreekt hebben.⁴²⁾

Ook al had het grootste deel van de gemeente zich achter Hoekman geschaard, dat wilde nog niet zeggen dat volgens het oordeel van de rechter de bezittingen

De schuur van Felijs; duidelijk zichtbaar zijn de ventilatieopeningen.

aan die groep toekwamen. Zo gebeurde ook hier: het kerkgebouw bleef in handen van de broeders die een meerderheid van de kerkenraad vormden en het niet met Hoekman eens waren.

Toen er op 2 mei 1924 weer met de leden vergaderd werd, gebeurde dat uiteraard ook in de schuur van de heer J. Felius. Het kerkgebouw bleef in handen van de Nederduitsch Gereformeerde Gemeente, waar de kerkenraad werd gevormd door de bovengenoemde broeders Goud, De Koster en Stroosnijder. In zijn openingswoord gaf Hoekman "het volk in overweging om de waarheid te zoeken en niet voor hem te strijden want dan zal 't een slechte afloop hebben." Men besloot nu officieel een gemeente te stichten "op de grondslag vervat in Gods Woord naar de verklaring daarvan in de D.K.O. van 1618-1619." Verder zou men de broeders Goud, De Koster en Stroosnijder het volgende meedelen:

"Ondergeteekenden geven hierbij kennis dat zij ophouden lid der Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder te zijn daar zij het ongereformeerd handelen met hun zoo moede zijn, dat zij 't wagen met elkander te trachten in vrede en vriendschap te leven wat bij uwe gemeente eene onmogelijkheid schijnt!" Dit briefje werd door alle aanwezige leden getekend en zelfs besloot men dat men de niet-aanwezigen de gelegenheid zou geven "ook te teekenen, waartoe B. Mol deze menschen zal bezoeken".

Een eigen kerkgebouw

Op deze vergadering nam men het besluit voorlopig in deze schuur kerk te blijven houden en uit te zien naar een geschikte plaats om een kerk te bouwen. Men had daartoe ook passende maatregelen genomen. In het archief van de voormalige gemeente 's-Gravenpolder bevindt zich nog een brief d.d. 2 mei 1924 waarin L. Hoekman, P. Hubregtse en A. Eckhardt "namens vele leden" toestemming vragen aan burgemeester en wethouders om in de schuur van Felius "Zondag a.s. en voor loopig zoo lang noodig blijkt" te mogen kerken. En het antwoord van B en W – van diezelfde dag nog! – luidde positief. Het afschrift daarvan is eveneens aanwezig.

Pieter Hubregtse was in 1877 geboren als zoon van – toen nog – timmerman L. Hubregtse en zijn eerste echtgenote Maria de Muijnck. Toen zijn vader predikant werd, zette hij het timmerbedrijf voort. Hij bouwde in 1924 de eerste kerk van de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder. Vanaf de instituering tot 1929 diende hij de gemeente als diaken en scriba. Hij is overleden in 1953. Zijn zoon Izaäk zou de gemeente later vele jaren dienen als ouderling en eveneens als scriba.

Tijdens de vergadering werd dhr. Joh. de Kraker benoemd tot koster en dhr. Geert de Witte tot voorzanger. Deze laatste was trouwens in die tijd ook direc-

93141

2 MEI 1924

1. 05.

Aan Burgemeester en Wethouders
der Gemeente s. Gravenpolder
Ondergetekende

Lidmaten der Nederlandsch Geref.
Gem. te s. Gravenpolder Verzoeken
Uw Edelachtbaar College beleeft
Zoe te willen staan dat in de schouw
Van de Meer J. Felix Jansz, w. s.
en voorloopig zoo lang mogelijk blijft
Godsdienst oefening gehouden wordt
Met verschuldigde loy achtung
Mennensvel Leven
D. Voerman
P. Lubregt
A. Eekhoudt
s. Gravenpolder 2 Mei 1924

Brief met verzoek aan B. en W. om in de uiendroogschuur te mogen kerken.

P. Hubregtse

teur (dirigent) van het koor, dat op 8 mei op een spoedvergadering eveneens zou spreken over de kerkelijke perikelen en zich bij de meerderheid van de gemeente zou voegen. Waarschijnlijk vervulde De Witte dus ook voor de scheuring al de functie van voorzanger. De notulen van 2 mei vermelden tot slot: "Wordt nog meegedeeld door L. Hoekman dat van den advocaat bericht is ontvangen dat de tegenpartij wil schikken; wordt met alg. stemmen besloten ze hun gang te laten gaan.

Op voorstel van L. Hoekman wordt met alg. stemmen besloten a.s. Zondag te collecteeren voor kerk en armen. Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering gesloten door L. Hoekman met dankgebed."

Een opmerkelijk feit deed zich in deze beginperiode voor. Aan D. Joziasse werd door Hoekman op 11 april bij het begin van de vergadering verzocht, de notulen te willen maken. Hij heeft dat gedaan en werd bij de eerste vrije stemming ook al door enkelen gestemd als diaken. Hij had wel geen meerderheid, maar vroeg wel hem bij een herstemming niet meer te kiezen. Zijn verzoek om bij een herstemming niet meer in aanmerking te komen, werd kennelijk ingewilligd. Toch blijft zijn naam onder diverse notulen tot en met die van 24 juli verschijnen als "voorl. scriba". Tussendoor werd hij nog een keer gestemd, maar opnieuw bedankte hij om persoonlijke redenen.⁴³ Vanaf 14 januari 1925 trad P. Hubregtse op als scriba van de gemeente. Op de eerste kerkenraadsvergadering van 21 juni, dus nog vóór de officiële toetreding tot het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten, waren de functies verdeeld. Daarbij koos men Hoekman tot voorzitter en Hubregtse tot scriba.

D. Joziasse

Kennelijk is er vaart gezet achter de uitvoering van de bouwplannen, want op 7 mei werd er opnieuw vergaderd en kon er bekendgemaakt worden dat de inzameling die gehouden was voor een nieuw kerkgebouw het bedrag van f 2.533 had opgebracht. Tijdens deze vergadering werd er ook een diaken bijgekozen. Het stemmen had nogal wat voeten in de aarde, doordat drie personen die in de twee eerste stemrondes gekozen werden, bedankten. Bij de derde

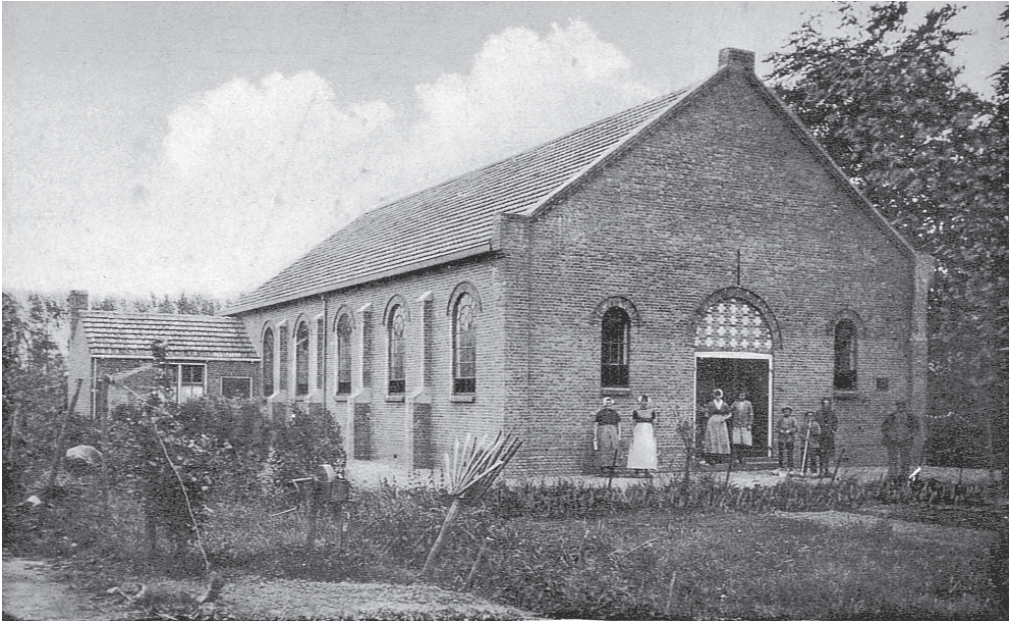
stemronde werd dhr. J. Evertse gekozen. Deze nam zijn verkiezing, zij het na enige aarzeling, wel aan. In deze vergadering werd door meester Slotboom medegedeeld, dat er aan de gemeente een Statenbijbel was toegezegd, welke toezegging dankbaar werd aanvaard.

J. Evertse

Jan Evertse was op 17 februari 1882 geboren in de "Rieke Buurte" onder Hoedekenskerke. Hij was werkzaam als landarbeider en werkte later bij D. Joziasse in de boomgaard. Vanaf de instituering van de gemeente tot eind 1942 heeft hij de gemeente mogen dienen. Op 9 november 1942 verklaarde hij te willen bedanken, waarna hij op de kerkenraadsvergadering van 5 december de boeken, bescheiden en kasgelden overdroeg aan broeder A. Bakker. In die laatste vergadering spreekt de voorzitter uit, dat hij het heengaan van Evertse betreurt, "die steeds plichtsetrouw en eerlijk de diaconale zaken behartigd heeft. Hij wenst hem het beste toe en hoopt dat hij nooit blij zal zijn te hebben geëindigd." Broeder Evertse was kennelijk een bescheiden mens, want hij antwoordde: "Indien de kerkenraad later zijn fouten zal willen bespreken, gelooft hij, dat de vergaderingen wel lang zullen duren. Hij heeft bedankt, niet uit antipathie tegen de broeders. Verder hoopt hij dat de vriendschap moge voortduren. De scriba sluit zich namens de diakenen bij de voorzitter aan. Ouderling Eckhardt sluit daarna met dankgebed, mede den vertrekkenden broeder daarin gedenkend." Tot zover de notulen van 5 december 1942. Jan Evertse is overleden op 22 mei 1954.

Toen de jonge gemeente op 12 mei nogmaals bijeenkwam, kon de kerkenraad bekendmaken, dat er grond gekocht kon worden van dhr. W. Mol. Aan dhr. P. Hubregtse werd opgedragen de kosten te berekenen voor een te bouwen kerk. Als voorbeeld werd het gebouw van de Gereformeerde Gemeente van Borssele aangewezen. Al spoedig had aannemer Hubregtse zijn plan uitgewerkt, want op 26 mei werd aan hem de opdracht verstrekt voor de bouw van een kerk van 350 zitplaatsen met een consistorie. Alles bij elkaar moest het gebouw *f* 9.800 gaan kosten. De gemeente vond dit aanbod laag en ging met algemene stemmen akkoord. De aannemer zou zorgen dat alles op 1 september klaar was. Tegelijk werd op deze vergadering besloten de zitplaatsen te gaan verhuren voor een bedrag van *f* 2 per jaar. Een voorstel van Joziasse om een hoger bedrag te berekenen – met uitzondering voor armlastigen – vond niet genoeg bijval.

De kerk aan het Nazareth, kort na de ingebruikname. Voor het kerkgebouw zijn te zien (v.l.n.r.) de vrouw van koster P. Hoekman, Kee Hoek van Dijke (van Hoedekenskerke), Maatje Zwartepoort-Nieuwdorp, Kaatje van der Hooft-Mol en enkele anderen die niet bij name bekend zijn.

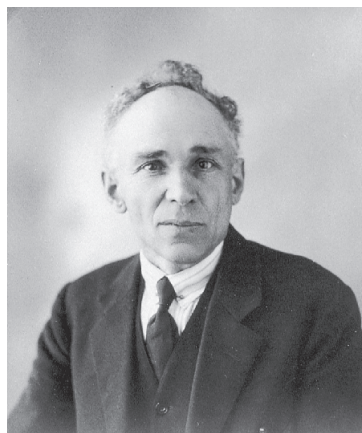
Classis Goes

De aansluiting bij de Gereformeerde Gemeenten kreeg nu spoedig haar beslag. Op 11 juli 1924 werd er een ledenvergadering⁴⁴⁾ gehouden, waarop niet alleen de mansleden aanwezig waren, maar ook vijf afgevaardigden van de Classis Goes. 's-Gravenpolder had immers aansluiting gevraagd bij dit kerkverband. Afgevaardigden waren ds. G.H. Kersten, ds. M. Hofman, ds. J. Vreugdenhil, oud. Joh. de Kok en oud. J. van Zweden. Twee dagen daarvoor had ook de classis weer vergaderd. Daar werd gerapporteerd dat de deputaten hun bezoek aan 's-Gravenpolder nog niet gebracht hadden. "Reden daarvoor was, dat men voorzichtigheidshalve afwachtte de uitspraak van den rechter, die in kort geding vonnis vellen zou. Om de eere onzer gemeenten kwam het deputaten goed voor, de uitspraak van den rechter niet vooruit te loopen, temeer wijl in verband met de spoedige uitspraak de leden, die zich tot ons wendden, voor moeilijkheden zouden komen te staan, waarvoor de classis-deputaten geen verantwoordelijkheid konden dragen, en het dus beter ware zich van advies te onthouden. De classis geeft aan deze onthouding hare goedkeuring."⁴⁵⁾

Op deze vergadering van de classis kwam echter al weer een ingekomen stuk uit 's-Gravenpolder ter tafel, dat het verzoek hernieuwde "in ons kerkverband te worden opgenomen. Br. Hoekman geeft op verzoek van den praeses nadere

toelichting en verklaart dat de uitgetreden en hun handelingen niet gedreven worden door persoonlijkheden, doch de zucht naar waarheid en naar kerkrechtelijk leven; beide struikelden huns inziens in de bediening van ds. v.d. Garde, en in de gemeenten die met hem in één kerkverband leven. Verschillende leden der classis, die 's-Gravenpolder meer van nabij kennen, bevestigen, dat de wortel waaruit men te 's-Gravenpolder opkomt, ligt in het ongenoegzame der bediening, in Woord en kerkelijke handeling gebracht. De classis wenscht nadere bevestiging dat de grond van het formeeren eener zelfstandige gemeente te 's-Gravenpolder niet ligt in willekeurig handelen. Daartoe wordt met algemeene stemmen besloten een commissie te benoemen, die ter plaatse onderzoek zal instellen, welk commissie bevoegdheid krijgt de zaken te 's-Gravenpolder te regelen naar bevind van zaken. De commissie zal bestaan uit de leeraren ds. M. Hofman, ds. Vreugdenhil, ds. Kersten, Joh. van Zweden en Joh. de Kok. Deze commissie zal D.V. a.s. Vrijdag naar 's-Gravenpolder gaan."⁴⁶⁾

Zo vergaderde men dan op vrijdag 11 juli te 's-Gravenpolder. Na de opening door ouderling L. Hoekman nam ds. Kersten de leiding van de vergadering op zich. Eerst verzocht hij de aanwezigen zich uit te spreken over de oorzaken waardoor een samenleving met ds. Van der Garde onmogelijk was geworden. Hoekman bracht allereerst de wijze van vergaderen naar voren: op de classis had ieder aanwezig kerkenraadslid alle rechten, zonder dat er een officiële afvaardiging plaatshad volgens het kerkrecht. Hij laakte ook het feit dat lerende ouderlingen en zelfs lerende diakenen genoodzaakt werden de ambtelijke bediening – met uitzondering dan van het Avondmaal – helemaal uit te voeren. Bovendien had men hem op zo'n classisvergadering – zonder hem uitgenodigd te hebben en zonder hem te horen – geschorst. Tenslotte hekelde hij de brief met onwettige ondertekening waarin medegedeeld werd dat hij en alle hem volgende leden uit de gemeente gezet werden. Hij bekende schuldig te zijn door te weinig te hebben geprotesteerd in het verleden tegen allerlei onkerkrechtelijke zaken. Verschillende zaken werden besproken en uiteindelijk bleek er geen bezwaar te bestaan 's-Gravenpolder op te nemen in het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten. Daarna hield men een vrije stemming, waarbij tot ouderlingen gekozen werden dhr. L. Hoekman en dhr. A. Eckhardt. Beiden namen hun verkiezing aan. Daarna werden diakenen gekozen: P. Hubregtse, J. Evertse en J. Braam.⁴⁷⁾ De eerste twee namen hun verkiezing direct aan, maar dhr. Braam nam haar eerst nog in beraad. Uiteindelijk nam hij toch ook het ambt op zich.

A. Eckhardt

Instituering

In de nieuw ontstane gemeente die tot het verband van de Gereformeerde Gemeenten was toegelaten ging ds. G.H. Kersten enkele malen voor. Hij preekte er voor het eerst op 30 juli in de schuur van Felijs. In deze dienst werden de leden van de kerkenraad in hun ambt bevestigd. Hij bepaalde de gemeente bij Jesaja 55:13, deze tekst: *Voor een doorn zal een denneboom opgaan, voor een distel zal*

Door Ds G. H. Kersten van Terschelling
Consulent van de Gereformeerde Gemeente te
s Gravenpolder zijn op 30 juli 1926
in haar ambt bevestigd de volgende personen
als Ouderlingen Leendert Bloekman
en Adrianus Ekehart
en als Diakenen Pieter Hubregtse
Jan Everts en Jan Braam
Waarvoor hij tot sext woorden nam
mit de Profheet Jeraja 55 vers 13
Voor een doorn zal een denneboom opgaan
voor een distel zal een mirteboom opgaan
en het zal den Heere weder tot een
naam tot een eeuwig seken dat niet
mit geweld zal waken, het welk
door een groote schare saehoorders
werd hij gewoont staande de
bedestinge werden de kerkenraads
leden door de Gemeente toegestaan
Psalm 134 ver 3

Eerste bladzijde kerkenraadsnotulen: melding van de instituering.

een mirteboom opgaan; en het zal den HEERE wezen tot een naam, tot een eeuwig teken, dat niet uitgeroeid zal worden. Deze dienst is voor sommigen onvergetelijk geworden. Als we ervan uitgaan dat de instituering van een gemeente plaats heeft bij de bevestiging van de eerste ambtsdragers, is het dus juist om deze datum, 30 juli 1924, als zodanig aan te houden. De onduidelijkheid over deze datum is begrijpelijk, aangezien de officiële documenten zoals notulen nergens uitdrukkelijk spreken van een instituering. Wel is het zo, dat in het eerste notulenboek van de kerkenraad vóór de eerste notulen (van 21 juni) op de eerste bladzijde een korte vermelding van de bevestigingsdienst (van 30 juli) staat. Die luidt (letterlijk weergegeven) als volgt:

Door Ds G.H. Kersten van Ierseke Consulent van de Geref Gemeente te s Gravenpolder zijn op 30 Juli 1924 in haar Ambt bevestigd de volgende personen als Ouderlingen Leendert Hoekman en Adriaan Ekchart

en als Diakenen Pieter Hubregtse Jan Everste en Jan Braam

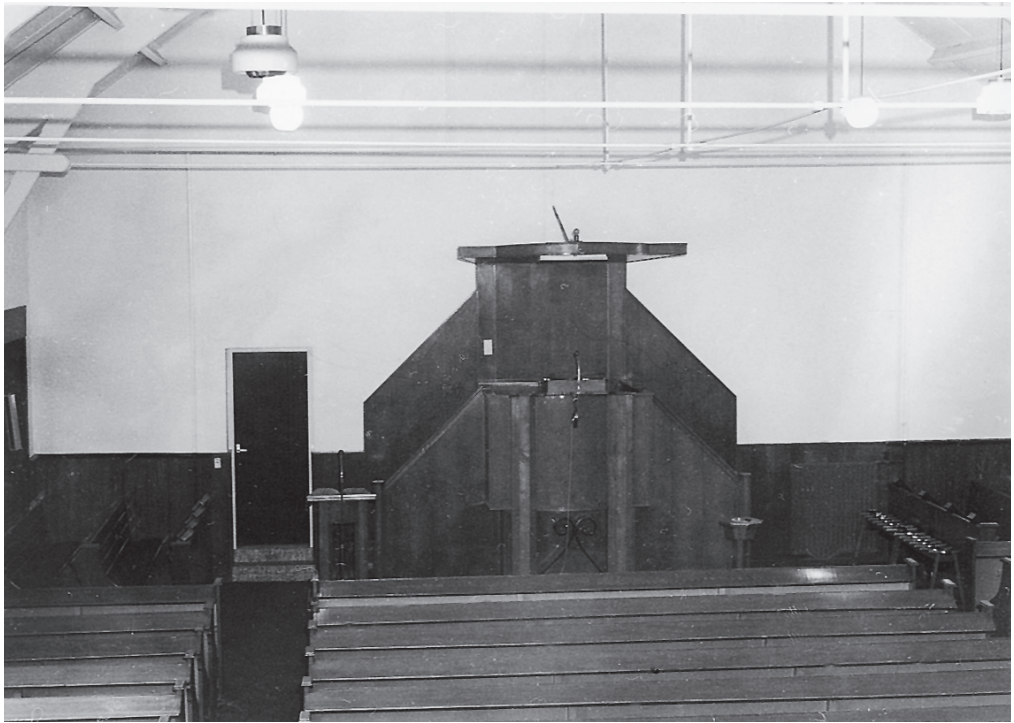
Waar voor hij tot textwoorden nam uit de Profet Jezaja 55 vers 13

Voor een doorn zal een denneboom opgaan voor een distel zal een mirteboom opgaan en het zal den Heere wezen tot eenen naam tot een eeuwig teeken dat niet uitgeroeid zal worden, het welk door een groote schare toehoorders werd bij gewoont staande de bevestiging werden de kerkerads leden door de Gemeente toegezongen Psalm 134 ver 3

De gedenksteen uit 1924, die later overgebracht is naar de Elimkerk en daar weer is ingemetseld.

Het bouwen van het nieuwe kerkgebouw is door Hubregtse hard aangepakt. Op 2 juli is er een gedenksteen ingemetseld door ouderling L. Hoekman⁴⁸⁾. Er moet met enorme inzet aan gewerkt zijn, want inderdaad was het gebouw begin september klaar. Voor de nieuwe gemeente brak er een bijzondere dag aan, toen reeds op 5 september het nieuwe kerkgebouw in gebruik genomen kon worden. Ds. G.H. Kersten was als consulent van de gemeente uitgenodigd om in deze dienst voor te gaan. En niet alleen leden van de eigen gemeente waren opgekomen, van heinde en ver was men per auto of fiets naar 's-Gravenpolder getrokken. Ook de burgerlijke overheid was door B & W vertegenwoordigd. Ruim voor het aanvangsuur verdrong zich "een groot scharen voor de deur (...) geen plaats bleef dan ook onbezet." Er moeten ongeveer 600 personen aanwezig geweest zijn.

Het interieur van de kerk aan het Nazareth (met de preekstoel).

Na een voorafsprak waarin ds. Kersten inging op de voorgeschiedenis en op het verlangen naar een geordend kerkelijk leven op grond van het gereformeed kerkrecht, bepaalde hij de gemeente bij 2 Timotheüs 2:19, *Evenwel het vaste fundament Gods staat, hebbende dezen zegel: De Heere kent degenen die Zijne zijn, en: Een iegelijk die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid.* Hij verklaarde in zijn preek hoe de zaak van de Kerk rust in het welbehagen van God. Daarnaast vraagt de Heere van de gemeente dat ze naarstig zal zijn in het

zoeken van Zijn Aangezicht. De gemeente dient dan ook trouw op te komen onder de prediking, de jeugd moet trouw zijn in het volgen van de catechisatie. Hij wenste de kerkenraad wijsheid toe en sprak de wens uit dat de verhoudingen ook binnen de classis goed zouden zijn. Aannemer Hubregtse werd dankgezegd voor de prijzenswaardige inzet bij de bouw van de kerk. Verder memoreerde ds. Kersten dat ds. L. Hubregtse, de vader van de aannemer, hem eertijds in gesprekken had toevertrouwd dat hij de dingen die nu gebeurd waren, zag aankomen. Hij wekte op te wandelen in de voetsporen van die oude knecht. Hij dankte broeder Felius voor het gebruik van de schuur en wees erop dat de Heere daar Zijn zegen had willen schenken. "Wij waren er tevreden en voor velen zal het een onuitwisbare herinnering blijven."

De afgevaardigden van de classis hadden op zich genomen om de nieuw ontstane gemeente ter kennisgeving voor te dragen aan de Koningin. De koninklijke erkenning van de gemeente was door het ministerie op 16 september 1924 gegeven, de gemeente werd geregistreerd onder de 1ste afdeling C nummer 743. Deze koninklijke erkenning werd aan de leden bekendgemaakt op de ledenvergadering van 14 januari 1925.

Kennelijk kreeg de gemeente 's-Gravenpolder vanaf het begin een eigen vaste plaats binnen de andere classisgemeenten. Het is in ieder geval opmerkelijk dat op de classisvergadering van 29 december 1924 broeder L. Hoekman al gekozen werd tot secundus-afgevaardigde naar de Particuliere Synode en een jaar later tot primus-afgevaardigde. In die functie was hij jaren achtereen afgevaardigd naar de Particuliere Synodes. Zonder in de mens te eindigen mogen we hieruit wel constateren dat hij achting en aanzien genoot binnen het geheel van de Zeeuwse gemeenten.

5. EEN PLAATS IN NAZARETH

Een geordend kerkelijk leven

Een gebouw was er, de diensten konden worden gehouden, het Woord werd verkondigd, er was ook begeerte naar de bediening van de sacramenten. Daarvoor zouden nog benodigdheden aangeschaft moeten worden. Aan de scriba werd op de kerkenraadsvergadering van 28 april 1925 opgedragen maar eens te informeren bij de gemeente Nieuwdorp. Of en wanneer hij dat gedaan heeft, wordt verder niet duidelijk uit de notulen, maar wel dat op 28 augustus de broeders Hoekman en Eckhardt meedeelden, dat zij de volgende dag toch naar Goes moesten en dan wel eens nader zouden informeren. Wat zou het immers allemaal niet gaan kosten? Ze hebben daar een bestelling geplaatst "bij dhr. Knieriem in Goes" voor een avondmaalsstel voor f 150. Ook zou er voor een wit kleed en enige doeken gezorgd worden. Half september (de 38e zondag) heeft ds. G.H. Kersten in het nieuwe kerkgebouw in het Nazareth voor het eerst een bediening van het Heilig Avondmaal geleid. Ook van deze dienst en van de voorbereiding zijn de teksten nog bekend. Bij de voorbereiding op vrijdagavond preekte hij over Hoséa 2:13a, *Daarom, ziet, Ik zal haar lokken*, en bij de bediening op de zondagmorgen was zijn tekst het tweede gedeelte van dit vers: *en zal haar voeren in de woestijn; en Ik zal naar haar hart spreken.*

Op 5 oktober van het jaar 1925 bleek de kerkenraad voorbereidingen te hebben getroffen voor het beroepen van een predikant. Er vond toen namelijk weer een ledenvergadering plaats, waarop de kerkenraad het voorstel deed een leraar te beroepen. Dat zou gebeuren op een vast salaris van f 2.800 per jaar. De voorzitter hield een uitvoerig pleidooi daarvoor, dat volgens de notulen ongeveer zo luidde: "en zegd dat dit in onze vaders tijd ook zoo geschiedde met een voorbeeld aanhalende een zeker leeraar die geheel zijn salaris had verpreekt bij wijze van te lang te prediken daar er toen ter tijd een boete op toegepast werd." De meeste leden dachten echter anders over dat salaris; zij stelden voor hem "op de bus" te laten preken, of netter gezegd: hem te beroepen op vrije collecten. Hij kreeg verder 13 vrije zondagen terwijl de kerkenraad het recht had dit aantal uit te breiden tot 17 als er nood zou zijn in de vacante gemeenten.

Een eerste beroep

Kort daarna, op 30 november, werd uit het door de kerkenraad gestelde tweetal ds. G.H. Kersten en ds. H. Kievit de eerstgenoemde gekozen en beroepen. Op deze roepstem zouden er vele volgen. Achter in dit boek is een volledig overzicht opgenomen van alle beroepen. Jarenlang bleef de gemeente echter vacant.

Een predikant beroepen betekende natuurlijk ook nadenken over een woning. Dat leverde niet veel problemen op, want er waren op 5 oktober 38 personen aanwezig die gezamenlijk intekenden voor een bedrag van f 8.350. Er werd uitgezien naar grond en op de ledenvergadering van eind december 1926 kon er al meegedeeld worden dat een stuk grond gekocht kon worden van dhr. Neervoord.⁴⁹ Deze had namelijk de voorzitter van de kerkenraad aangesproken "om zijn overtuin te koopen als bouwgrond, voor een wellicht later te bouwen Predikants woning volgens inlichting van P. Hubregtse zijnde kosten daar van f 2.000 groot + 80 roeden met inbegrip van het ijzere hek met een vertraaging van 4% voor levering dus samen f 2.080 en vraagd de aanwezige wat hier mede te doen een korte bespreking volg hier op, en wel van M. Jacobusse dat dit de geschikte plaats niet is om reden dat je rontom in de vijanden woont. D. Joziasse is het met vorigen spreker niet eens, zegt hij hij deelt mede volgens Zijns in ziens dat het een heel mooi bouw trein is voor ons De voorzitter verzoekt stemming bij staan en zitten bij deze verklaren er 45 perssonen voor kopen en 3 personen tegen kopen. De Vergadering verzoekt de Kerkenraad na afloop om dit den Heer Neervoord heden avond nog mede te delen dat genoemde tuin verkocht is om reden dat dit jammer zou zijn dat hij het van andere te weten kwam." Aldus de notulen van de ledenvergadering van 31 december 1926.

Een eigen herder en leraar beroepen is voor een kleine gemeente geen sinecure. Het is dan ook best te begrijpen dat de kerkenraad van Hoedekenskerke een verzoek richtte aan de jonge gemeente van 's-Gravenpolder of het niet mogelijk was samen een predikant te beroepen. Men stelde voor de gemeente 's-Gravenpolder 2/3 van de preekbeurten te geven en natuurlijk ook 2/3 van de kosten te laten dragen. Hoedekenskerke kon dan met 1/3 van lusten en lasten volstaan. De kerkenraad van 's-Gravenpolder bracht dit in bespreking op de ledenvergadering van 6 april 1928. Er bleek slechts een krappe meerderheid vóór dit verzoek te stemmen. Aangezien dit punt erg gevoelig lag, nam men het besluit de consulent te raadplegen. Deze maande tot voorzichtigheid en adviseerde er nog eens over te vergaderen. Er werd op 26 april opnieuw een ledenvergadering gehouden waarop weer over deze kwestie gestemd werd. Nu werd het voorstel van Hoedekenskerke echter verworpen. In die gemeente had men er intussen ook een ledenvergadering over belegd en daar had men het voorstel van de eigen kerkenraad evenmin overgenomen.

Het beroepen op vast salaris of op vrije collecten stond de eerste jaren nauwelijks ter discussie. Bij het tweede beroep, in maart 1926 op ds. H. Kieviet, werd een vraagsteller gewoon verwezen naar de beslissing op de vorige vergadering. Later kwam er toch wat beweging in dit standpunt, want op een vraag op de ledenvergadering van 10 juli 1933 of in de beroepsbrief *bus* niet vervangen kon worden in *traktement* antwoordde de voorzitter dat dat in de notulen vast-

lag, "hoewel niet als der Meden en Perzen wet (...) maar dat een leeraar het met ons zoo goed als wij het met hem moeten wagen." Volgens de notulen is in 1940 opnieuw de vraag aan de orde gesteld. Iemand vraagt: "Hoe te beroepen. De scriba is persoonlijk voor de bus met een minimum aan collectes, zoodat de leeraar steeds weet, wat hij minstens heeft. De voorzitter vindt, dat het leven uit de hand Gods aangenamer is." Op deze vergadering werd kandidaat Chr. van de Woestijne beroepen.

Kosters hebben vaak een nauw contact met predikant en kerkenraad. Er moet echter wel een duidelijke scheiding blijven. Kennelijk hield men daar in het begin nog niet zoveel rekening mee, want in 1925 verzoekt de kerkenraad aan de koster, Johs. de Kraker, "bij het eindigen van zijn werkzaamheden des zondags de kerkenraad alleen te laten, om reden dat een belijdent lid hier van klachten heeft ingebracht." Als deze enkele jaren later zijn werk als koster wil gaan beëindigen, wordt dat ook in de kerk medegedeeld. Door een verspreking klinkt het dan echter aldus van de kansel: "dat Johannes de Koster zal ophouden kraker te zijn."

Ambtelijke zorg en leiding

De kerkenraad van de jonge gemeente had ook uitbreiding nodig. Op de ledenvergadering van 21 februari 1929 werd dhr. A. Hoogesteger gekozen tot ouderling en dhr. C. Riemens tot diaken. Deze laatste bedankte echter. De kerkenraad

A. Hoogesteger

reageerde daar heel voortvarend op, want diezelfde avond werd er nog een korte kerkenraadsvergadering gehouden. Men stelde een nieuw tweetal, zodat een week later opnieuw verkiezingen konden plaatsvinden. Nu werd "meester" M.A. Slotboom tot diaken gekozen, die zijn verkiezing aannam. Kort daarna, op 30 mei, waren er weer verkiezingen voor diaken. Nu kon met de persoon van dhr. A. Bakker de kerkenraad uitgebreid worden. Zo kreeg het ambtelijke werk zijn regelmatige voortgang.

Dat 's-Gravenpolder een echt landelijk karakter had, bleek in de beginjaren van de gemeente ook duidelijk uit de organisatie van het huisbezoek. Jaarlijks werd de "rondgang" gehouden. Dat gebeurde echter niet gedurende het gehele winterseizoen, maar volgens de notulen van de kerkenraad moest dat steeds in een betrekkelijk korte periode van slechts een week of twee weken gebeuren. De reden

C. Riemens

daarvan was dat 's winters het landwerk bij (streng) vorst toch enige tijd stil-lag. Dan hadden de broeders van de kerkenraad tijd om erop uit te gaan én de gemeenteleden waren bijna allemaal thuis en in de gelegenheid om bezoek te ontvangen. Toch zullen niet alle leden in de landbouw werkzaam geweest zijn en in 1931 werd dan ook al het verzoek gedaan "het huisbezoek zoo te regelen, dat de mannen ook thuis zijn." Het antwoord luidde echter dat het niet mogelijk was huisbezoek alleen 's avonds te doen. Deze gewoonte om overdag de huisbezoeken af te leggen bleef tot in de jaren na de oorlog bestaan.

M.A. Slotboom

"Meester Slotboom"

In 1923 was de heer M.A. Slotboom benoemd als hoofd aan de nieuwe christelijke school in 's-Gravenpolder. Daarvoor was hij werkzaam geweest als onderwijzer aan de scholen in Anna-Jacobapolder, Krabbendijke en Borssele. Afkomstig uit Yerseke, waar zijn vader politiemans was, had hij de opleiding aan de normaalschool te Goes gevolgd om onderwijzer te worden. Meer dan 40 jaar (tot 1964) was hij hoofd der school te 's-Gravenpolder. Het eerste schooljaar, tot zijn huwelijk op 13 augustus 1924, lag hij in de kost bij de weduwe van ds. Hubregtse, 't ouwe Maatje, zoals die wel genoemd werd. Maar ook vele jaren – van 1929 tot 1966 – diende hij de kerkelijke gemeente als diaken. Bovendien vervulde hij al die jaren de functie van scriba. Vele, vele bladzijden zijn in de notulenboeken beschreven met zijn fraaie en regelmatige schoolmeestershandschrift. Nauwgezet, zonder in overbodige details te vervallen, gaf hij verslag van alles wat er op de vergaderingen voorviel en besproken werd.

Er is ook steeds trouwe zorg en aandacht geweest voor de armen en behoeftigen in de gemeente. Een opvallend aspect is daarbij, dat in de beginperiode de diakenen hun diaconale arbeid regelmatig ter sprake brachten op de kerkenraadsvergaderingen. In zo'n kleine gemeenschap met zo'n kleine kerkenraad was dat onderling overleg bijna vanzelfsprekend. Men had daarbij ook aandacht voor praktische zaken van hulp aan de gemeente. Zo is er vanaf 1926 sprake van waterverkoop uit de "kerkebak": voor 2 cent per emmer kon-

den de mensen water komen halen, dat door de koster verkocht werd. In de winter van 1928 werd er door de diaconie een keer een “kleederbedeeling” gehouden.

Leesdiensten

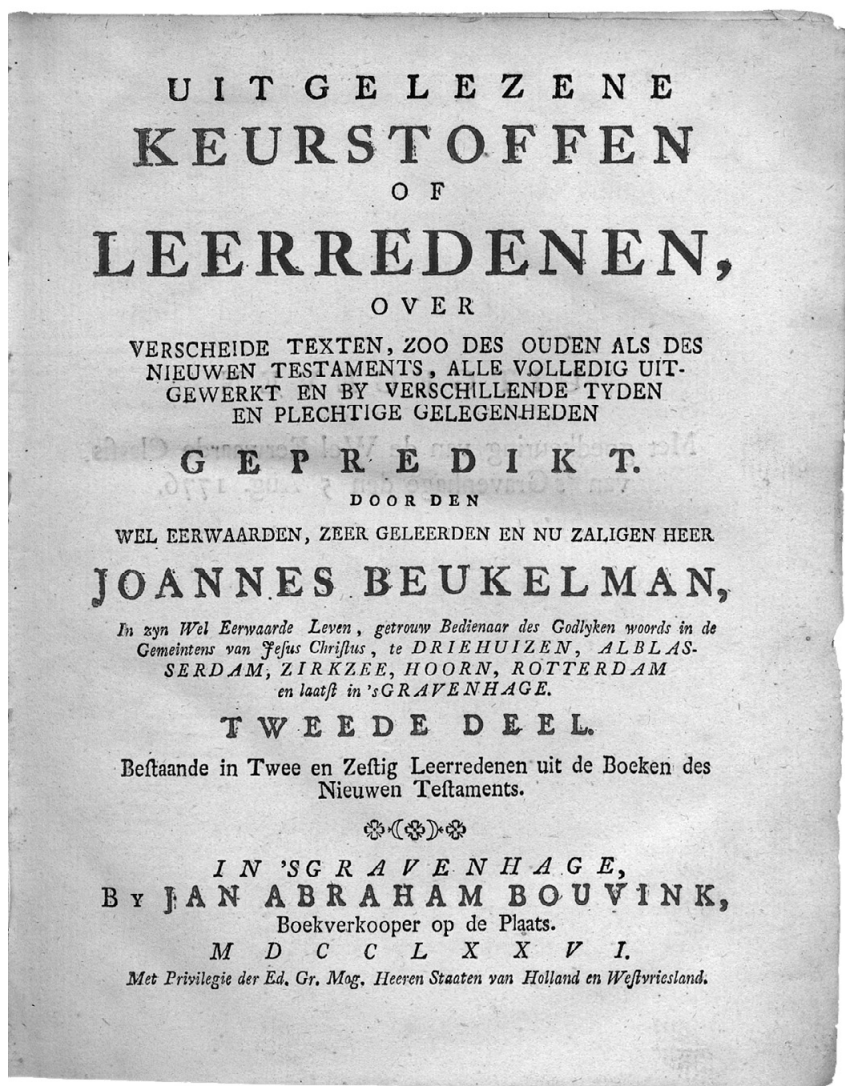
Blijkbaar was het vanouds niet de gewoonte op nieuwjaarsdag en op Goede Vrijdag kerk te houden. Op 22 januari 1934 werd in ieder geval door een lid van de gemeente voorgesteld op die dagen voortaan een kerkdienst te beleggen. Of deze diensten vanaf die tijd ook direct zijn gehouden, heb ik niet kunnen nagaan. In ieder geval verwachtte de voorzitter niet zo veel bereidheid om op te komen van de gemeente. In zijn antwoord aan de vraagsteller zei hij “dat zulks vroeger gebeurde maar dat voor stoelen en banken werd gelezen, een enkele kwam. In onze gemeente is daarover nooit gesproken. Op Hemelvaartsdag is een leeraar gewoon te komen. De voorzitter geeft na het lezen van de brief de zaak in bespreking. Ouderling Eckhardt zegt, dat zoowel dood als opstanding moet herdacht worden, allen zijn het daarmee natuurlijk eens, maar zegt de voorzitter: op nieuwjaarsdag weinig volk. In de week veel ledige plaatsen. Als er een lezing⁵⁰⁾ is, dan blijven voor het bijwonen van een fascistenlezing een aantal catechisanten weg, maar wil de gemeente godsdienstoefening houden, dan zal de kerkenraad zich daarvoor in den weg stellen.”⁵¹⁾ Op diezelfde vergadering werd gevraagd of in de avonddienst de Vijf artikelen tegen de remonstranten gelezen kunnen worden. De voorzitter kon meedelen dat de kerkenraad daartoe reeds het besluit had genomen. Deze gewoonte kennen we nog steeds: tegenwoordig worden zowel de Nederlandse Geloofsbelijdenis als de Dordtse Leerregels in een jaar helemaal gelezen.

Week in, week uit werden er preken gelezen. Predikanten zullen de gemeente wel niet zo vaak bediend hebben, behalve de consulent natuurlijk. Maar van wie waren de preken die steeds gelezen werden? Waarschijnlijk werd er wel eens naar gevraagd door gemeentelieden. Hoe het ook zij, vanaf januari 1937 zou men bekendmaken van welke predikant er een preek gelezen werd. Deed men dat dan voor of na de dienst? Dat kan soms heel gevoelig liggen. Of hier ook over gesproken is, valt niet precies op te maken uit de notulen, maar de formulering in de aantekeningen (“de schrijver te noemen van de predikatie die gelezen wordt”) doet denken aan het noemen vooraf, zoals ook nu nog altijd gebeurt.

Op dezelfde vergadering werd ook gevraagd vooraf het capittel te lezen waaruit de tekst genomen was. Dit verzoek werd echter afgewezen. Op die vergadering kwam verder nog de vraag of de mannen bij het gebed niet konden gaan staan. Een jaar later kwam een ander lid daarop terug, omdat hij zich namelijk ergerde aan “het onmanierlijke en oneerbiedige slapen in de kerk.” Het resultaat van zijn klacht is niet bekend.

Er zijn uit die eerste periode zelfs nog enkele gegevens van de gelezen preken te achterhalen. Zo staat er in de boekenkast in de consistorie een prekenbundel in oude druk van ds. Johannes Beukelman, *Uitgelezene Keurstoffen of Leerredenen (...)*, Tweede deel. In dit dikke prekenboek liggen nog kleine papiertjes waarop vermeld staat wanneer sommige

preken gelezen zijn. Zo is bij voorbeeld op 16 september 1928 de preek gelezen over Romeinen 12:1 (Ik bidde u dan, Broeders, door de ontferminge Gods, dat gy uwe lichaa- men stelt tot een levende, heilige, ende Gode welbehaagelyke Offerande, welke is uwen redelyken Godsdienst). Dit was de "XXIX. ("29ste) Leerreden, Ter nabetrachting op de Bediening van des Heeren H. Avondmaal." En op 14 oktober 1928 werd de XVde leerrede over Lucas 8:13 gelezen (In de tyd der verzoeking wyken zy af). En zo blijkt niet alleen dat op 2 december van datzelfde jaar de leerrede over Johannes 3:3 werd gelezen, (Voorwaar, voorwaar zegge ik u: 't En zy dat iemand wederom geboren worde, hy en kan het Koningryke Gods niet zien), maar ook staan daarbij vermeld de versjes die gezongen wer- den: de psalmen 42:3, 38:15, 69:7 en 101:6.

Titelpagina van de Uitgelezene Keurstoffen van Beukelman.

Oorlogsjaren

Over de oorlogsjaren is in de notulenboeken niet zo heel erg veel terug te vinden. Er is hier in de nabije omgeving, bij de Vlakte-bruggen, in 1940 wel gevochten en bij de bevrijding in 1944 heeft het dorp zelfs nogal wat oorlogsschade opgelopen. Toch had men in ieder geval oog voor de nood elders, want toen er in juni 1940 het verzoek kwam om te collecteren voor de geteisterde gemeenten wegens oorlogsschade op 10 mei en de volgende dagen, werd besloten dit ten spoedigste te doen, “daar spoedige hulp dubbele hulp zou zijn.”

In de eerste oorlogsjaren is ds. W.C. Lamain eens een zondag in 's-Gravenpolder geweest. Dit was kort nadat hij in zijn eigen gemeente Rotterdam-Zuid tijdens een preek over Psalm 58:10-12 enkele uitspraken deed die voor de Duitsers niet aangenaam waren. Vanwege verraad moest hij zich 8 dagen later daarover verantwoorden voor de Duitse autoriteiten. Dit is geweest op zondag 7 februari 1943. De zondag dat hij in 's-Gravenpolder gepreekt heeft, is dus zondag 14 februari geweest.

Hij schreef daar zelf over: “Vele stormen staken in mijn gemoed op, en vele waren de slingeringen waaraan ik inwendig werd blootgesteld. Vanuit Terneuzen, waar ik des Donderdags preekte, schreef ik mijn Kerkenraad, die van mijn zaak niets afwist. In mijn gedachten zag ik mijzelf reeds weggevoerd, van mijn geliefde gemeente, van mijn vrouw en zes kinderen. Ik schreef hun wanneer ik niet weer terugkeeren mocht, dat ik hoopte dat de Heere het met hen en de gemeente wel maken mocht, en verzocht hun mijn vrouw en kinderen niet te vergeten.

's Maandagsmorgens moest ik verschijnen aan “het Haagsche Veer” (het hoofdbureau van Politie - KWvL) te Rotterdam. Des Zondags tevoren preekte ik in 's-Gravenpolder. Mijn hart was bezwaard, wetende dat de barmhartigheden der goddelozen wreed waren. 's Middags moest ik juist den 10den Zondag verhandelen over de Voorzienigheid Gods. Als naar gewoonte las ik het gedeelte van dien Catechismus voor. Toen ik kwam aan de woorden: aangezien dat alle schepselen alzo in Zijn Hand zijn en dat zij zich tegen Zijn wil noch roeren noch bewegen kunnen, nam God al mijn bezwaren weg. Welk een kracht, ja welk een Goddelijke kracht lag er in die woorden voor mijn ziel. Wat daar stond is altijd wel waar, maar zullen wij het profijt er van hebben, dan moeten de woorden zaken worden in ons hart. Mijn ziel werd verruimd. God schonk een weinig geloof, zoodat ik mij met al mijn zaken in Hem verliezen mocht, niet wetende wat het einde zou zijn. Wat God zou doen was goed. Ik had niets meer te zeggen. En wat is dat een weldaad, want de meesten tijd in ons leven is het zoo anders.

Meer dan een uur werd ik ondervraagd dien Maandagmorgen. De Heere beschaamde mij niet, maar schonk zelfs in 't eind groote vrijmoedigheid. Ik kreeg zelfs genade om te getuigen van Dien God, Die op aarde richt.⁵²⁾

Volgens de notulen van 5 juli 1943 zijn de adressen van leden en doopleden die in Duitsland waren, ter tafel gebracht. Wie dat waren werd echter niet genoteerd. Mogelijk betrof dat dezelfde vier jongens die begin 1944 in Duitsland tewerkgesteld waren, zoals blijkt uit de verslagen van de zangvereniging, die vermelden dat er op de jaarvergadering van 12 februari van dat jaar voor hen gebeden werd. Namen werden echter niet genoteerd. Uit navraag bleek dat niet vier maar vijf jonge mannen in Duitsland tewerkgesteld zijn geweest. Dit

waren Gerard Dekker, Jan Tramper, Piet Zandee, Dirk de Korne en Leen Boogert. Zij zijn in 1943 weggegaan. Gerard Dekker is ondergedoken, toen hij terug was voor verlof. Hij heeft de oorlog echter niet overleefd, doordat hij op een zondagmorgen is verdronken. Van de andere vier is Leen Boogert niet teruggekeerd uit Duitsland; hij is kort voor de bevrijding, in april 1945 overleden in Nordhausen in de buurt van Leipzig.

In de winter van 1943-'44 neemt de kerkenraad het besluit de bedeeden iets extra's te geven, waaruit blijkt dat ook in een landelijke omgeving de armoede door de oorlogsomstandigheden extra toesloeg. Dit besluit werd genomen op 22 november 1943. Op die vergadering nam broeder Nieuwenhuyze afscheid, nadat hij verscheidene jaren in het ambt van diaken gediend had. Vanwege zijn gezondheidstoestand zag hij zich genoodzaakt te verzoeken "niet meer geplaatst te worden op de kandidatenlijst," zo had hij op 8 november medege-deeld. "De kerkenraad neemt, hoewel het haar leed doet, het als geldige redenen aan. De voorzitter dankt Nieuwenhuyze voor de broederlijke samenwerking en bidt hem op zijn verdere levensreis des Heeren zegen toe."⁵³ Bij zijn afscheid dankte hij wederkerig de broeders voor de broederlijke samenwerking en bad hen allen 's Heeren zegen toe.

In januari 1945 krijgt de kerkenraad het verzoek van dhr. J. van de Bos om "de consistorie kamer te mogen gebruiken des Zaterdagmiddags voor Engelse lessen. Daar is niets tegen. Evenwel heeft Dhr. Kersten verzocht in de consistorie te mogen wonen wegens angst voor de V eens "omdat zijn vrouw in positie verkeert." Dit wordt goedgevonden, zoodat de eerste aanvraag vervalt.

Na de oorlog

Na de oorlog zijn er enkele jongens van 's-Gravenpolder naar Indië geweest, waar ze als militairen hebben deelgenomen aan de acties van het Nederlandse leger. Voor de jongens in Indië is eind 1947 of begin '48 in ieder geval nog een keer gecollecteerd. In deze spannende jaren zijn er echter geen (doop)leden van de gemeente omgekomen bij allerlei militaire gebeurtenissen. De sparende en bewarende Hand des Heeren was uitgebreid over onze gemeente.

Eind 1945 is er blijkbaar een nieuwe koster nodig. Gesolliciteerd hebben de heren W. v.d. Hooft en Jan Verdonk. De notulen vermelden niet wie aangenomen is. Dat blijkt echter W. v.d. Hooft te zijn. Aardig is wel wat de notulen verder vermelden:

"De consignes zijn:

1. Deuren $\frac{1}{2}$ u voor kerktijd openen.
2. Kachels aanmaken voor kerk en cons. het laatste voor catech. en vergaderingen.
3. Elke week vegen.
4. Minstens een keer per maand moet de kerk met dweil en zeem een beurt gehad hebben.
5. Schoonmaken in Mei met eigen volk en voor eigen rekening, behalve boven wat door

- timmerman gedaan moet worden voor rekening van de kerk.
6. Onder boven wordt verstaan plafonds en balken.
 7. Buiten geheel onderhouden: zooals goten ook van binnen schoonhouden dreef - aanharken, van blad en onkruid zuiveren, enz.
 8. Benoodigheden op kosten van de kerk, na aanvraag pas aanschaffen."

Het is goed te beseffen dat de werkzaamheden voor de koster heel wat inhielden. Op zaterdag moest de grote houtkachel en na 1949 de kolengestookte c.v. worden aangemaakt. Dan moest hij echter 's zondagsmorgens vroeg om 4 uur even gaan controleren of de kerk al warm genoeg was. Aangezien er geen waterleiding in de kerk aanwezig was, moest er ook altijd een kan met water gehaald worden bij Hoekman, om ervoor te zorgen dat de ouderlingen of de predikant hun glaasje water op de kansel niet leeg zouden vinden.

Een enkele keer lijken de notulen eens even wat meer zicht te geven op wat er in de gemeente te bemerken is aan vruchten op de prediking. Heel veel zaken op het natuurlijke vlak vullen meestal de bladzijden van het notulenboek. Maar die van 25 februari 1946 zijn bijna helemaal gewijd aan een verslag over de "rondgang", zoals de huisbezoeken doorgaans genoemd werden. "Over het algemeen met genoegen ontvangen. Geen bijzonderheden over de diaconale zorg. Bij enkelen enige wrijving. Niet veel contact wat het geestelijke leven betreft. Enkelen getuigen, dat ondervonden wordt dat op de daken (d.w.z. in de kerk) gepredikt wordt, wat in de binnenkamers geschiedt, dat dus te sterker binding geeft aan de openbare godsdienst oefeningen. Bij sommigen met zeer veel aangenaamheid." Al was er hier en daar wel tegenstand tegen de prediking te merken, de kerkenraad mocht toch ook goede dingen horen.

Dat er in de dertiger en veertiger jaren niet zo vaak beroepen werd, is wel enigszins te begrijpen. De gemeente vroeg er echter wel naar en de kerkenraad beloofde in 1946 twee keer per jaar een beroep uit te zullen brengen. De vraag naar een vast salaris, die hieraan gekoppeld werd, beantwoordde de kerkenraad echter duidelijk met nee. Een jaar later vroeg men er opnieuw naar. De kerkenraad beloofde de mogelijkheden onder ogen te zien en kwam in de zomer met een tweetal, de kandidaten Chr. van Dam en W. de Wit, van wie de laatste beroepen werd.

Reeds in 1948 werd er geprobeerd in de gemeente een jongelingsvereniging te beginnen. Op de kerkenraadsvergadering van 30 augustus van dat jaar waren namelijk vier jonge mensen uit de gemeente aanwezig, Leen de Visser Mz., Bram de Visser, Piet de Wolf en Rinus Bras, om dat met de kerkenraad te bespreken. Zij waren mede-ondertekenaars van een verzoekbrief aan de kerkenraad. Eerst opende de voorzitter op de gebruikelijke wijze en daarna vroeg hij "aan de 4 jongelingen, om in 't kort hun bedoeling te zeggen. Ze willen komen tot het oprichten van een Chr. J.V. en verzoeken de kerkenraad medewerking in dezen. Ze zouden daartoe de jongelingen in de gemeente graag

samengeroepen zien om dan, na oprichting van de vereniging een voorzitter te kiezen uit de kerkenraad. Desnoods wijst de kerkenraad zelf een voorzitter aan. Er wordt door één der kerkenraadsleden gevraagd naar het doel der J.V. Om hierop antwoord te hebben worden de belangrijkste artikelen van het Reglement van de J.V. te Axel voorgelezen. Het doel hierin beschreven kan de goedkeuring van de kerkenraad wegdragen. Door de voorzitter wordt opgemerkt dat men nooit uitgeleerd is in Gods Woord. Hierin wordt ons de raad gegeven: "Onderzoekt de Schriften, want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben, en die zijn het die van Mij getuigen." Hij wijst er vervolgens op dat het vergaren van kennis ook des te groter verantwoordelijkheid zal zijn. Hij hoopt dat de studie de jongelingen niet in de hoogte zal brengen, maar dat het zal gaan zoals Johannes getuigt: "Hij moet wassen, en ik minder worden." Na gesproken te hebben over de tijd en plaats der vergadering, die van later zorg zijn, wordt vastgesteld dat in de kerk zal worden bekendgemaakt, dat op 7 Sept. a.s. de jongelingen, die iets voelen voor de J.V. bij elkaar zullen komen om tot oprichting van een J.V. te komen en tot verkiezing van een bestuur." Dit is ook gebeurd en in oktober kon op de kerkenraad het reglement van de J.V. (jongelingsvereniging!), die de naam Samuël zou dragen, worden voorgelezen. Tot voorzitter was benoemd M. Nijse, terwijl M. de Witte korte tijd secretaris geweest is. Wie er later nog bestuursfuncties hebben vervuld, bleek niet meer te achterhalen. De vereniging heeft een aantal jaren bestaan. In 1954 moest ze echter op non-actief worden gesteld wegens gebrek aan leden. De eigendommen van de vereniging, bestaande uit enkele boeken, werden aan de kerkenraad ter beschikking gesteld. Die wilde ze echter niet hebben, daar ze door de vereniging zelf aangeschaft waren in de loop van de tijd. De kerkenraad heeft ze toen laten verdelen onder hen die nog lid waren van de jongelingsvereniging. Tot een heroprichting is het niet meer gekomen.

In de dertiger en veertiger jaren heeft op ons dorp en in onze gemeente nog een opmerkelijke persoonlijkheid gewoond. In 1931 had een zekere Cornelis de Jonge een oud café annex woonhuis gekocht om daar een boekhandel in te beginnen. Hij was geboren te Oosterland op 9 november 1902. Hoewel hij van oorsprong tot de Hervormde Kerk behoorde, kerkte hij waarschijnlijk vaak bij oefenaar M. Remijn te Oosterland, ook toen hij na zijn huwelijk met Willemina Boogerd in 1930 in Nieuwerkerk ging wonen. Hij voorzag in zijn levensonderhoud door de verkoop van boeken en kalenders. Toen het gezin zich in 's-Gravenpolder vestigde, is het waarschijnlijk overgekomen naar de Gereformeerde Gemeente. Dit kan overeenkomen met een mededeling in de notulen van 6 april 1931: "De mensen welke lid wenschen te worden zullen D.V. op Donderdag 16 April voor den kerkenraad ondervraagd worden." Er wordt echter niet genotuleerd wie dat waren en hoe dat gesprek verlopen is.

De boekhandel liep hier goed. Zijn echtgenote verzorgde de winkel, terwijl hijzelf met boeken op pad ging. Had het gezin zich oorspronkelijk bij onze gemeente aangesloten, in 1934 besloot de kerkenraad hem maar eens te bezoeken "wegens het gaan naar een ander kerkgenootschap op een zondag dat zelfs bij ons ook een leeraar was." Waarschijnlijk heeft dit niet veel geholpen, want in 1936 schreef hij zelfs een brief waarin hij bedankte als lid.

“Hoewel de belijdenis der Geref. Gemeente gegrond is op Gods getuigenis, kunnen wij ons met de uitleving zooals hier ter plaatse ons niet vereenigen,” zo schreef hij. Hij ging over naar de Oud-Gereformeerde Gemeente alhier. In 1943⁵⁴ keerde hij echter naar de Gereformeerde Gemeente terug. Aan het einde van datzelfde jaar stond hij zelfs op tweetal voor ouderling tegenover A. Eckhardt, welke laatste echter herkozen werd.

In de tussenliggende jaren had hij nog eens tien dagen in de gevangenis moeten doorbrengen, vanwege het niet betalen van een boete. Hij weigerde namelijk zijn aardappelland te spuiten tegen de coloradokever, omdat hij daarover in zijn gemoed bezwaard was. Op die manier mocht men niet proberen zich aan Gods oordelen te onttrekken, zo meende hij. Van 22 december 1937 tot zondagmorgen 1 januari 1938 zat hij in de gevangenis in Middelburg. Hij mocht daar zijn oude schrijvers bij zich hebben en zei daarover later: “Toen heb ik ervaren dat de Heere Zijn volk kan laten zingen in de gevangenis... Het waren gezegende dagen.” Daar zijn vrijlating – zoals vermeld – op zondag plaats vond en hij op die dag niet wilde reizen, bracht hij de zondag verder door bij een vriend in Middelburg. “Voor de aardse overheid heb ik immers tien dagen kunnen zitten, dan kan ik ook wel een dag zitten voor de hemelse overheid,” aldus De Jonge.

Aangezien hij begeerte had tot het predikambt, maar binnen ons kerkverband daarvoor niet werd toegelaten,⁵⁵ begon hij te “oefenen” in Oud-Gereformeerde kring. Vanaf 1947 heeft hij diverse vrije Oud-Gereformeerde Gemeenten gediend: Rotterdam-Kralingen, Delft, IJsselmuiden en Aalburg. In die laatste gemeente is hij gebleven tot zijn overlijden op 4 december 1984. De begrafenis vond plaats in Aalburg op 8 december 1984.

Toen in 1949 een beroep werd uitgebracht op ds. Dorresteyn, gebeurde dat voor het eerst op een vast salaris en wel van f 4.500 met vrije woning. Dit was een bruto salaris, want de leraar was zelf verantwoordelijk voor het voldoen van zijn belasting. Hiermee kwam de kerkenraad kennelijk tegemoet aan vragen van de leden. Er waren twee brieven binnengekomen over dit punt. Daarom had men besloten dit op de vergadering in stemming te brengen en op een vast salaris te beroepen als de meerderheid van de leden daar achter stond. Tijdens deze vergadering, op 29 januari, nam men ook een ander besluit: de verkiezingen voor ambtsdraggers zouden voortaan niet meer op dankdagen worden gehouden. Woog het voordeel van vroeger te kunnen eindigen op tegen het bezwaar dat men dan wel een extra avond moest vrijmaken? Of waren er andere redenen om te veranderen? Kennelijk is men later toch weer van standpunt veranderd, want in 1960 werd besloten om de stemming voor ouderlingen en diakenen weer te laten plaatsvinden op de dankdag na de avonddienst “zoals vroeger geschiedde.” Ook werden er vroeger wel verkiezingen voor het beroepen van een predikant op de biddag gehouden; dat is in ieder geval in 1936 gebeurd. Vanaf 1989 is het weer gebruikelijk dat de ledenvergaderingen niet meer voor de avond van de dankdag uitgeschreven worden.

In het jaar 1950 hield men zich ook enkele malen bezig met de oprichting van een Protestants streekziekenhuis. Kennelijk was het niet eenvoudig hierin een beslissing te nemen, want er werd besloten dit op de synode te Yerseke aan de orde te

stellen en dan later eventueel toe te treden. Men had blijkbaar al wel een standpunt ingenomen: “Velen zijn er voor, al zijn de kosten vrij zwaar, omdat Rome zich overall meester van maakt.”⁵⁶⁾ Aan het einde van het jaar, op 2 oktober, wordt “in beginsel besloten mede te werken, hoewel voor ‘t vaststellen van het bedrag advies van de classis zal afgewacht worden.” Het protestants streekziekenhuis is er, naast het rooms-katholieke ziekenhuis Sint-Joanna, ook gekomen. In de tachtiger jaren is er een steeds nauwere samenwerking gekomen tussen het protestantse ziekenhuis – inmiddels Bergzicht geheten – en St.-Joanna, wat omstreeks 1990 geresulteerd heeft in een samengaan als Oosterscheldeziekenhuis.

De watersnoodramp van 1953 ging aan ‘s-Gravenpolder voorbij. Het dorp werd niet door water bedreigd. Wel waren er net als in 1944 bij de inundatie van Walcheren evacués in de gemeente aanwezig. Toen was er al eens gevraagd of deze mensen nu ook lid waren. Het antwoord was duidelijk: dat waren ze niet, maar ze mochten wel “wegens noodtoestand deelen in de rechten der gemeenteleden, als doop en avondmaal.” Bij de ramp in 1953 zamelde men ook hier gelden in voor de getroffen en, in het bijzonder voor hen die geëvacueerd waren op ‘s-Gravenpolder. Dit blijkt uit een brief die men stuurde aan het “Rampencomité” dat door de Gereformeerde Gemeenten als geheel was ingesteld. In die brief werd aan ds. A. Verhagen het volgende meegedeeld: “In antwoord op Uw schrijven d.d. Maart 1953 hebben wij de eer U namens de Kerkenraad van ‘s-Gravenpolder te berichten, dat het standpunt anders is dan van Uw comité. We hebben aan de publieke inzameling medegewerkt en hopen t.z.t. in de gemeente te collecteren, en aan de gedupeerde aanwezigen te ‘s-Gravenpolder uit te delen.” Besloten werd dit te doen op 22 maart.

Regelmatig werd op ledenvergaderingen in de dertiger en veertiger jaren gesproken over aankoop van grond voor een pastorie. Bij de aanschaf van het eerste orgel sprak iemand dan ook zijn bezorgdheid uit over het feit dat men daar geld voor wilde gaan inzamelen, terwijl dat misschien nodig zou zijn als een predikant een beroep aannam. De voorzitter van de kerkenraad nam die bezorgdheid weg door op te merken, dat bij het aannemen van een beroep de gemeente eerst zou zorgen voor een pastorie en dat het orgel dan vanzelf naar het tweede plan zou verdwijnen. Maar, de predikanten kwamen niet, het orgel kwam er wel. Totdat het jaar 1954 aanbrak.

Een eigen predikant

Op de ledenvergadering van 15 februari 1954 was een tweetal gesteld om een predikant te beroepen, nl. ds. J.B. Bel en kandidaat T. Cabaret⁵⁷⁾. De uitslag van de stemming was duidelijk: ds. Bel kreeg 15 stemmen, 54 stemmen waren voor kandidaat Cabaret. De beroepsbrief⁵⁸⁾ werd voorgelezen en men besloot er haast achter te zetten om die op te sturen. Zo’n beroepsbrief moet ook door de

consulent getekend worden. Dat was ds. Bel, die echter in het ziekenhuis in Goes was opgenomen ter verpleging. Scriba en voorzitter gingen hem daar na de vergadering onmiddellijk opzoeken en verzochten hem daar de brief ter approbatie te willen tekenen. Dhr. M. Mol stelde zich beschikbaar om de beide broeders met zijn auto daar even heen te rijden. Korte tijd later was er grote blijdschap in de gemeente, toen bekend werd dat de kandidaat het beroep had aangenomen.

Op 5 april 1954 leidt ds. Cabaret voor de eerste maal een kerkenraadsvergadering. De notulen vermelden daarvan het volgende. "Hij spreekt een kort openingswoord in de eerste plaats tot ouderling Hoekman, die het voorzitterschap op hem heeft overgedragen na dit 30 jaar te hebben geweest. De nieuwe voorzitter zegt hem dank voor het vele verrichte werk in het belang der gemeente. De Heere maakte het wel, trots ons onvermogen. Gij moogt broeder wel de dichter nazeggen: "Door U, door U alleen om het eeuwig welbehagen en ook dat Zijn liefde dienst U nooit heeft verdrotten. De Heere geve U tot in lengte van jaren ons nog met raad en daad te kunnen bijstaan.

We vragen ook de medewerking van de andere broeders, dat alles in liefde moge geschieden, want waar die liefde woont gebiedt de Heer den Zegen. We zijn knechten des Heeren en hopen niet eigen meningen te doen gelden, maar het welzijn der gemeente Gods te beogen met uitschakeling van het eigen ik. Moge onze gedurige bede zijn: Heer', wijs mij doch Uwe wegen, die Gij wilt, dat wij zullen gaan."

Broeder Hoekman antwoordt met enkele welgekozen, doch vooral welgemeende woorden. Het valt niet mee te moeten scheiden van ons werk, dat men zolang, met liefde doch veel tekortkomingen gedaan heeft. Het verheugende is, dat het mag overgaan op een jongere en wel één die de kerkenraad voltallig

Ds. T. Cabaret en zijn echtgenote.

gemaakt heeft. De Heere heeft de snoeren doen vallen in lieflijke plaatsen en versterke de gelegde banden.”

Op deze vergadering werd ook besloten dat er – als de noodzaak daar is – een rood lichtje boven de kansel zal worden aangebracht. Ook werd vastgesteld dat de schuld van de kerk zo spoedig mogelijk moet verdwijnen. Daarmee zal wel samenhangen dat men na enige discussie besloot de plaatsengelden te verhogen tot *f* 5. Hoewel een paar leden van de kerkenraad dit voorbarig vonden en daartoe pas wilden overgaan als de collectes daartoe noopten, werd het voorstel “desniettemin aangenomen per 1 Aug.” Op de volgende vergadering, van 10 mei, kwam Hoekman er nog eens op terug, “gezien die blijmoedige giften in de collectes”. De voorzitter achtte dit besluit geen wet van Meden en Perzen en wilde “de tijd laten spreken, of het al of niet nodig zal zijn.”

Dat men op kerkenraadsvergaderingen niet om stoffelijke zaken heen kan, blijkt ook wel eens duidelijk uit de notulen. Er werd op bovengenoemde vergadering ook besloten “voor de koster een plumeau met steel aan te schaffen, benevens een industrie stofzuiger. Aan hem zal voor buitengewone werkzaamheden een gratificatie van *f* 25 worden verleend. Besloten na ampele bespreking te laten maken een lessenaar en doopvont. Kosten circa *f* 100.”

Toch kwamen op die avond ook belangrijker zaken aan de orde. Broeder Hoekman rapporteerde over de Particuliere Synode Zuid, die pas gehouden was, waarna de voorzitter meedeelde, dat “generaal besloten is, sterk te reageren op kort geknipt haar, (weigering belijdenis en doop) indien niet beloofd wordt, dit te laten. Over het dragen van mannenkleren wordt van gedachten gewisseld. De kerkenraad is van mening, dat tussen modegril en werktenu een verschil bestaat. Het eerste is goddeloos, het andere is niet te veranderen, omdat verkleeding op het werkterrein niet mogelijk is.” In de rondvraag kwam het reizen van militairen op zondag ter sprake. “De kerkenraad is unaniem van mening, dat de slappe houding van ouders en kinderen de schuld is. Wie standvastig weigert Zondags te reizen krijgt uiteindelijk verlof ‘s Maandags terug te komen. De voorzitter zal nogmaals én door prediking én door bezoek aan de ouders trachten daaraan een eind te maken.”

Ds. T. Cabaret

Teunis Cabaret werd geboren op 28 december 1918 in Rotterdam-Kralingen als zoon van Johan Leonard Cabaret en Johanna Wilhelmina Terlaak. Teun groeide op in een gezin met 9 kinderen. Zijn jeugdherinneringen werden gestempeld door het rijke gezelschapsleven in Rotterdam.

Hij kreeg na zijn schoolperiode werk bij een schildersbaas, na verloop van tijd mocht hij

ook zelfstandig op karwei. In de oorlog heeft hij diverse werkzaamheden verricht en was hij ook enige tijd ondergedoken, omdat hij niet in Duitsland tewerkgesteld wilde worden. Na de oorlog was hij nog enige tijd werkzaam als advertentieacquisiteur en -tekenaar bij het dagblad Trouw. Op 25 februari 1942 was hij in het huwelijk getreden met Catharina Bothof, die eveneens in Rotterdam geboren was. Uit dit huwelijk werden 6 kinderen geboren.

Nadat hij in zijn jeugd al veel bekommernis had gehad aangaande zijn doodstaat voor de Heere, werd hem een weg ontsloten met de tekst: *Komt herwaarts tot mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven*. In 1947 kreeg hij werkzaamheden met het predikambt door de woorden: *Zaai uw zaad in de morgenstond* en kort daarop door Paulus' woord aan Timotheüs: *Predik het Woord*. Hij woonde toen in Rotterdam-Zuid, waar hij in dat jaar onder ds. De Blois voor het eerst aan de bediening van het Heilig Avondmaal deelnam. Deze predikant was het ook die hem een jaar later stimuleerde om een attest aan te vragen.⁵⁹⁾

Zo kwam hij in 1948 terecht op de Theologische School, waar hij tegelijk met de studenten W. Hage en L. Vogelaar aan de studie mocht beginnen. Toen op 6 september 1948 ds. G.H. Kersten overleed, was dat een enorm verlies voor het geheel van de Gereformeerde Gemeenten. Ook voor Cabaret was het een tegenslag: hij meende dat hij met de Kerstdagen al zou mogen gaan preken, maar de nieuwe hoofddocent dr. C. Steenblok wilde daar niet van weten. De verhouding tussen deze twee was en bleef slecht. Door de droevige omstandigheden van de scheuring in 1953 liep de studie extra vertraging op en zo werd kandidaat Cabaret pas op 8 februari 1954 beroepbaar gesteld. Hij nam toen het beroep naar 's-Gravenpolder aan, waar hij op 30 maart 1954 werd bevestigd door ds. L. Rijksen. Hij deed intrede met de woorden van Paulus (1 Korinthe 2:2): *Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus, en Dien gekruisigd*. Nadat hij twee jaar de gemeente gediend had, werd hij als predikant afgezet, wat zowel voor hem als voor de gemeente een diep ingrijpende geschiedenis was.

Aanvankelijk bleef hij nog voorgaan in 's-Gravenpolder. Vanuit de Hervormde Kerk zouden enkele predikanten hem gevraagd hebben of hij legerpredikant wilde worden. Door een vriend werd hij echter in 1957 benaderd met de vraag of hij in een Hervormde kapel te Den Haag in een doordeeweekse dienst wilde komen preken. Kort daarna verzocht men hem ook op zondag voor te gaan. Men huurde daarvoor al spoedig het voormalige kerkje van ds. J.P. Paauwe, die op 6 juli 1956 was overleden. Men stichtte een kerk onder de naam Oud-Hervormde Gemeente en daar deed Cabaret op 30 maart 1958 zijn intrede als predikant. Na anderhalf jaar het kerkje van ds. Paauwe gebruikt te hebben kon men het kerkgebouw van de Zevendedagsadventisten huren.

Na enige tijd werd hem gevraagd of hij in Harderwijk wilde voorgaan in een kleine gemeente. Later preekte hij ook regelmatig in Elburg, Nunspeet, Oud-Beijerland en Rotterdam-Hillegersberg. Na een periode van ziekte overleed Teunis Cabaret op 17 juni 1985 op 66-jarige leeftijd in een ziekenhuis in Harderwijk. Daar werd hij op 21 juni ook begraven op de Algemene begraafplaats in aanwezigheid van enkele familieleden en bekenden.⁶⁰⁾

De kerkdiensten werden altijd driemaal per zondag gehouden en er werd dan ook driemaal per zondag gepreekt. Toen ds. Cabaret echter nog niet zo lang hier was, verzocht hij de kerkenraad in het vervolg tweemaal te mogen voorgaan in verband met lichaamszwakte. Dat werd hem toegestaan, met de toevoeging dat dit gold tot zijn krachten weer voldoende waren om drie keer te preken. Dat is echter niet meer gebeurd.

Tijdens zijn ambtsbediening is er ook verandering gekomen in een oude gewoonte, die waarschijnlijk ook in andere Zeeuwse gemeenten wel bestaan heeft. Men was namelijk gewend om direct na het Amen van de zegen die de predikant op de gemeente gelegd had of na het Amen van de zegenbede die door de ouderling werd uitgesproken, zich om te draaien en het kerkgebouw te verlaten. Ds. Cabaret vond dat echter niet zo ordelijk en daarin had hij natuurlijk gelijk: verscheidene mensen waren op die manier het kerkgebouw al uit voordat de kerkenraad en de predikant in de consistorie terug waren. Er werd daarom afgesproken dat de gemeente zou wachten tot de kerkenraad door de deur naar de consistorie was.

Toen ds. Cabaret nog niet zo lang in de gemeente stond, werd er uitgezien naar een andere pastorie. Men had het oog laten vallen op een ruim huis aan de Goessestraatweg 22. Op de ledenvergadering van 22 februari 1955 werd het besluit genomen dit voor f 35.000 te kopen. Deze pastorie heeft dienst gedaan tot de nieuwbouw van de kerk aan de Langeweg.

Een zwarte bladzijde

In de kerkenraad vonden er in 1955 nogal wat veranderingen plaats. De broeders B. Mol en C. Riemens namen in dat jaar afscheid, maar in ditzelfde jaar werd ook broeder L. Hoekman, die vanaf het begin de gemeente gediend had, door de dood weggenomen. Vele jaren had hij in alle getrouwheid leiding gegeven aan de gemeente met de gaven die de Heere hem verleend had. De droevige gebeurtenissen die in 1956 volgden, heeft hij niet meer mee hoeven maken, al zullen die hun schaduwen wel vooruitgeworpen hebben. Immers moest op 8 oktober 1956 officieel aan de leden bekendgemaakt worden dat ds. Cabaret vanwege zijn levenswandel was geschorst en afgezet. Dit is voor de gemeente een zwarte bladzijde in haar bestaan geweest en het heeft diepe sporen getrokken in het gemeentelven.

Zeker ook het feit dat ds. Cabaret geprobeerd heeft nog een eigen gemeente te stichten, droeg bij aan de verwarring. Immers bleef hij gedurende vele maanden diensten beleggen in het dorps huis "Ons Dorpsleven". In de Provinciale Zeeuwse Courant van 5 oktober 1956 stond een bekendmaking dat ds. T. Cabaret voorlopig "des zondagsnamiddags half twee en half zes (zal) voorgaan in het verenigingsgebouw "Ons Dorpsleven", dat toen aan de Bosseweide stond. Een dag later, zaterdag 6 oktober, werden deze samenkomsten alweer afgelast, maar later werd dit toch de plaats waar hij voor ongeveer 30 personen voorging. De PZC van woensdag 30 januari 1957 meldt onder het "Kerknieuws" dat ds. T. Cabaret zich van de gemeente heeft losgemaakt en dat hij sinds zondag jl. (dat is dus 27 januari geweest) onder de naam "Gereformeerde Gemeente (Hersteld Verband)"⁶¹⁾ kerkdiensten belegt. Op zondag 31 maart bevestigde hij

twee diakenen in de middagdienst. Nadat hij op 28 juni 1957 op verzoek van de kerkenraad door een deurwaarder uit de pastorie was gezet, woonde hij nog enige tijd in een klein huisje aan de Bosseweide nr. 8.

Tot oktober 1957 heeft ds. Cabaret hier gepreekt in de nieuw gestichte gemeente. Nadat hij op zondag 23 oktober weer een keer de kerkdiensten in de Gereformeerde Gemeente had bezocht, nu als toehoorder, bleek in de loop van die week dat hij "zijn ontslag" had genomen op aandringen van enkele vrienden in Den Haag. Daar ging hij voor in een kleine zelfstandige gemeente. In maart 1958 vestigde hij zich met zijn gezin ook in de hofstad. Zijn gemeente in hersteld verband heeft nog enige malen geprobeerd zelfstandig verder te gaan; zo ging op zondag 10 november ds. J.C. Hooikaas uit Den Haag, voorheen predikant in Arnemuiden, in het dorps huis voor. Al spoedig zijn de meeste leden echter teruggekeerd naar de Gereformeerde Gemeente of overgegaan naar de Oud-Gereformeerde Gemeente ter plaatse.

Veertien jaren weduwe

Daarna volgde opnieuw een lange vacante periode van ruim veertien jaar. De notulen vermelden allerlei zaken die aangeven dat het kerkelijke leven zijn gewone voortgang had, zij het zonder een eigen predikant. Vaak zijn de notulen tamelijk summier, zodat er nauwelijks uit gelezen kan worden, wat er zich echt afspeelde. Soms zijn ze heel duidelijk, bijvoorbeeld die van de kerkenraadsvergadering van 21 mei 1965. "De voorzitter geeft het woord aan de consulent, ds. Honkoop, welke met gebed opent. Alle kerkenraadsleden zijn aanwezig, benevens R. Boogaard, die een verzoek aan de kerkenraad gericht heeft om gehoord te worden i.v.m. het verkrijgen van een attest. De consulent geeft het woord aan dhr. Boogaart, welke enige tijd spreekt over zijn innerlijke leven. Daarna verzoekt ds. Honkoop Dhr. Boogaart zich even te verwijderen. Daarna bespreekt de kerkenraad deze zaak onderling, waarna besloten wordt dhr. Boogaart een attest te verlenen. De voorzitter deelt dit besluit mee aan de belanghebbende. Waarna hij vertrekt. De voorzitter sluit daarna de vergadering met dankgebed." De notulen vermelden niets over de verdere gang van zaken, maar de betreffende broeder werd toegelaten tot de studie aan de Theologische school. In 1969 mocht hij als kandidaat worden toegelaten tot de heilige dienst. Hij nam een beroep aan naar Leiden, waar hij op 1 oktober werd bevestigd tot predikant. Per 1 oktober 1999 ging hij met emeritaat.

Ambtsbediening van ds. L. Vogelaar

Nauwelijks kon iemand vermoeden dat het beroep dat op de ledenvergadering van 1 maart 1971 uitgebracht werd op ds. L. Vogelaar het einde zou betekenen van "onze 14 jaar lange weduwschap, doordat het de Heere behaagde hem

over te buigen om het beroep naar onze gemeente te moeten aanvaarden." Met deze woorden luidde de scribe in het notulenboek een nieuwe periode in voor onze gemeente. Hij vervolgde: "De Heere geve hem genade en gebed om in de toekomst te mogen beproeven welke de goede en volmaakte en welbehagelijke wil des Heeren zij. En, wat dit voor onze gemeente, maar ook voor ons als ambtsdragers zeggen wil, kunnen wij ons nauwelijks realiseren. Zouden wij niet moeten uitroepen: De Heere heeft grote dingen bij ons gedaan, dies zijn wij verblijd? Doch zien wij daarentegen op de schuld die er ligt, zowel kerkelijk als ambtelijk, maar bovenal ook persoonlijk, wat hebben wij dan al deze weldaden onszelf onwaardig gemaakt. Dan moest David getuigen: Heere, Heere, wie ben ik en wat is mijn huis, dat Gij ons tot hiertoe gebracht hebt; wat zullen wij dan de Heere vergelden voor al zijn weldaden aan ons bewezen? Hij geve ons de genade om elkaar en ook onze toekomstige leraar maar veel op te dragen aan de Troon der genade, tot zegen der gemeente maar bovenal tot eere van Zijn grote Naam."

Er volgde voor kerkenraad en gemeente een drukke periode, waarin veel voorbereidingen moesten worden getroffen voor de overkomst van de nieuwe predikant. Op 16 juni 1971 kwam de blijde dag, waarop bevestiging en intrede van de nieuwe herder en leraar plaatsvonden in een bedrijfshal van het uienverwerkend bedrijf van de gebr. Mol. De kerk was voor deze gelegenheid te klein om de gemeente en de genodigden en belangstellenden te kunnen bergen. De

Ds. L. Vogelaar en zijn echtgenote.

consulent van de gemeente, ds. C. Molenaar van Kapelle, leidde de bevestigingsdienst; ds. L. Vogelaar deed intrede met de woorden uit Jesaja 26:6: *O Jeruzalem! Ik heb wachters op uw muren besteld die geduriglijk al den dag en al de nacht niet zullen zwijgen.*

Ds. L. Vogelaar

Laurens Vogelaar werd op 17 februari 1917 te Pijnacker geboren als oudste zoon van Kees Vogelaar en Annigje van der Tang. Op 1 april van datzelfde jaar werd hij in de Nederlandse Hervormde Kerk te Zoetermeer gedoopt. Zijn vader ging maar zelden naar de kerk, maar zijn moeder nam de kinderen van jongsaf mee naar de kerk. Toen er in Zoetermeer een Gereformeerde Gemeente werd gesticht ging ze daar kerken, al is ze er waarschijnlijk nooit lid geworden. Nadat de familie in 1929 verhuisd was naar Zegwaard, werd Laus knecht bij zijn vader op het tuindersbedrijf, hoewel hij eigenlijk nog leerplichtig was. Twee jaar later begon Laus op 14-jarige leeftijd een eigen handeltje in boter. Vanwege de armoede in de tuinderij waren er velen die met boter gingen venten in de grote steden. Hij begon in Den Haag, maar verlegde zijn werkterrein later naar Amsterdam.

Op 29 mei 1941 is Laurens Vogelaar getrouwd met Sofia Johanna Bac uit Zevenhuizen. Hun huwelijk werd bevestigd door ds. M Hofman. In hun verkeringstijd is Fie Bac, in wie de Heere van jongsaf gewerkt had, mede het middel geweest waardoor Vogelaar stilgehouden werd. Hij moest gaan doorleven God kwijt te zijn en hij dacht dat het op een eeuwig gemis zou uitlopen. Op Zijn tijd heeft God in hem ook Zijn Zoon geopenbaard. De roeping tot arbeider in de wijngaard is in die tijd ook in zijn hart gelegd door Gods vrije genade in Christus.

In Amsterdam werden de oudsten van hun negen kinderen geboren, van wie er twee heel jong zijn overleden. De oorlogsomstandigheden gingen niet aan hen voorbij, maar gebrek heeft het gezin niet hoeven lijden, door het voedsel dat bij de familie in Moerkapelle gehaald kon worden. Kort na de oorlog werd Laus Vogelaar op 25-jarige leeftijd gekozen tot diaken in de Gereformeerde Gemeente van Amsterdam-Centrum, in de kerk aan de Looiersgracht, waar tegenwoordig de evangelisatiepost "Bij Simon de Looier" is gevestigd. Hij heeft de gemeente als diaken gediend tot 1948. In dat jaar had hij een attest gekregen om zich te melden bij het Curatorium voor de opleiding tot het predikambt. Samen met de broeders T. Cabaret en W. Hage werd hij toegelaten tot de Theologische School.

De boter- en kaashandel werd nu van de hand gedaan en Vogelaar begon aan de studie te Rotterdam. Vanwege de woningnood verhuisde het gezin pas een half jaar later naar de Maasstad. Vanaf 1950 mocht hij gaan preken als student. De studie begon echter te stagneren. Al in Amsterdam, toen hij nog maar net aan de studie begonnen was, kwamen er symptomen van overspanning openbaar. Door zijn overspannenheid was hij vaak ook lichamelijk zeer vermoeid. Ruim 12 jaar heeft hij niet gepreikt, met uitzondering van een dienst in 1955.

In december 1956 verhuisde het gezin Vogelaar naar Zoetermeer. Daar werd hij op 31 december 1959 gekozen tot ouderling. Begin 1960 werd hij bevestigd en ging hij de gemeente dienen. Niet alleen werd hij verschillende keren afgevaardigd naar meerdere vergaderingen, maar ook moest hij catechisaties verzorgen. Vanaf juli 1960 begon hij weer met enige regelmaat voor te gaan in diverse gemeenten, in de functie van lerend ouderling. In 1962 werd besloten hem weer beroepbaar te stellen. Uit enkele beroepen die hij kreeg, mocht hij dat van de gemeente Zoetermeer aannemen, waar hij op 15 november 1962 door ds. L. Rijksen werd bevestigd tot predikant.

Na zijn eerste gemeente diende hij achtereenvolgens Almelo vanaf 1964 en Uddel vanaf 1967. Van daar kwam hij in 1971 naar onze gemeente. Na 's-Gravenpolder diende hij de gemeenten van Elspeet (1974), Meeuwen (1981), opnieuw Uddel (1983), waar hij met eme-

ritaats ging per 1 juli 1988. Hij heeft daar nog vele jaren hulpdiensten mogen verrichten. Het laatst ging hij voor op 15 oktober 1995, toen hij het Woord bediende uit Romeinen 8:28: *En wij weten, dat dengenen die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk dengenen, die naar Zijn voornemen geroepen zijn.* Na steeds verder verzwakt te zijn, is hij in de leeftijd van 79 jaar overleden op 2 november 1996.⁶²⁾

Toen de nieuwe dominee nog maar kort in de gemeente was, kwam op de kerkenraadsvergaderingen het probleem van de te klein geworden kerk al aan de orde. Er waren in die tijd al ongeveer 100 plaatsen te weinig. Ze werden toen nog “verhuurd”, maar vrijgeven zou ook de oplossing van het probleem niet zijn. Allereerst wilde men eens gaan denken over een verbouwing. Men kon de consistorie bij de kerk trekken en achter de kerk een nieuwe bouwen, die tevens groot genoeg zou zijn om als verenigingslokaal dienst te doen. Gezien de beperkte hoeveelheid grond waarover men beschikte, zou dit de goedkoopste en – op korte termijn – de beste oplossing zijn. Dat dit op langere termijn geen echte oplossing was, zou spoedig blijken. Deze maatregel leverde zestig zitplaatsen op. De moeilijkheid bleef echter, dat zowel kerkenraad als verenigingen van dezelfde zaal gebruik moesten maken. Mede door de snelle groei van de gemeente leidde dit soms tot lastige situaties.

Ook in 1972 mocht het voorkomen dat een lid van de gemeente een attest kreeg voor de Theologische School. We lezen in de notulen van 25 april 1972: “Daarna verschijnt dhr. J.S. v.d. Net, met het verzoek toegelaten te mogen worden tot het curatorium der Geref. Gem. voor nader onderzoek tot de dienst des woords. De voorzitter geeft hem daartoe het woord, waarbij dhr. v/d Net uiteen zet, hoe door het sterven van een zijner Grootouders hem de rust werd opgezegd; hoe hij daardoor na vele omzwervingen tot de kennis van Christus is gebracht. Waarbij hem deze woorden op het hart werden gebonden, en terstond predikte hij Christus, en predik het Evangelie alle creaturen. Nadat hij op verzoek van de Voorzitter zich had verweiderd heeft de kerkeraad met meerderheid besloten hem het gevraagde attest te verlenen. Waarna ouderling Hoogesteger eindigd met gebed.”

In 1976 kwam kandidaat J.S. van der Net van de Theologische School. Hij werd in datzelfde jaar predikant in Utrecht. Daarna volgden de gemeenten van Hendrik Ido Ambacht (1982), Dordrecht (1985) en sinds 11 september 1991 dient hij de gemeente van Apeldoorn.

Sinds 1973 is het gebruikelijk de leden van de gemeente vóór de jaarlijkse ledenvergadering de jaarverslagen in gestencilde (en later gedrukte) vorm uit te reiken. Vroeger werden de jaarverslagen tijdens de vergadering gewoon voorgelezen, maar – zo staat te lezen in het voorwoord op het eerste jaarverslag in de vorm – om “de leden zoveel mogelijk inzicht te geven in het leven van onze eigen kerkelijke gemeente, waartoe in ons blad “Kerkelijk Nieuws” verstrekte

gegevens dienstig zijn, heeft de kerkeraad besloten de jaarstukken (...) aan ieder lid der gemeente beschikbaar te stellen. (...) De kerkeraad neemt aan, dat dit besluit door de leden die hartelijk met het wel en wee onzer gemeente meelevens op prijs zal worden gesteld, al zal ieder beseffen dat hieraan weer meer kosten zijn verbonden, afgezien van de daaraan bestede tijd. Bovendien hoopt de kerkeraad dat door deze wijze van werken, waardoor de gemeenteleden een beter inzicht verkrijgen van het verloop der financiën en dergelijke, het vertrouwen onderling zal worden versterkt en wij zodoende onder biddend opzien gezamenlijk de belangen onzer gemeente op het hart mogen dragen." Verder sprak de kerkeraad in dit eerste uitgereikte verslag de hoop uit dat het bezoeken van de ledenvergaderingen er niet minder door zou worden en werd er uitdrukkelijk bij vermeld dat de aangeboden informatie strikt vertrouwelijk was en alleen bestemd voor intern gebruik door de leden. Dit verslag over het jaar 1972 bevatte een nauwkeurige ledenstatistiek en een uitvoerig verslag van de kerk. Een jaar later werden ook de financiële overzichten van de diaconie en het kerkbouwfonds erin opgenomen en ook de jaarverslagen van de verenigingen en commissies die binnen de gemeente actief waren. Dit is zo gebleven tot op heden.

In 1973 kwam het verzoek van ongeveer twintig jonge mensen uit de gemeente om een jeugdvereniging te mogen oprichten. De kerkeraad ging hiermee akkoord, op voorwaarde dat dit onder goede leiding gebeurde en onder toezicht van de kerkeraad. Uit de notulen van de kerkeraadvergadering van 3 april 1973 is te lezen, dat de kerkeraad in de beginperiode zeer nauw betrokken is geweest bij deze vereniging. "Aangenomen wordt dat er op iedere vergadering één der ouderlingen aanwezig zal zijn." Hoelang de kerkeraadsliden dit hebben kunnen volhouden, staat er niet bij. Dat er genoeg drukke werkzaamheden voor hen waren blijkt tenminste wel uit een andere opmerking in de notulen. Toen er in juni 1973 een verzoek kwam van de plaatselijke Zendingscommissie of iemand van de kerkeraad bereid is zitting te nemen in de commissie vanwege het bedanken van diaken Lukasse, notuleerde de toenmalige scriba, I. Hubregtse, op de hem eigen wijze: "Er bestaat overigens weinig animo bij de Diakenen om deze taak over te nemen: de één heeft een akker gekocht en een ander heeft een vrouw getrouwd en daarom kan het niet. Tenslotte verklaart de scriba dit voorlopig te zullen waarnemen."

Groei van de gemeente

De groei van de gemeente ging zo hard, dat er op de ledenvergadering van 1 maart 1973 serieus gesproken werd over het instellen van een commissie die gelden moest gaan inzamelen voor een verbouwing van de kerk of eventueel voor nieuwbouw. Vanuit de kerkeraad namen de broeders I. Hubregtse en H. Slotboom daarin zitting, ze werd aangevuld met drie leden van de gemeente, nl. de heren Chr. Mol, D.J. Hubregtse en H. de Kok. Later werd deze commissie

opgesplitst in tweeën en ook uitgebreid. Er kwam een financiële commissie, bestaande uit ouderling H. Slotboom, diaken J. de Wolf en de leden D.J. Hubregtse, H. de Kok en A. de Waal. De echte bouwcommissie werd gevormd door de ouderlingen J. Hoekman en I. Hubregtse en de leden Chr. Mol, L.C. Hubregtse en A. v.d. Ree.

Kennelijk was de kerkenraad bang dat nog niet de gehele gemeente doordrongen was van de noodzaak om tot nieuwbouw te komen. Het jaarverslag over 1973 bevatte daarover een passage die de moeite waard is om haar aan de vergetelheid te ontrukken: "Het blijkt (...) dat allen nog niet van de noodzakelijkheid doordrongen zijn. Dit is ook niet te verwonderen, wij zijn nu eenmaal mensen met uiteenlopende meningen. Maar toch willen wij het volgende onder uw aandacht brengen. De skriba van één onzer grote gemeenten in Zeeland, nl. Middelburg, vertelde ons, dat het wel erg moeilijk is geweest om op gang te komen. Na tien jaar zijn ze nu zover dat ze aan het bouwen van een tweede kerk toe zijn. (...)⁶³ Onze eerste reactie was dan ook: **DUS TIEN JAAR TE LAAT!!!** Zover is het gelukkig nog niet bij ons, maar laten wij op onze hoede zijn.

Keren wij dan terug naar onze eigen kerk, moeten we dan niet zorgen, dat onze opgroeiende gezinnen in één bank kunnen zitten. Onder toezicht van hun ouders behoren de kinderen toch te zijn? Of moeten de kinderen door heel de kerk verspreid zitten? Hoeveel zijn er bij ons al niet met b.v. 5 gezinsleden en maar 2 of 3 plaatsen en dan nog niet bij elkaar. Dit kan de kerkgang nooit bevorderen. We willen geen dwang uitoefenen, in het minste niet. Wij willen u als lid onzer gemeente alleen maar mede-verantwoordelijk stellen voor de gang van zaken.

Wij kunnen er geen verklaring voor vinden dat zovelen de euvele moed bezitten om iedere zondag de kerk te verlaten zonder van hun overvloed iets te werpen in de busjes van het kerkbouwfonds. Het is toch op de ledenvergadering van 1 maart 1973 met algemene stemmen besloten dit te doen? Wilt u onze gemeente beschouwen als één groot gezin? Als er in het gewone leven gezinsuitbreiding plaats moet vinden, wordt toch ook alles in gereedheid gebracht om straks de jong geborene een plaats te geven? Moeten we in de kerk dan achterblijven?

Een kind op school heeft toch ook zijn eigen plaats. Waarom dan niet in de kerk. Laten we bedenken, dat wie de jeugd heeft, heeft de toekomst en dat uit deze jeugd straks "de Kerk" gebouwd zal worden. De Heere geve de ware liefde in onze harten voor de jeugd van onze gemeente opdat wij het welzijn van hen mogen zoeken.

Uit hen zal altijd komen iemand voort
om de nakomers te leren Uw woord
ende de goedigheid hoog geprezen,
van U bewezen."

Dit citaat uit het jaarverslag geeft wel duidelijk aan, dat aan onze scriba de liefde tot de gemeente en de jeugd van de gemeente niet ontzegd kan worden. Tevens geeft hij er blijk van psychologische gaven te bezitten! Gelukkig mogen we constateren dat de problematiek die hij in het vooruitzicht stelt, beslist niet opgetreden is. Er is een nieuw kerkgebouw gekomen dat de eerste jaren zeer

veel ruimte over had. Bovendien bleek dat er bij de nieuwbouw alles uit eigen middelen betaald kon worden: de leden van de gemeente hebben ruim gegeven en geleend aan de kerk, zodat de nieuwe kerk zonder problemen gerealiseerd kon worden!

In 1974 verliet ds. Vogelaar de gemeente vanwege het aannemen van een beroep naar Elspeet. Op zondag 24 maart hield hij een afscheidsdienst. De tekst bij het afscheid was Handelingen 8:39b, *want hij reisde zijn weg met blijdschap*. De maandag daarna, 25 maart, was er gelegenheid voor de gemeente om afscheid te nemen van de predikant en zijn familie. Opnieuw brak voor 's-Gravenpolder een vacante periode aan.

Ouderling I. Hubregtse

Berichtje uit Kerkelijk Nieuws van begin 1974 ⁶⁴⁾

Op zondag 31 december heeft onze organist, dhr. Joh. den Herder, na een periode van 30 jaar, voor het laatst de eredienst begeleid. Het is ons daarom een behoefte hem namens de kerkeraad hiervoor onze erkentelijkheid te betuigen en ongetwijfeld zullen velen hem, die met zoveel liefde en toewijding de eredienst zo vele jaren heeft begeleid, node missen.

Het is hier alles onvolkomen en ten dele, maar wij wensen hem toe om door genade eenmaal te mogen instemmen met het lied van Mozes en het Lam waar nooit geen dissonant meer zal gehoord worden en waar geen tijd meer zijn zal. Wij wensen hem, met zijn gezin, Gods onmisbare zegen toe op zijn verdere levensweg.

Direct na het vertrek van ds. Vogelaar vond ook het vertrek plaats van ouderling A. Hoogesteger. Vele jaren had hij onze gemeente gediend, maar in 1974 ging hij over naar de Gereformeerde Gemeente in Nederland te Goes, waar hij ook later nog vele jaren zou dienen als ouderling. Misschien kwam zijn vertrek niet voor iedereen als een verrassing, maar gelukkig heeft het geen scheuring in de gemeente teweeggebracht.

P. de Wolf heeft de gemeente van 1949 tot 1969 gediend als ouderling. Daarvóór had hij 21 jaar de gemeente van Aagtekerke in dat ambt gediend. Toen hij in december 1976 op 83-jarige leeftijd overleden was, haalde kort daarna ds. Chr. van de Woestijne, die zelf ook van Aagtekerke afkomstig was, enige herinneringen aan hem op. "Er is kort geleden nog een ambtsdrager overleden, die vroeger ook de gemeente van Aagtekerke gediend heeft. Hij wist van Godswege dat hij ambtsdrager, ouderling moest worden. Maar hij ging niet naar de ledenvergadering toe. "Want ik weet," zei hij tegen iemand, in de buurt, "ik weet dat ik in het ambt kom en ik ben er liever niet bij als ze me kiezen." Hij hield het nog een tijdje in beraad, maar hij heeft nadien jaren de gemeente gediend. Later, in de oorlog, moest hij verhuizen en heeft hij nog een gemeente gediend in Zuid-Beveland. Nu is hij kort geleden

*Ouderling
P. de Wolf en
echtgenote.*

overleden.⁶⁵) Vijftig jaar heeft hij de kerk gediend. En daar ging nog wat van uit ook. Hij had niet alleen kostelijke gaven om de gemeente te stichten, maar ook kostelijke genade.

Ik ben vaak bij hem geweest in de eerste beginselen van mijn ziel, toen God leven aan mij schonk. Ik zei: "Ach, ik wou toch wel eens een boek van je hebben." Zelf had ik ze niet. Hij gaf me niet De viervoudige staat van Boston, maar de samenspraak over de Bevindelijke Godgeleerdheid van Verschuur. Na het lezen ervan vroeg hij: "Waar val je nu het meeste voor?" Ik zei: "Daar staat van een beproefde Godvruchtige, dat ben ik helemaal niet. Daar staat van een Letterwijze, dat ben ik ook niet, want ik weet er niets van. En daar staat in dat boek ook van een totale Onkundige." Ik zeg: "Daar lijk ik het meeste op. Maar als ik het eerlijk moet zeggen, dan voel ik me het meeste bij de Bekommerde."

Hij lachte toen maar. Hij zei niets, maar hij lachte maar. "En nu moet je dát eens lezen," zei hij. Toen kreeg ik het boek De bijna christen ontdekt van Mattheus Meade. Toen ik dat boek gelezen had, zei hij: "Hoe is je het befallen?" Ik zei: "Er deugt niets meer van me, helemaal niets meer." Toen gaf hij me de hand: "Van harte gefeliciteerd."

Tot aan de huidige dag heb ik aan dit tweede boek nog meer dan aan het eerste. Dat eerste heeft me bemoedigd en het tweede heeft me ontmoedigd, tot op mijn naakte bot. Toen moest ik eraan. Dat laatste ben ik nooit vergeten. O, daaraan kun je zien dat die oudjes wijs waren. Zulke mensen hebben wijsheid van boven gehad. Des te meer achting draag ik hem nog toe, want ik geloof vast dat hij nu eeuwig juicht voor de troon. Het zal voor hem wel eeuwig nieuwjaar wezen; dat wordt nooit meer oud."

Aldus ds. Van de Woestijne tijdens een nieuwjaarsdienst op 1 januari 1977 in Ochten. Volgens Predikanten en oefenaars, deel 4 zou deze zelfde predikant, die op 25 juni 1940 samen met kandidaat Dorresteyn beroepbaar gesteld werd, gehoopt hebben naar 's-Gravenpolder te kunnen gaan. Hoewel hij op de ledenvergadering van 2 juli ook inderdaad gekozen werd, nam hij uit een twaalftal beroepen dat van de gemeente Ridderkerk aan. Na de scheuring van 1953 is hij overgegaan naar de uitgetreden gemeenten. Hij stond toen sinds 1950 in Barneveld.

Met name ouderling Hubregtse schijnt in de vacante periode na het vertrek van ds. Vogelaar de beschikbaarheid van de pastorie benut te hebben bij het vragen

aan predikanten of ze wilden voorgaan in de gemeente. Als ze aarzelden toe te zeggen voor een zondagse beurt, drong hij erop aan eens met hun vrouw te overleggen, aangezien er een ruime gemeubileerde (en door zijn echtgenote goed schoongehouden) pastorie beschikbaar was. Zo kon een preekbeurt in 's-Gravenpolder gemakkelijk dienen voor een kortere of langere vakantie. Volgens de overlevering schijnt dit nogal eens effect gesorteerd te hebben!

In maart 1975 gaf de jeugdvereniging een boekje uit met een preek van ds. C. Molenaar. Dit is een preek die gehouden werd ter herdenking van het 50-jarig bestaan van de gemeente.⁶⁶ Dit is een bijzondere dienst geweest, want het was tegelijk een nabetrachting van de bediening van het Heilig Avondmaal. Ds. C. Molenaar van Kapelle-Biezeling bediende het Woord uit Jesaja 60:21b: *Zij zullen zijn een spruit Mijner plantingen*. Het thema van deze preek was: de gemeente des Heeren als een getuige van Zijn trouw. Hij ontvouwde dit in drie punten:

1. gesticht door de Heere,
2. in stand gehouden door de Heere en
3. tot eer van de Heere.

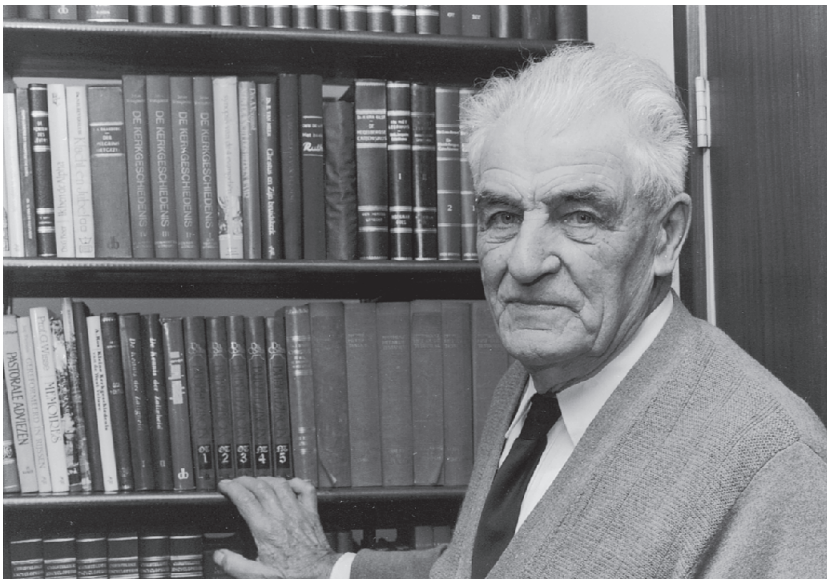
Hij memoreerde in de preek dat er naast de zwarte bladzijde die er in de geschiedenis van een gemeente kan zijn, er toch ook een witte is. "Een witte waardoor ge het wonder ziet dat God op zulk een wijze, in zo'n gemeente, aan zulke mensen toch nog wil denken. Dat Hij toch nog, dwars door alle goddeloosheid heen, Zijn werk voortzet." Daarom mocht ook toen als in een jubeljaar herdacht worden hoe de Heere in Zijn trouw aan de gemeente was blijven gedenken.

6. VAN NAZARETH NAAR LANGEWEG

Buitenleven

In de jaren '70 was het dorp 's-Gravenpolder meer en meer uitgebreid. De Gereformeerde Gemeente groeide even hard mee. Er gingen dan ook steeds meer stemmen op om een nieuw en groter kerkgebouw te zetten. De noodzaak werd blijkbaar wel gevoeld, want toen er op 1 september 1975 schriftelijk gestemd werd over een nieuw te bouwen kerk, bleek men met 90 stemmen tegen 5 akkoord te gaan met nieuwbouw in de nieuwe uitbreiding van het dorp in "Buitenleven". Op 17 augustus 1977 werd het nieuwe kerkgebouw in gebruik genomen in een dienst waarin de consulent, ds. C. Molenaar van Kapelle-Biezeling, voorging. De tekst waaruit hij het Woord van God bediende, was Efeze 2:20-22: *Gebouwd op het fundament der apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus is de uiterste Hoeksteen; op Welke het gehele gebouw, bekwamelijk samengevoegd zijnde, opwast tot een heilige tempel in de Heere; op Welke ook gij mede gebouwd wordt tot een woonstede Gods in de Geest.*

Evenals binnen het gehele kerkverband kwam er in 's-Gravenpolder aandacht voor evangelisatie. In eerste instantie kwam bezinning daarover op gang naar aanleiding van een brief die een van de leden in december 1975 aan de kerkenraad stuurde. Deze zag daar vooralsnog geen taak liggen voor onze gemeente, aangezien de situatie in onze omgeving heel anders was dan bij voorbeeld in

Ouderling
J. Hoekman.

de grote steden. In december 1976 besloot de kerkenraad echter alsnog een begin te maken met evangelisatie. Dat verliep niet direct heel soepel, want in januari 1977 moest de kerkenraad tot de conclusie komen dat de voorgenomen verspreiding van de Kerst-evangeliebanier niet gerealiseerd was. Er werd toen besloten dit alsnog met het nummer voor Pasen te doen. Het evangelisatiewerk is pas in de jaren negentig structureel geregeld door het instellen van een evangelisatiecommissie.

In 1977 werd het nieuwe kerkgebouw aan de Langeweg in gebruik genomen. In de brochure die in februari werd uitgegeven tijdens de bouw staat het volgende voorwoord:

Het is ons een behoefte u opmerkzaam te maken op de vrijwillige gaven voor de tempelbouw. Er staat in 1 Kronieken 29: ⁶⁷⁾

“Toen gaven vrijwillig de oversten der vaderen, en de oversten der stammen van Israël en de oversten van het werk des Konings en zij gaven, tot den dienst van het huis Gods.

En het volk was verblijd over hun vrijwillig geven; want zij gaven met een volkomen hart den HEERE vrijwillig.

Daarom loofde David den Heere. De bede van de kerkeraad is, dat wij mogen instemmen met David: Want wij zijn vreemdelingen en bijwoners voor Uw aangezicht, gelijk al onze vaders; onze dagen op aarde zijn als een schaduw, en er is geen verwachting.

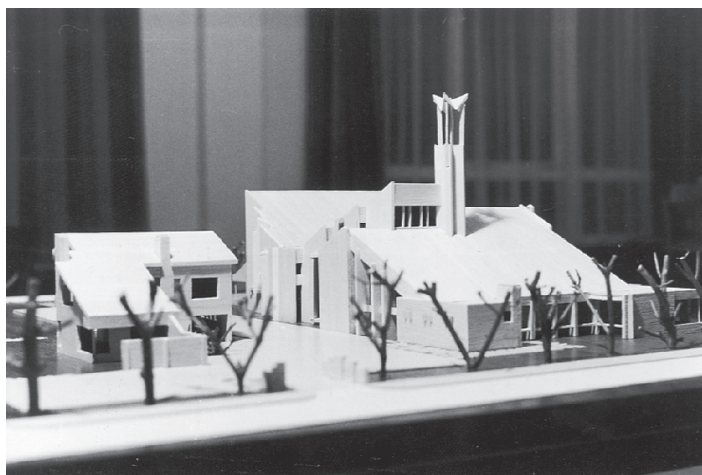
Heere, onze God! al deze menigte, die wij bereid hebben om U een huis te bouwen, den Naam Uwer heiligheid, dat is van Uw hand, en het is alles Uwe.

En ik weet, mijn God! dat Gij het hart proeft, en dat Gij een welgevallen hebt aan oprechtheden. Ik heb in oprechtheid mijns harten al deze dingen vrijwillig gegeven, en ik heb nu met vreugde Uw volk, dat hier bevonden wordt, gezien dat het zich jegens U vrijwillig gedragen heeft.”

Dat dit gebed van David ook voor ons bewaarheid mag worden. En dat wij ons zo mogen verblijden en God de eer geven. Dat is de wens en bede van de kerkeraad.

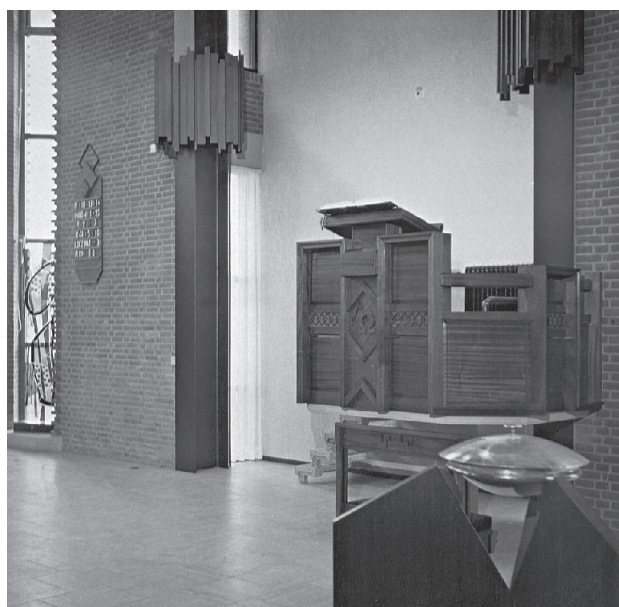
J. Hoekman, praeses
I. Hubregtse, scriba

’s-Gravenpolder, februari 1977

Maquette van de nieuw te bouwen kerk.

Ongeveer tegelijkertijd met het gereedkomen van het nieuwe kerkgebouw verscheen er voor het eerst een gemeentegids. Het initiatief daartoe was genomen door de heren A. de Waal en C. Janse. Met goedvinden van de kerkenraad hebben zij dat idee uitgewerkt. In een snel groeiende gemeente met nogal wat "import" van buitenaf was – en is – zo'n gids zeker geen overbodige luxe. Niet alleen voor nieuwe leden van de gemeente bleek het een goed middel om de samenstelling van de gemeente te leren kennen, maar ook voor de "autochtone" bevolking van het dorp was het handig om op deze wijze enigszins in beeld te krijgen welke nieuwelingen zich gevestigd hadden in het dorp. Na de eerste uitgave zijn al weer enkele nieuwe versies verschenen. De laatste jaren blijkt het zelfs nodig zo ongeveer om de twee jaar een nieuwe uitgave hiervan te verzorgen.

De Elimkerk voor de verbouwing (interieur).

In ditzelfde jaar kwam er ook een verzoek om een studievereniging te mogen opzetten. De kerkenraad wees dit verzoek van de hand, maar deed tegelijk een tegenvoorstel: men zag meer in een lidmatenkring onder de leiding van de kerkenraad, in de vorm van Bijbels onderwijs. In de herfst van 1977 ging die lidmatenkring daadwerkelijk van start, zij begon op 9 november.

De nieuwe rijm

In de zeventiger jaren kwam ook de kwestie psalmberijming aan de orde. Sinds de periode-Budding hadden vele Gereformeerde Gemeenten in Zeeland de berijming van Datheen gezongen. Juist op Zuid-Beveland was Datheens berij-

ming bij een groot aantal gemeenten geliefd en zij bleef dan ook lange tijd in gebruik. Toch waren er in de loop der jaren verscheidene gemeenten overgegaan op de "nieuwe" van 1773. Ook in onze gemeente rees de vraag op of er niet veranderd kon worden. Die vraag werd voor het eerst gesteld op 26 januari 1942, maar toen was men daar beslist nog niet aan toe. Er werd in de notulen niet eens het antwoord van de kerkenraad vermeld en die heeft er kennelijk ook op zijn eigen vergadering niet over gesproken. In 1961 kwam er een brief van een lid binnen met het verzoek de nieuwe psalmen te gaan zingen. In zijn vergadering van 11 februari besloot de kerkenraad daar niet toe over te gaan. Er werd op 3 maart 1975 voor het eerst op een ledenvergadering over gestemd, waarbij bleek dat een krappe meerderheid voor handhaving van de bestaande gewoonte was: 60 personen kozen voor Datheen, 58 voor 1773. Enkele jaren later kwam deze kwestie weer aan de orde en toen bleken de verhoudingen duidelijk anders te liggen: op 24 februari 1978 waren er 81 voorstanders van de berijming van 1773 en 49 aanhangers van Datheen. Er werd dan ook besloten dat op zondag 30 juli een begin gemaakt zou worden met het zingen van de "nieuwe rijm".

In de eerste jaarverslagen die aan de gemeentelieden werden uitgereikt lezen we onder meer van de beroepen die werden uitgebracht; de kerkenraad belegde daartoe vijf of zes keer per jaar een ledenvergadering. In het verslag over 1977 staat er onder het lijstje met beroepen predikanten de opmerking van de scriba: "Van allemaal ontvingen wij mooie bedankbriefjes." Onder zo'n zelfde lijstje in het jaarverslag over 1978 schreef hij echter:

"Wacht op den Heer', gij vromen, Is Israël in nood,
Er zal verlossing komen, Zijn goedheid is zeer groot."

Hij eindigde dit verslag, dat hij opstelde in februari 1979, met de woorden: De Heere bediene ons uit Zijn volheid, die nooit is te ledigen en geve ons de begeerte van ons hart, nl. een man des raads die ons voor mag gaan in de bediening des Woords en Hij verblijde ons met Zijn daden.

Dit verslag lag ter tafel op de ledenvergadering van 21 februari, waarop ds. J.C. Weststrate werd beroepen!

Weer een eigen predikant

Op vrijdagavond 16 maart 1979 om kwart over elf ontving de scriba telefonisch de verblijdende mededeling van ds. J.C. Weststrate, predikant te St. Catharines (Canada), dat hij het op hem uitgebrachte beroep moest aannemen, dat op de ledenvergadering van 21 februari op hem was uitgebracht. Met de scriba had hij de afspraak gemaakt, dat hij op woensdagavond 21 maart kennis zou komen maken met de voltallige kerkenraad om de verdere gang van zaken door te nemen. Wij mochten geloven dat het de hand des Heeren was, Die aan ons had willen gedenken ten goede. De scriba schreef verder nog in het notulenboek naar aanleiding van deze gebeurtenis: "De Heere geve ons met deze

welddaad in Hem te mogen eindigen en Hij stelde de verkondiging van Zijn Woord tot een rijke zegen in het midden der gemeente, opdat het in de vrucht openbaar mag komen, dat wij een knecht in Zijn gunst hebben mogen ontvangen en dat wij in de liefde geworteld en gegrond mogen worden tot Zijn eer en tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk.”

Op de laatste kerkenraadsvergadering voor de overkomst van de nieuwe predikant notuleerde scriba I. Hubregtse het volgende uit de openingstoespraak van de voorzitter, ouderling J. Hoekman, over de vacante periode van 5 jaar. “Dan moeten wij getuigen, dat de Heere ondanks alle schuld en tekort ons heeft willen nawandelen met Zijn trouw en goedertierenheden, zodat Hij in de achterliggende jaren met Zijn Geest heeft willen wonen en werken in ons midden. Hij is ook voor Zijn volk geen land van uiterste donkerheid, noch een dorre woestijn geweest.

Het is voor mij, aldus de voorzitter, niet altijd gemakkelijk geweest, maar de Heere heeft ons willen ondersteunen. Als wij ook zien dat de kerkeraad altijd in vrede mocht vergaderen, ook ten opzichte van het bouwen van een nieuwe kerk, hoe ook daarin alles in vrede is verlopen, dan kunnen wij niet anders zeggen, dan dat de Heere gedaan heeft boven bidden en denken.

En als wij nu straks de ds. naar wij hopen in goede welstand mogen ontmoeten, dat het dan zijn mag gelijk een Philippus, die van God gezonden werd om een heilbegerige kamerling te onderwijzen en dat de Heere hem als een middel in Zijn hand gebruiken wil tot opbouwning in het geloof en tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk en het strekken mag tot eer van Zijn Naam.”

Op 27 augustus was de kerkenraad voltallig bijeen voor een nadere kennismaking met de nieuwe dominee en voor het regelen van diverse zaken aangaande de bevestiging en intrede. Ouderling Hoekman sprak de dominee hartelijk toe. In de notulen staat daar het volgende over: “Hij spreekt er zijn blijdschap over uit, dat wij na 5 jaar vacant te zijn geweest, weer een eigen predikant mogen ontmoeten, in de hoop, dat we in liefde met elkaar mogen optrekken tot eer van de Naam des Heeren en welzijn van de gemeente en uitbreiding van Zijn Koninkrijk.”

De bevestiging en intrede van ds. Weststrate hadden plaats op woensdag 29 augustus, respectievelijk om 3 en 7 uur. Hiervoor was een regelingscommissie in het leven geroepen, die de koster ter zijde stond om alle zaken soepel te laten verlopen.

Toen ds. Weststrate op 10 september voor de eerste keer de kerkenraadsvergadering mocht voorzitten, opende hij die vergadering met het lezen van Psalm 1 en gebed. “Dat onze lust en begeerte mag zijn in des Heeren wet, om die te overdenken en de vrucht daarvan mag blijken, om elkaar tot een hand en een

voet te zijn. Dat in alle dingen onze ogen op Hem geslagen mogen zijn, van Wie alle goede gaven zijn afdalende, opdat het strekken zal tot de verheerlijking van des Heeren Naam," aldus het notulenboek. Opmerkenswaard is nog, dat de dominee elke gewone kerkenraadsvergadering opende met een Psalm, gelezen op volgorde. Hij was zo gekomen tot Psalm 150 op 21 maart 1994 en ging toen vanaf 26 april weer met Psalm 1 verder. Op de laatste kerkenraadsvergadering die hij heeft geleid, die van 15 januari 1998, las hij Psalm 38.

Ds. J.C. Weststrate

Jan Christiaan Weststrate werd op 8 mei 1919 geboren te Waarde als tweede zoon van M.H.J. Weststrate en K.J. Pieper. In totaal telde het gezin vijf zoons en twee dochters. Naast enkele maatschappelijke functies vervulde de vader ook vele jaren het ambt van diaken in de Gereformeerde Gemeente van Waarde. Vele predikanten die in de vacante gemeente voorgingen, vonden bij deze familie een gastvrij onderdak. Op de zondagavonden werd er dan vaak gezelschap gehouden.

Jan Weststrate ging studeren; na de Mulo te Goes volgde hij de opleiding voor onderwijzer aan de Christelijke Kweekschool te Middelburg. Zijn onderwijzersakte haalde hij in 1938. Vervolgens moest hij in militaire dienst; ook bij het uitbreken van de oorlog was hij als militair actief.

Hij begon zijn onderwijsloopbaan in zijn geboortedorp, eerst als kwekeling met akte, daarna als boventalig onderwijzer. Per 1 oktober 1943 werd hij onderwijzer aan de Christelijke School te Oostdijk. In 1946 ging hij als onderwijzer naar Yerseke. Onder invloed ook van contacten met Engelse soldaten tijdens en na de bevrijding was hij ondertussen begonnen aan de studie voor de lo-akte Engels, iets waarvan hij later veel gemak gehad heeft. In Yerseke is hij op 11 juni 1947 in het huwelijk getreden met Alie Salm. Daar is hij ook voor het eerst in het ambt bevestigd en wel in dat van diaken. In oktober 1955 werd hij werkzaam in Borssele als hoofd van de ds. G.H. Kerstenschool. Ook in Borssele diende hij in het ambt, eerst als diaken, later als ouderling.

In deze periode werd hij werkzaam gemaakt met het predikambt. Een zware strijd heeft het hem gekost, maar de Heere maakte hem gewillig. Zo heeft hij in 1960 een attest gevraagd voor toelating aan de Theologische School te Rotterdam. En niet alleen werd dat attest hem met volle vrijmoedigheid verleend, hij mocht ook toegelaten worden tot de studie, samen met de broeders A. Bregman, D. Hakkenberg, F. Harinck en G. Mouw.

In 1964 werd hij bevestigd in zijn eerste gemeente Meliskerke, die hem al op het hart gebonden was toen hij nog maar kort als student in de gemeenten voorging. Op 3 september 1964 werd hij daar door zijn leermeester ds. L. Rijksen bevestigd met de tekst: *En aldaar zal Ik bij u komen, en Ik zal met u spreken van boven het verzoendeksel af, van tussen de twee cherubim, die op de ark der getuigenis zijn zullen, alles, wat Ik u gebieden zal aan de kinderen Israëls.* (Ex. 25:22). Zijn intrede deed hij met de woorden: *Om Sions wil zal ik niet zwijgen, en om Jeruzalems wil zal ik niet stil zijn; totdat haar gerechtigheid voortkome als een glans en haar heil als een fakkel, die brandt.* (Jes. 62:1). Tot 1974 heeft hij zijn eerste gemeente mogen dienen. Vanaf 1969 was hij ook werkzaam als docent aan de Theologische School te Rotterdam.

Toen hij in december 1973 door de gemeente St. Catharines werd beroepen, maakte de Heere hem los van Meliskerke. Al eerder had deze Canadese gemeente beroepen op hem uitgebracht, in 1966 en in hetzelfde jaar 1973, maar toen had hij geen vrijmoedigheid gehad

dit aan te nemen. Nu werd zijn hart echter overgebogen en in juni 1974 vertrok hij naar St. Catharines, waar hij bevestigd werd door ds. A.M. den Boer. Werd de intrededienst gedeeltelijk in het Engels en gedeeltelijk in het Nederlands gehouden, vanaf de eerste zondag heeft ds. Weststrate naast een Nederlandse ook een Engelse preek gedaan. Evenals de catechisaties kostte de voorbereiding daarvan hem veel tijd en moeite. Op de huisbezoeken kon er echter meestal in het Nederlands en zelfs vaak in het Zeeuws worden gesproken. In deze gemeente woonden immers veel immigranten die afkomstig waren uit Zuid-Beveland.

In St. Catharines is ds. Weststrate niet alleen betrokken geweest bij de bouw van een nieuw kerkgebouw, dat hij op 8 december 1976 in gebruik mocht nemen met een preek over de woorden: *En op deze petra zal ik mijn gemeente bouwen* (Matt. 16:18m), ook is hij nog een half jaar voorzitter geweest van het voorlopige schoolbestuur, dat poogde te komen tot een eigen christelijke school. Toen hij later weer predikant in het vaderland was, bleek nog altijd zijn grote liefde en belangstelling voor het onderwijs in Canada. Hij wist welke grote offers daar gebracht moesten (en moeten) worden door ouders die hun kinderen onderwijs willen laten geven op grond van Schrift en belijdenis. In Canada is hij verder actief betrokken geweest bij de vertaling van de Gereformeerde dogmatiek van ds. G.H. Kersten in het Engels en was hij belast met de predikantsopleiding.

In februari 1979 kwam er een beroep van de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder. Toen de Heere hem bepaalde bij vraag 27 van de Heidelbergse catechismus "Wat verstaat gij door de Voorzienigheid Gods?" geloofde hij dat de Heere zijn weg wilde leiden naar zijn geboortestreek en dat hij het beroep moest aannemen. Op 20 augustus 1979 nam hij afscheid van de gemeente van St. Catharines en op 29 augustus werd hij door ds. Chr. van der Poel in 's-Gravenpolder bevestigd. De tekst in de bevestigingsdienst was uit Galaten 1: 4 en 5: *Die Zichzelven gegeven heeft voor onze zonden, opdat Hij ons trekken zou uit deze tegenwoordige boze wereld, naar de wil van onzen God en Vader; Denwelken zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid. Amen.* Ds. Weststrate verbond zich aan de gemeente met de woorden: *En al deze dingen zijn uit God, Die ons met Zichzelf verzoend heeft door Jezus Christus, en ons de bediening der verzoening gegeven heeft* (2 Kor. 5:18).

In grote getrouwheid heeft hij de gemeente mogen dienen tot 1 februari 1998. Zoals elders in dit gedenboek vermeld is, werd hij kort daarop, op 21 maart van dat jaar, afgelost van zijn post.

Ds. Weststrate en zijn echtgenote.

“De Beukelaar” en “De Rondas”

Al vele jaren neemt het gezinsvervangend tehuis “De Beukelaar” een belangrijke plaats in het kerkelijke leven van onze gemeente in. Aan het einde van de jaren '70 werd in de Gereformeerde Gemeenten steeds sterker de behoefte gevoeld aan een eigen opvang van gehandicapte leden en doopleden. Daarom werden op initiatief van de oudervereniging “Helpende Handen” plannen gemaakt tot oprichting van een gezinsvervangend tehuis. Dit initiatief was ingegeven door het feit dat veel ouders moeite hadden met de begeleiding in algemene of christelijke voorzieningen op dit gebied. Veelal werd er niet naar hen geluisterd als aangegeven werd dat voor hen en hun kind bijvoorbeeld de zondagsheiliging belangrijk was. Ook de sfeer in de leefgroepen, soms met harde muziek en vrije omgang met elkaar, vormde een aanleiding om te komen tot het opzetten van eigen voorzieningen waar overeenkomstig Gods Woord geleefd kan worden. Zo kwam “De Eersteling” te Moerkapelle tot stand.

In verband met de lange wachtlijst met kandidaten uit Zeeland werd er vanaf het begin van de jaren '80 uitgekeken naar een geschikte locatie voor een tweede gezinsvervangend tehuis. Omdat er in 's-Gravenpolder een tamelijk grote

De bewoners van “De Beukelaar” (zomer 1999).

Gereformeerde Gemeente bestond en er voldoende bouwgrond beschikbaar was, viel de keus voor een tweede GVT op de locatie 's-Gravenpolder. Al voor de komst van ds. Weststrate waren er diverse voorbereidingen getroffen voor de bouw van dit gezinsvervangend tehuis. De diverse verenigingen uit de gemeente droegen hieraan elk op hun eigen wijze een steentje bij. Zo is hier uiteindelijk "De Beukelaar" gerealiseerd. Het mooie tehuis is gesitueerd aan de Hazelaarstraat nr. 8 en werd geopend op 3 juni 1983. Het biedt plaats aan 24 mensen met een verstandelijke handicap.

Op 9 oktober 1998 is de nevenlocatie "De Rondas" in de Jasmijnstraat geopend. Deze voorziening biedt plaats aan 5 bewoners. Verder zijn er in 1996, 1997 en 1999 enkele zogenaamde "maatwoningen" in gebruik genomen, eveneens in de Jasmijnstraat. Hier wonen mensen met een verstandelijke handicap die vanuit "De Beukelaar" wel enige begeleiding krijgen, maar overwegend zelfstandig kunnen wonen. In totaal zijn daarin 9 personen woonachtig.

Aanvankelijk was er in het tehuis één grote huiskamer voor alle 24 bewoners aanwezig. In 1993 heeft er een grote verbouwing plaatsgevonden. In verband met de grootte van de groep en de onoverzichtelijkheid ervan is toen gekozen voor een verdeling in drie huiskamers. Zo ontstonden er eigenlijk drie "gezin-

De bewoners van "De Rondas" en bijbehorende woningen (zomer 1999).

nen" die onder hetzelfde dak samenwonen. We mogen wel zeggen, dat hier iets gevoeld wordt van de psalmwoorden: Ai, ziet hoe goed, hoe lief'lijk is 't dat zonen (en dochters) van 't zelfde huis als broeders (en zusters) samenwonen, waar 't liefdevuur niet wordt verdoofd.' Geve de Heere dat zij zo nog vele jaren een eigen plaats, ook in het midden van onze gemeente mogen innemen. Vermeldenswaard is in dit verband, dat die plaats die het tehuis in onze gemeente mag innemen, groot is. Velen van de bewoners hebben een "gastgezin", waar zij regelmatig ontvangen worden en er zijn er verscheidenen lid van een kerkelijke vereniging. De betrokkenheid vanuit de gemeente kan dan ook groot genoemd worden. Een grote groep van (ongeveer 55) vrijwilligers zet zich in voor de bewoners. Het gaat daarbij om vervoer, strijk- en verstelwerk en dergelijke. De predikant en de ouderlingen komen bij toerbeurt op vrijdagavond de avondsluiting verzorgen.

GVT "De Beukelaar" ressorteert onder "Siloah", de landelijke Stichting voor Gehandicaptenzorg van de Gereformeerde Gemeenten. Vanaf de opening tot 1986 was mevr. A. van Vliet werkzaam als hoofd van het tehuis, vanaf dat jaar tot heden wordt er leiding gegeven door dhr. K. Kleppe.

ZENDING

Met de zending had 's-Gravenpolder ook soms een bijzondere band. In 1974 werd namelijk Tanny Tramper uitgezonden naar Nigeria als verpleegster. Ze heeft daar gewerkt tot 1983. Ook het werk van de familie Janse-van der Meide in Irian mag hier genoemd worden. Zij werden op 13 maart 1978 uitgezonden naar Irian Jaya en waren daar werkzaam tot 1991. De band met hen werd in de periode dat ze daar werkzaam waren regelmatig onderhouden door rondzendingbrieven en natuurlijk ook door zendingsmiddagen en -avonden die niet alleen op school maar ook in de gemeente met veel belangstelling werden bezocht.

In 1985 werd door de classispredikanten in onderling overleg besloten dat ds. Weststrate alle diensten in het Psychiatrisch Ziekenhuis voor Zeeland (P.Z.Z., nu Emergis) zou waarnemen. Daarom zou hij vrijgesteld worden voor de diensten in de andere ziekenhuizen. De kerkenraad kon hiermee akkoord gaan en zo heeft dominee Weststrate tot aan het einde van zijn bediening in onze gemeente dit werk onder de psychisch zieke medemens met een zekere regelmaat mogen verrichten.

Seniorenwoningen

De Stichting Zorgverlening van de Gereformeerde Gemeenten in Zeeland, opgericht door de samenwerkende Gereformeerde Gemeenten in Zeeland – toen nog Stichting Rusthuizen geheten – maakte in de jaren tachtig plannen om ook in 's-Gravenpolder enige seniorenwoningen te bouwen. Na enig onder-

Seniorenwoningen "De Schaduw" aan de Langeweg.

zoek naar de wenselijkheid hiervan werden er concrete plannen gemaakt. Er lag tegenover de kerk een stuk grond, dat te zijner tijd gebruikt zou moeten worden om er de nieuwbouw van de Julianaschool te realiseren. Aangezien die plannen nogal wat vertraging opliepen door tegenwerking van de overheid en men ook niet vermoedde dat het aantal kinderen in de gemeente zo sterk zou toenemen, leek het een goede gedachte hier aan de Langeweg twaalf seniorenwoningen te gaan bouwen. In 1988 is dit plan gerealiseerd. Het complex kreeg de naam De schaduw. Bij de ingang is een gedenksteen ingemetseld die herinnert aan de ingebruikname door ds. J.C. Weststrate. De tekst op deze steen luidt als volgt:

De gedenksteen bij "De schaduw".

In het jaar 1989 ontviel ouderling I. Hubregtse aan onze gemeente. In het jaarverslag werden daaraan de volgende regels gewijd: "We brengen onze jaren door als een gedachte," zo zegt Mozes ons in Ps. 90 en de waarheid van dit woord zal ieder beamen. Ons ganse leven is slechts een handbreed gesteld. Lief en leed, vreugde en zorg, het is ons deel geweest in het achterliggende jaar. Velen hebben het tijdelijke met het eeuwige moeten verwisselen.

In de eerste plaats gaan onze gedachten uit naar ouderling Hubregtse. In het vorig jaarverslag werd er melding gemaakt van het feit dat hij driemaal was geopereerd. De ziekte heeft zich echter doorgezet. Tijdens zijn ziekbed heeft hij een rijk getuigenis afgelegd van de trouw des Heeren. In de vroege morgen van zondag 5 november 1989 heeft hij de eeuwige sabbat mogen aanvangen. Bijna twintig jaar heeft hij de gemeente gediend. Op de ledenvergadering van 9 december 1969 werd hij tot diaken gekozen en op de ledenvergadering van 10 april 1974 tot ouderling. In afhankelijkheid van de Heere heeft hij zijn ambtswerk onder ons met grote liefde en trouw verricht. Van 1971 tot en met 1985 is hij tevens scriba van de kerkeraad geweest. Op de kerkeraad zullen we zijn rustige inbreng, zijn heldere kijk op vaak moeilijke gevallen zeer missen.

Kort daarna gaf ds. Weststrate aan dat het wonen in de grote pastorie voor hem en zijn vrouw bezwaarlijk werd. Hij wilde een eigen woning laten bouwen schuin tegenover het kerkgebouw op een stuk grond naast de seniorenwoningen op de hoek van de Langeweg en de Goudenregenstraat. Daartegen bestond geen enkel bezwaar; in verband met de gevorderde leeftijd van onze predikant en zijn vrouw was dit goed te begrijpen. Zo kwam eind 1990 de eigenlijke pas-

torie vrij. Al spoedig kwamen er aanvragen van jonge mensen uit de gemeente om deze tijdelijk te mogen gebruiken. Vanaf 1992 totdat kandidaat Schipper in 1998 het beroep aannam werd de pastorie regelmatig voor kortere of langere tijd verhuurd.

Verbouwen

De Gereformeerde Gemeente 's-Gravenpolder groeide even hard als de burgerlijke gemeente.⁶⁸ In ieder geval bleek na ruim tien jaar de kerk al weer te klein te worden. De grote zaal, die met een vouwmuur van de kerk gescheiden was, moest elke zondag gebruikt worden om het groeiende aantal kerkgangers een plaats te kunnen bieden. Begin 1988 werden er dan ook plannen gemaakt om het aantal zitplaatsen uit te breiden. Verschillende mogelijkheden kwamen aan de orde. Het was mogelijk een galerij te bouwen in de bestaande ruimte. Ook zou er een nieuw gedeelte aan de kerk gezet kunnen worden. Er gingen op een bepaald moment zelfs stemmen op om een geheel nieuw gebouw neer te zetten. Op de ledenvergadering van 23 februari 1988 moest erover gestemd worden. Het bleek dat er 134 stemmen vóór een verbouwing waren en slechts 11 tegen, met 1 ont-

De loods van het uienverwerkend bedrijf T.O.P., waar in de zomer van 1990 gekerkt werd tijdens de eerste drie maanden van de verbouwing van de Elimkerk.

houding. Dit had echter nogal wat consequenties. Tijdens de verbouwing zou het gebouw geruime tijd niet gebruikt kunnen worden. Er zijn zelfs onderhandelingen gevoerd met de Nederlandse Hervormde Gemeente van Kapelle om het grote kerkgebouw aldaar te kunnen gebruiken. Dat zou echter heel lastig geweest zijn voor de morgendiensten. Ook het aanbod van de zustergemeente van Goes om de Sionkerk afwisselend te gebruiken werd niet als beste optie gezien. De kerkenraad zocht liever eerst naar een mogelijkheid om te blijven kerken in het eigen dorp.

En die kwam er: in de eerste periode kon de gemeente uitwijken naar een loods van het uienverwerkende bedrijf T.O.P. (voorheen Gebr. Mol). Het grote voordeel hiervan was dat de gemeente op het eigen dorp kon blijven kerken. Nadelen waren er natuurlijk ook wel. Zo bleek het de eerste zondagen, 25 maart en 1 april 1990, toch wel heel erg koud te zijn. En hing er vroeger in een kerkgebouw nog wel eens de geur van eau de cologne, hier overheerste heel sterk de lucht van uien. Toch kon de gemeente er vier maanden goed gebruik van maken. Vanaf augustus echter was de loods weer nodig voor gebruik door de firma T.O.P., zodat we alsnog moesten uitwijken naar een andere plaats om samen te komen. Dit bleek mogelijk te zijn in de Sionkerk te Goes. Vanaf 5 augustus 1990 hield de Gereformeerde Gemeente van Goes daar haar diensten

Van augustus 1990 tot de ingebruikname van de verbouwde Elimkerk werd er gebruik gemaakt van de Sionkerk te Goes.

om 9.00 en 15.00 uur, zodat wij er om 11.15 en 18.30 uur terecht konden. Was er op de zondag na de biddag van 1990 voor het laatst kerk gehouden in de oude Elimkerk, op biddag 1991, 13 maart, kon de uitgebreide en verbouwde kerk weer in gebruik genomen worden.

Sinds 1996 organiseren de organisten twee keer per jaar een psalmzangavond in onze kerk. Na de verbouwing is er enig overleg geweest tussen hen en de kerkenraad over een mogelijke uitbreiding en aanpassing van het orgel. Dat was immers nog precies hetzelfde orgel als vóór de vergroting van de kerk. Uiteindelijk is er besloten de situatie nog te laten voortbestaan. Toch wilden de organisten hun voorzorgsmaatregelen nemen om bij een voortgaande groei van de gemeente te zijner tijd voor de nodige werkzaamheden reeds een financiële basis te hebben gelegd. Om te kunnen gaan sparen werd toen een orgelfonds opgericht. De benodigde gelden zouden voornamelijk uit de collectes bij de psalmzangavonden en uit vrije giften moeten komen.

De Elimkerk na de verbouwing.

1998: grote droefheid...

Jarenlang heeft ds. J.C. Weststrate de gemeente mogen dienen. Maar niet alleen de jaren schreden voort, ook de leeftijd klom steeds hoger. Met de ouderdom gingen er allerlei gezondheidsproblemen een rol spelen. Het is een strijd voor hem geweest, maar toch deelde onze predikant in het eind van 1997 mee dat hij meende emeritaat te moeten aanvragen. Op de classisvergadering van 19 januari 1998 werd hem het gevraagde emeritaat op de meest eervolle wijze verleend. Het zou ingaan per 1 februari 1998. Onze dominee hoopte dan de gemeente nog enigszins te kunnen dienen door twee zondagen per maand hier voor te gaan. Op de andere zondagen zou hij andere gemeenten in de classis dienen. Hij heeft dat slechts korte tijd mogen doen.

De kerkenraad eind 1997, kort voor het emeritaat van ds. Weststrate. Zittend v.l.n.r. : ouderlingen H. Slotboom en A. J. de Kraker, ds. J.C. Weststrate, diaken G.A. Murre, ouderling S. Boorgaard; staand v.l.n.r. diakenen C.E. Wiskerke, A. Murre en A. Aarnoutse, ouderling K.W. van Luik, diakenen J. de Voogd, J. Smit, J. de Wolf en L.A.C. Wisse, ouderlingen J.P. Murre, P. Hoogesteger, J.W. van de Graaf, J. Witte en J. Goudzwaard.

Hoe werden de kerkenraad en de leden echter opgeschrikt toen op de avond van zaterdag 21 maart het bericht door de gemeente ging: onze predikant is op het alleronverwachts overleden. Terwijl hij zich aan het voorbereiden was op

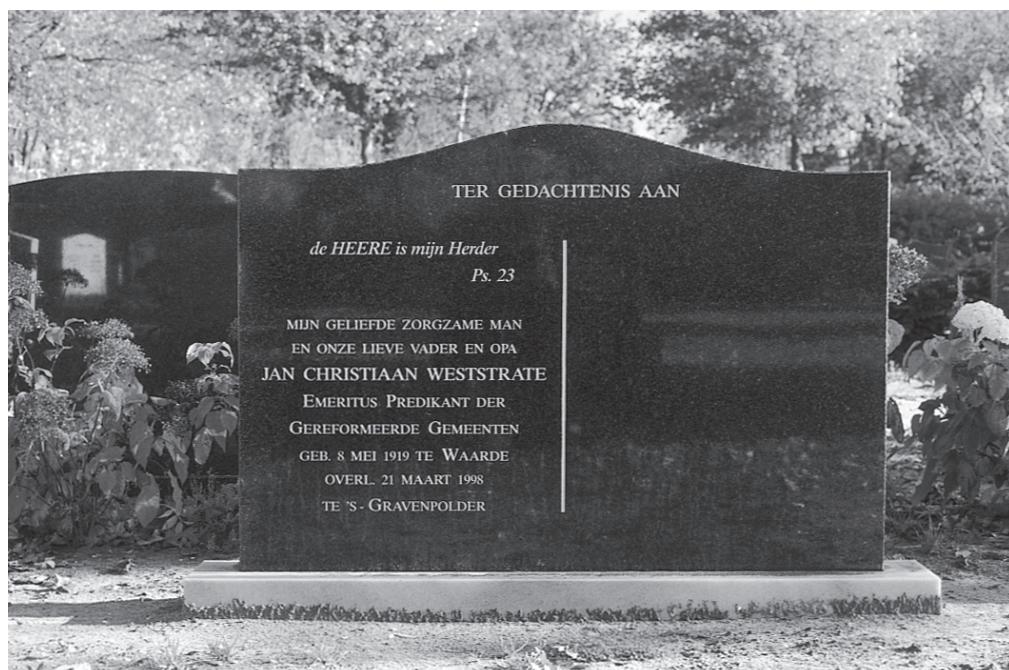
de diensten waarin hij de andere dag zou voorgaan in Borssele, werd hij door de Heere afgelost van zijn aardse taak. De verslagenheid in de gemeente was groot.

Zondag 22 maart ging de consulent, ds. J. de Pater voor in de morgendienst. Hij bepaalde de gemeente bij 2 Korinthe 5:1, *Want wij weten, dat zo ons aardse huis dezès tabernakels gebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen.* Op 27 maart vond de begrafenis van onze geliefde oud-herder en leraar plaats. In een overvol kerkgebouw opende de consulent de rouwdienst door te laten zingen Psalm 103:8 en 9. Hij bepaalde de familie en aanwezigen bij Psalm 23:1, *De HEERE is mijn Herder, mij zal niets ontbreken.* Onder meer wees hij erop, dat de overledene vaak het Woord bediend had. Dat lag nu voor onze rekening! Zal het vrucht dragen? De Heere geve winst uit dit verlies!

Toen na de preek Psalm 68:2 gezongen was, sprak ouderling A.J. de Kraker als voorzitter van de kerkenraad de weduwe en (klein)kinderen in gevoelvolle woorden aan. God, de grote Opperherder spreekt: "Kom!" en Zijn dienstknecht komt, "Ga!" en hij gaat. Nu heeft Hij gesproken: "Kom in, gij gezegende mijns Vaders en beërf het Koninkrijk!" Bij een heldere hemel kan een donderslag geschieden. Zo was het met het sterven van onze geliefde leraar. Die donderslag heeft geklonken van het noorden tot het zuiden. Het worde u geschonken dat u mag behoren bij die gemeente, waarvan de blijde zangers zullen staan, de speelliën op de harp en cimbel slaan.

Nadat ouderling De Kraker met gebed gesloten had, begaf een grote menigte zich te voet naar de begraafplaats, waar onze geliefde herder en leraar naar zijn laatste rustplaats gedragen werd. Bij het open graf sprak ds. H. Paul op indringende wijze. Zaterdagavond heeft de Heere Zijn knecht op Zijn tijd thuisgehaald. Hij mocht ingaan in de hemelse heerlijkheid en hij mag nu Hem aanschouwen Die hem gekocht heeft. Wie heeft er nu meer recht op hem, dan Die hem kocht, Die hem met ziel en lichaam Zijn eigendom gemaakt heeft. Naar de ziel is hij bij de Heere, zijn lichaam gaat in het graf tot ontbinding over. Maar ook dat lichaam is gekocht, is betaald. Daarom zal hij in de jongste dag met ziel en lichaam zijn God grootmaken.

Hierna sprak de oudste zoon een kort dankwoord, dat hij sloot met het verzoek Psalm 81:12 te zingen: *Opent uwen mond, dit in het bijzonder toewensend aan zijn moeder, die nu als weduwe achterblijft.* Toen de begrafenisplechtigheid beëindigd was, begaf de stoet zich weer naar het kerkgebouw. Daar sloot ds. Chr. van der Poel de plechtigheid af door te lezen Openbaring 7:13-einde en voor te gaan in gebed.

Grafsteen van ds. J.C. Weststrate.

Velen hadden gehoopt dat ds. Weststrate nog geruime tijd had kunnen dienen in de gemeente. Zelf was hij echter – vooral in het laatste jaar van zijn ambtelijke bediening – steeds bezig geweest met de gemeente in gebedsworstelingen. Zou hij zijn bediening mogen neerleggen? En hoe zou de Heere vervolgens met de gemeente van 's-Gravenpolder handelen? In die periode moest hij eens een huwelijk bevestigen. Nu kende hij vele mensen en hij liet ook altijd blijken dat hij graag mensen léérde kennen. Zo wist hij, dat student J. Schipper als familie van het bruidspaar ook aanwezig zou zijn. Hij liet zich voor de dienst daarover uit en vroeg één van de broeders van de kerkenraad hem deze student eens aan te wijzen. Deze broeder vond dat wel wat lastig: “Ik kan toch het gordijntje niet opzij schuiven om hem aan te wijzen?” Maar dat maakte ds. Weststrate niet zoveel uit, als hij maar te weten zou komen wie het was. Het lukte in ieder geval om het hem uit te duiden en hij had de student vervolgens na de dienst geruime tijd gesproken. Kort daarop vertrouwde hij die broeder toe: “Dat zou een goede predikant voor 's-Gravenpolder zijn.” Of hij mogelijk worstelingen aan de troon der genade gehad heeft over deze zaak weten we niet. Gemeente en kerkenraad, maar ook de betreffende student wisten niets van wat ds. Weststrate hierover gezegd had en de diaken had er niets over losgelaten. Maar in een wonderlijke weg gaf de Heere aan onze gemeente binnen een half jaar tijd weer een predikant. Wat heeft de Heere ook in dat opzicht Zijn goedertierenheden ten aanzien van ons groot gemaakt.

... en grote blijdschap

Immers, slechts drie beroepen behoefde de gemeente uit te brengen in 1998. Het eerste beroep werd nog bij het leven van onze oud-predikant uitgebracht op ds. M. Karens te Werkendam. Deze bedankte echter. Korte tijd daarna werden de drie studenten die van de Theologische School in Rotterdam afkwamen kandidaat gesteld: C. van Krimpen, J. Schipper en A. Schot. De keus van de ledenvergadering van 22 juni 1998 viel op kandidaat Schot. Deze bedankte al na enkele dagen. Opmerkelijk was echter dat kandidaat Schipper nog geen beroep had aangenomen. En zo kon het gebeuren dat op 6 juli opnieuw een ledenvergadering werd gehouden, waarop een herder en leraar beroepen werd uit het tweetal ds. C.A. van Dieren en kandidaat J. Schipper, van wie laatstgenoemde werd gekozen. Twee dagen later ging het blijde nieuws al door de gemeente: de Heere had het hart van deze kandidaat geneigd naar 's-Gravenpolder!

Ds. J. Schipper

Jan Schipper werd geboren op 13 december 1946 te Leidschendam als jongste van een gezin met vier kinderen. Zijn vader en moeder waren beiden afkomstig uit Zeeland. Vader Willem Schipper, geboren in 1901 kwam uit Borssele en moeder Marina van de Velde, geboren in 1905, kwam uit Bruinisse. Door het werk van vader bij 's Rijks Belastingdienst kwam men in het westen van ons land terecht. Zowel vader als moeder waren altijd lid geweest van de Gereformeerde Gemeenten. Toen ze in Leidschendam kwamen wonen, sloten ze zich dan ook aan bij de Gereformeerde Gemeente van Den Haag. Daar werd ook Jan gedoopt door wijlen ds. P. Honkoop sr. Na de lagere school werd op het Chr. Lyceum te Voorburg de HBS-opleiding gevolgd. Vervolgens studeerde hij, onderbroken door de militaire dienst, Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam.

Daarna kwam hij in het onderwijs terecht, eerst als docent Nederlands op de Chr. Scholengemeenschap te Rijswijk in 1970. Rijswijk werd ook de woonplaats na de trouwdag op 26 augustus 1971, toen Janna Paulina Baan uit Rijssen zijn vrouw werd. In 1975 maakte hij de overstap naar het Revis Lyceum te Doorn en Veenendaal werd toen de nieuwe woonplaats. Veenendaal zou wat het persoonlijk leven betreft van veel betekenis worden. Daar immers werd Schipper door de Heere stilgezet op zijn levenspad met de woorden uit Johannes 3: 18: Maar die niet gelooft, is alrede veroordeeld. En de inhoud daarvan moest worden ingeleefd. Toen werd de schuld geëigend en werden de zonden beweend. Langs een afbrekende weg, waarin veel onderwijs ontvangen moest worden, werd echter ook een zoete rust gesmaakt in Hem Die tot Zijn discipelen sprak: Komt herwaarts tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven (Matt. 11:28).

Negen jaar bleef Schipper op de school in Doorn, voordat hij de overstap maakte naar het reformatorisch onderwijs. Dat was in 1984, toen in Apeldoorn de Fruytier Scholengemeenschap startte. Ook in het bredere verband van het reformatorisch onderwijs kwamen er taken: hoofdredacteur – van 1986 tot 1991 – van De Reformatorische School (DRS; het onderwijsblad van de VGS en de GOLV) en voorzitter – van 1990 tot 1994 – van de GOLV (Gereformeerde Onderwijzers- en Lerarenvereniging). Inmiddels was hij in de Gereformeerde Gemeente van Veenendaal in 1982 diaken geworden. De kerk van Veenendaal maakte in die jaren een explosieve groei door, mede door de uitbreiding van

de burgerlijke gemeente. Ook de school in Apeldoorn groeide hard. In 1986 werd Schipper benoemd in de directie. Aanvankelijk werd nog veel lesgegeven naast de organisatorische taken, maar na verloop van tijd moest hij als plaatsvervangend rector steeds meer lessen inleveren. Totdat de tijd kwam, dat hij helemaal geen les meer gaf, maar zelfs weer lessen moest gaan volgen en wel op de Theologische School te Rotterdam. Dat was in 1994. Schipper was inmiddels in 1988 ouderling geworden, maar kreeg in die periode ook werkzaamheden met het ambt van herder en leraar.

De eerste trekkingen werden gevoeld onder een preek van wijlen ds. J. Koster in Scherpenzeel over Genesis 45:13a: En boodschapt mijn vader al mijn heerlijkheid in Egypte, en alles wat gij gezien hebt. De roeping werd later na veel aanvechtingen bevestigd door de woorden van Ezechiël 3:1, Mensenkind, eet wat gij vinden zult; eet deze rol en ga, spreek tot het huis Israëls. Dat alles gebeurde in 1988. Het zou echter nog zes jaren duren, voordat de vrijmoedigheid verkregen werd om na veel innerlijke strijd zich aan te melden bij kerkenraad en curatorium. Zo kwam Schipper na bijna 25 jaar onderwijs gegeven te hebben weer als student in de schoolbanken terecht. Van 1994 tot 1998 werd de studie in Rotterdam gevolgd. Na de examens op 17 juni kwamen de beroepen.

Toen volgden spannende weken. Schipper had inmiddels wel een gemeente op het oog en in het hart. Dat was de gemeente van 's-Gravenpolder. Daar was hij als student voor het eerst geweest op 10 mei 1998. Toen ook waren er banden gevallen met kerkenraad en gemeente. In de week die daarop volgde werd de gemeente hem opgebonden door het woord uit Genesis 31:3: Keer weder tot het land uwer vaderen en tot uw maagschap, en Ik zal met u zijn. Het leek alles duidelijk, maar het zou gaan langs wegen van strijd en beproeving. De gemeente bracht namelijk eerst een beroep uit op kandidaat A. Schot. Dat gaf bij de kandidaat uit Veenendaal veel innerlijke verwarring. Totdat kandidaat Schot het beroep uit Krimpen a/d IJssel aannam. Op die dag werd vanuit Gods Woord opnieuw de weg gewezen: Daarna voerde Hij mij de weg naar het zuiden. Of 's-Gravenpolder echter opnieuw zou gaan beroepen, moest afgewacht worden. Maar dat gebeurde, al moest geduld beoefend worden. Op zaterdag 4 juli kwam de kerkenraad bijeen en stelde een tweetal, op maandag 6 juli kwamen de mannenbroeders in 's-Gravenpolder weer bijeen en op 8 juli mocht kandidaat Schipper het beroep met vrijmoedigheid aannemen.

Op woensdag 16 september 1998 mocht de gemeente van 's-Gravenpolder weer een eigen predikant ontvangen toen kandidaat Schipper voor de eerste maal werd bevestigd als herder en leraar. In een volledig gevuld kerkgebouw werd de gemeente door de bevestiger, ds. G. J. van Aalst, bepaald bij Numeri 27:15-17. Dit tekstgedeelte sprak van: de lege plaats vervuld. Mozes is één met het volk in ootmoed als hij bidt voor de toekomst van zijn volk. We hoorden van:

1. gebed om die vervulling. God schenkt het leven, maar nam het in maart jl. ook weg bij ds. Weststrate. Hij schenkt als de God der geesten ook de geestelijke gaven en de ambten.
2. de wijze van die vervulling. Mozes gaat niet zelf aan het werk. De HEERE zal een opvolger aanwijzen, die niet alleen de geest van Adam heeft, maar op wie ook de Heilige Geest zal rusten. Waren er in 's-Gravenpolder ook die erom gebeden hadden?
3. het doel van die vervulling. Dat doel was dat de vergadering niet zou zijn als schapen die geen herder hebben. De bevestiger vroeg de gemeente af wat

Ds. J. Schipper en zijn echtgenote.

de Heere ermee voor zou hebben, dat Hij weer een man gaf om in te gaan en uit te gaan.

Na het lezen van het formulier klonken uit de mond van kandidaat Schipper de woorden: "Ja ik, van ganser harte." Daarna vond de handoplegging plaats, waaraan naast de bevestiger werd deelgenomen door de predikanten K. de Gier, A. Moerkerken, L. Blok, J. de Pater, C. Sonneveld en G.J. Baan. De nieuw bevestigde predikant werd toegezongen Psalm 119:67.

In gevoelvolle woorden richtte ds. Van Aalst zich daarna tot ds. Schipper. Kom maar net als de zondares aan Jezus' voeten terecht, daar is nog plaats. Anderzijds blijft ook Gods Woord eeuwig waar: wees sterk en heb goede moed! Na een persoonlijk woord tot mevrouw Schipper, de kinderen en de schoonmoeder werd de gemeente van 's-Gravenpolder aangesproken. De HEERE

heeft een dienstknecht gezonden, opdat de gemeente niet zou zijn als schapen die geen herder hebben. Hij kan echter niet zonder uw verzuchtingen. De kerkenraad werd erop gewezen dat er nu in tegenstelling tot 1979 geen ervaren predikant kwam. Het zou nu zeker nodig zijn hem te omringen met steun en gebed. Tenslotte werd iedereen aangesproken: we zijn allen op reis naar de Jordaan; wat wacht ons daar? Alleen met Jezus komen we aan in het Land waar een rust overblijft voor het volk van God. Jezus sterft niet. Hij brengt Zijn ellendigen in het land der rust.

In de avonddienst bepaalde ds. J. Schipper zijn eerste gemeente bij wat er staat in de Dordtse Leerregels I, 3: God zendt verkondigers van de goede boodschap tot wie Hij wil en wanneer Hij wil. Na een weg van beproeving en strijd had God de weg gebaad naar 's-Gravenpolder met de woorden: *Daarna voerde Hij mij de weg naar het zuiden.* Watson zegt dat een prediker moet weten dat, wat en waar hij moet preken. De Heere heeft bevolen dat hij moest uitgaan, Hij heeft ook gezegd waar hij moest gaan preken: *Keer weder tot het land van uw vaders.* En wat er gepredikt moet worden, was de tekst uit Genesis 45:26, de woorden: *Jozef leeft nog.*

Het ging hier over: Een troostvolle prediking, die allereerst bepaalde bij de boodschappers van deze prediking. Het zijn dezelfde broeders die eenmaal vader Jacob de droeve tijding brachten dat Jozef dood was. Wat een voorrecht voor Gods knechten (van die mannetjes uit het stof verzezen) dat ze zo'n boodschap mogen brengen. Die boodschap is geadresseerd: aan hun vader. Zo had de Heere ook de weg naar 's-Gravenpolder willen wijzen.

Het onderwerp van deze boodschap was Jozef, die in een put was geworpen, verkocht naar Egypte en in de gevangenis terechtgekomen. De meerdere Jozef leeft en is aan de rechterhand des Vaders om voor Zijn volk te bidden. In de weg van lijden en strijden heeft Hij dit alles verworven, wat echter zelfs door zijn discipelen niet begrepen werd. Dat bepaalde ons ten derde bij de ontvangers van deze boodschap. Jacob miste Jozef en verkeerde nog steeds in rouw en droefheid. Toen hij dit bericht kreeg, werd het Jacob te machtig. Na deze grote ontroering gingen zijn zonen zich echter op een ordelijke wijze van hun taak kwijten. Ze spraken dan de woorden van Jozef (niet hun eigen woorden) en toonden de wagens en de schatten. En toen werd Jacobs geest levendig!

Na het dankgebed richtte ds. Schipper zich in hartelijke bewoordingen tot zijn bevestiger en vele andere aanwezigen, in het bijzonder tot de gemeente, zijn eigen familie en de familie Weststrate. Vervolgens werd hijzelf door verschillende personen toegesproken. Als laatste heette ouderling A.J. de Kraker de nieuwe herder en leraar, zijn vrouw en kinderen hartelijk welkom in de gemeente. Hij wenste hem toe dat de Heere getrouwmakende genade wilde

verlenen om de gemeente te dienen in Woord en sacramenten. Hij bepaalde de gemeente bij het wonderlijk handelen van God. Aan wie veel toevertrouwd wordt, van die zal veel geëist worden! Hij verzocht daarna ds. Schipper staande toe te zingen wat we ook bij het geopende graf van onze oud-leraar gezongen hadden, Psalm 81:12. Nadat ds. Schipper bedankt had voor de toespraken en wij Psalm 69:14 hadden gezongen, mocht hij voor de eerste keer de zegen op de gemeente leggen.

Zo kreeg 's-Gravenpolder opnieuw een herder en leraar om de gemeente het Woord van God te verkondigen en de sacramenten te bedienen. De Heere betoont daarin nog bemoeienissen te willen maken met een zondig en schuldig volk en wil de bazuin van het Evangelie nog laten klinken. Geve de Heere Zelf dat het tot heil van velen, tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk en tot verheerlijking van Zijn eigen grote Naam moge zijn.

De nieuwe predikant nam op de kerkenraadsvergaderingen de oude gewoonte van ds. Weststrate op: hij opent de vergaderingen met één van de Psalmen en hij is daarbij weer begonnen bij Psalm 1.

Een onderscheiding

Donderdag 24 juni 1999 was een gedenkwaardige dag voor de tweede voorzitter van de kerkenraad, broeder A.J. de Kraker. Op die dag mocht hij een dubbel jubileum gedenken. Sinds 23 juni 1974 maakte hij immers deel uit van de kerkenraad, twee jaar als diaken en drieëntwintig jaar als ouderling. Vanaf 1995 is hij tweede voorzitter van dit college, terwijl hij van februari tot september 1998 tevens als eerste voorzitter fungeerde. Bovendien was hij eveneens vanaf 1974 bestuurslid van de schoolvereniging, waar hij van 1985 tot op heden het voorzitterschap bekleedt. Aangezien hij van 1970 tot 1994 ook nog actief geweest was in het bestuur van de kiesvereniging van de SGP behaagde het Hare Majesteit de Koningin hem lid te maken van de Orde van Oranje-Nassau. In het verenigingsgebouw "Ons Dorpsleven" werden hem op 24 juni, tijdens een waardig en gepast samenzijn, de versierselen die hierbij behoren uitgereikt door burgemeester Ir. J.L.M. Mandos van de gemeente Borsele, nadat deze de jubilaris had toegesproken. Verder werd het woord gevoerd door ds. J. Schipper, die de bijeenkomst ook geopend had en gesproken had n.a.v. Psalm 135. Daarna sprak de tweede voorzitter van de schoolvereniging, dhr. J. Hoekman, hem toe en werd het woord gevoerd door een zoon van de jubilaris, dhr. C. de Kraker. Na een dankwoord van broeder De Kraker, die op de hem kenmerkende, kernachtige wijze van zichzelf mocht afwijzen en spreken van de grotere onderscheiding, die de Koning van de Kerk alleen kan verlenen, werd de bijeenkomst gesloten door de scriba, broeder S. Boogaard. In de pauze na het opspelden van de decoratie had iedereen al de gelegenheid gehad broeder De

Kraker en zijn vrouw te feliciteren. In de morgendienst van zondag 4 juli heeft ds. Schipper hem nog hartelijk toegesproken en zong de gemeente hem vervolgens staande toe psalm 119:83.

Burgemeester J.L.M. Mandos van de gemeente Borsele feliciteert ouderling De Kraker nadat hij hem de koninklijke onderscheiding heeft opgespeld.

DE ZAAIER⁶⁹⁾

*De zaaier zaait met gulle hand
zijn zaden over heel zijn land.
Hij werkt op hoop van zegen.
Niet ieder zaadje geeft zijn vrucht.
De landman is er voor beducht,
als 't valt op harde wegen.*

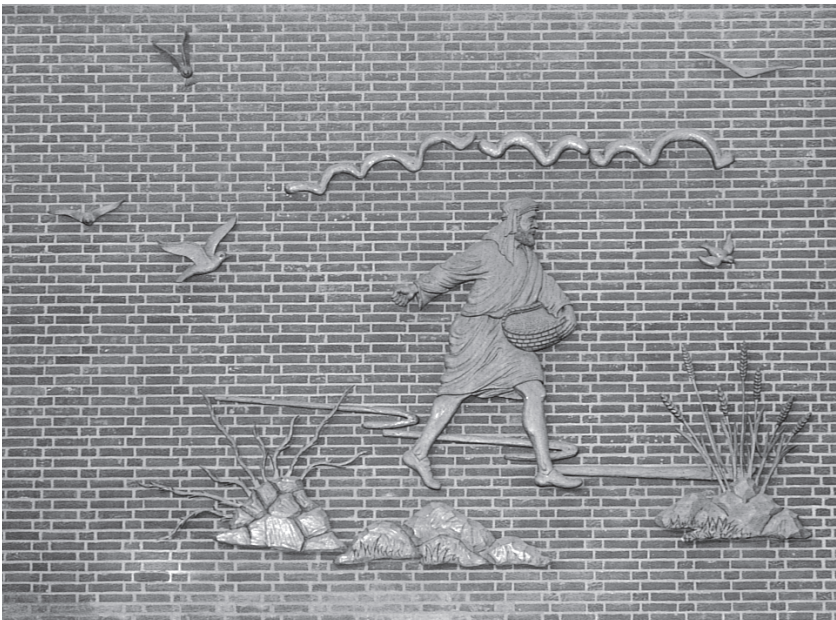
*Door vogels wordt het opgepikt,
door doornen wordt 't gewas verstikt.
De zaden gaan verloren.
Het goede zaad vraagt goede grond.
Daar groeien planten kerngezond
en ruist het volle koren.*

*Wanneer de aarde vruchtbaar is,
dan kiemt het zaad van 't Woord gewis
en zal zijn vruchten geven.
Wel veertig, zestig, honderdvoud,
een korenschoof zo geel als goud,
tot voedsel om te leven.*

*O Heere, maak ons hart bereid,
Gij, Die de grote Landman zijt,
dat wij Uw zaad ontvangen,
om op te wassen tot Uw eer
en vruchten dragen keer op keer.
Dat is ons sterk verlangen.*

*O Heil'ge Geest, schik U bij 't Woord,
dat hier voortdurend wordt gehoord,
en wil ons hart verlichten.
Geef dat het zaad ontkiemen mag;
dat iedereen de vruchten zag
en Gij Uw Kerk mocht stichten.*

Marinus Nijssen

Houtsnijwerk, voorstellend de gelijkenis van de zaaier, aan de noordelijke muur van de kerk.

7. HERDENKEN EN VOORUITZIEN

Voortgaande groei

Wat de gemeente in haar geheel betreft, ook nu staat de groei niet stil. Nog steeds neemt het aantal leden en doopleden per jaar met ongeveer 50 zielen toe. Dat betekende dat met ingang van september 1998 de zaal weer opengezet moest worden, waarmee de situatie van de jaren 1986-1987 leek terug te keren. Ook al is er op dit moment genoeg ruimte, het is goed om ook nu weer vooruit te zien. Veel belangrijker is echter verder vooruit te zien dan alleen naar een mogelijke nieuwe verbouwing die noodzakelijk zou kunnen worden. In de tijd dat we onze nieuwe herder en leraar in ons midden mogen hebben, is duidelijk gebleken dat het leven een damp is en de dood ieder uur wenkt. Enkele gevallen van ernstige ziekten en enkele sterfgevallen onder oud en zeer jong bepaalden ons bij de broosheid en vergankelijkheid van het leven. Zo zijn er allerlei roepstemmen die ons toeroepen dat we hier geen blijvende stad hebben. Laten we dan ook acht hebben op deze stemmen.

*Zo gij Zijn stem dan heden hoort,
gelooft Zijn heil- en troostrijk Woord,
verhardt u niet, maar laat u leiden!*

Herdenkingsrede

Hieronder volgt nu de tekst van de herdenkingspreek die ds. J. Schipper gehouden heeft tijdens de avonddienst op zondag 5 september 1999.

Zingen Psalm 77 : 8

Lezen Jesaja 55

Gebed

Zingen Psalm 145 : 2, 4 en 7

Op 30 juli 1924 was er een groep mensen bijeen in de schuur van Felius aan de 's-Gravenstraat, toen nog Dorpsstraat geheten. Ze waren bijeen voor een eerste dienst van de nieuw ontstane gemeente, die toegetreden was tot het verband van de Gereformeerde Gemeenten. Toen, op 30 juli 1924, is de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder geïnstitueerd, want op die dag werden de eerste ambtsdragers bevestigd. Een gemeente ontstaan uit de Bakkeriaanse gemeente, die hier al zoveel langer was. Als voorganger was hier toen de oude ds. Kersten en hij heeft gesproken over datgene wat we samen gelezen hebben uit Jesaja 55, het laatste vers: Voor een doorn zal een denneboom opgaan en voor een distel zal een mirteboom opgaan en het zal den HEERE wezen tot een naam, tot een

eeuwig teken, dat niet uitgeroeid zal worden. En wat ds. Kersten toen precies gezegd heeft, weten we niet. Maar hij zal er ongetwijfeld op gewezen hebben, dat nu dat volk van Israël te vergelijken was met doornen en met distelen. Waarom? Vanwege de voortgang in de zonde, het verlaten van dat verbond, het niet gedenken van de grote weldadigheden des HEEREN, die in het midden van hen waren geschied. En dan zal hij hen vergeleken hebben met die doornen en distelen: ze waren er rijp voor om uitgeroeid te worden. Wat moet je met zo'n volk doen?

En toch heeft de Heere het zover niet laten komen. Want de Heere heeft dat verhinderd vanwege Zijn eeuwige trouw. Vanwege Zijn grondeloze liefde heeft Hij zich toch weer willen ontfermen over dat volk van Israël. Hij wilde het nog gedenken naar de trouw van dat eeuwige, onwankelbare verbond. Zo zien we, dat in de verheerlijking van Gods genade de zonde vernietigd wordt, maar dat dat volk behouden blijft. Wonder van Gods ontferming, want het is Zijn volk, het is Zijn bondsvolk. Dan heeft Hij dat volk zo lief!

Gemeente, wat is er nu nodig voor dat behoud? Dat geeft Jesaja aan: dan is nodig die totale vernieuwing. Dat was toen nodig en dat is nu nog nodig. Voor een doorn zal een denneboom opgaan en voor een distel zal een mirteboom opgaan. Dat is nodig! Welke kweker kan van een doorn een den maken? En wie kan van een distel een mirt maken? Dat is onmogelijk. U kunt heel veel zorg en tijd en aandacht besteden aan doornen, maar het blijven doornen. Wat is nu de oorzaak daarvan? Daar moet ook vandaag op gewezen worden. Wij zijn van God afgeweken met een eeuwige afwijking om nooit meer terug te keren, tenzij...! Van God afgevallen en de satan toegevallen, de zonde en de dood prijsgegeven. Wie zal een reine geven uit een onreine? 't Is alles verzondigd en dan ligt het verloren, tenzij ...! Zonder waarachtige wedergeboorte, zei de Heere Jezus tot Nicodemus, zal niemand van u het Koninkrijk Gods kunnen zien. Dan blijven we doornen en distelen. Daar zal ds. Kersten ongetwijfeld op gewezen hebben: op die totale vernieuwing, op de vernieuwing des harten, op de noodzaak van die persoonlijke wedergeboorte.

Gemeente, de denneboom is één van de mooiste bomen, ook één van de meest bruikbare bomen die er zijn. En hoe liefelijk is dan ook de mirt, die altijd groen is en die een aangename geur verspreidt. Daar is een totale vernieuwing en die wonderbare vernieuwing nu zal de Heere wezen tot een naam en tot een eeuwig teken dat niet uitgeroeid zal worden, zo zegt Jesaja. Dan gaat het om die majesteit des Heeren die nu aan dat volk gezien zal worden. Die zal geopenbaard worden van geslacht tot geslacht. Het gaat om die Naam, die enige Naam onder de hemel gegeven door Welke we kunnen en moeten zalig worden. Die Naam is HEERE. Mozes zei: 'De HEERE is mijn Banier.' Dat is de God van dat eeuwige genadeverbond, de Ik zal zijn Die Ik zijn zal, Die ook

door zal gaan met Zijn werk. Dan wordt het waar wat we zongen: Al wat Hij wrocht zal juichen tot Zijn eer! Een eeuwig teken dat niet zal worden uitgeroeid: u kunt denken aan de brandende, maar toch niet verterende braambos. Het zal niet uitgeroeid worden, door alles heen, en dat is het wonder van vrije soevereine genade. Dat kan nimmer worden uitgeroeid.

Welnu, vijfenzeventig jaren heeft de Heere ook de gemeente van 's-Gravenpolder alhier willen dragen en sparen. Hij heeft haar in stand willen houden; Zijn zorgende handen waren daarover, ondanks alles aan de zijde van de mens, door al die jaren heen. Want dan moeten we toch wel zeggen dat ook de gemeente van 's-Gravenpolder dat niet verdiend heeft. Ze waren aan doornen en aan distelen gelijk, waard om uitgeroeid te worden. Maar nu, vanwege dat eeuwige genadeverbond en die grote ontferming, zijn daar nog dennebomen en mirtebomen opgegaan. Dus dat werk des Heeren mocht onder ons nog gestalte krijgen, tot op de dag van vandaag. Maar ziende op wat de gemeente geweest is, vooral ziende op wie wij zijn, mag dat ons vanavond wel tot verootmoediging leiden. En dat dan ook maar centraal mag staan, ook vanavond, die driemaal heilige Naam, die het zo waard is geëerd en gediend en gevreesd, maar ook om gedankt te worden. Voor een doorn zal een denneboom opgaan, voor een distel zal een mirteboom opgaan en het zal de HEERE wezen tot een Naam, tot een eeuwig teken dat niet uitgeroeid zal worden.

We gaan naar onze tekst. We vinden die niet – dit keer – in Jesaja 55, maar in Handelingen 10. We gaan naar de Handelingen der apostelen, het tiende hoofdstuk en we wilden vanavond – voor de laatste keer voorlopig – weer over Handelingen 10 spreken. We sluiten daarmee de serie preken over de geschiedenis van Cornelius, waarmee we ons de laatste weken beziggehouden hebben, af in deze herdenkingsdienst. De tekstwoorden vindt u in het 38ste vers, het middelste gedeelte, Handelingen 10 : 38, het midden, waar staat: *Welke het land doorgedaan is, goeddoende*. Dan gaat het over de prediking betreffende Jezus van Nazareth. We staan met de hulp des Heeren stil bij twee gedachten. Ten eerste: wat Hij gedaan heeft, *Welke het land doorgedaan is*. U mag ook lezen: *Welke de gemeente doorgedaan is*. Dat mag, want “het land” staat gecursiveerd. Dat hebben de Statenvertalers ertussen gevoegd, het staat niet in de oorspronkelijke taal, om er een goede zin van te maken. Dus de eerste gedachte: wat Hij gedaan heeft. En de tweede gedachte: *Wie Hij geweest is, goed doende*.

Nogmaals gemeente: 30 juli 1999 was het vijfenzeventig jaar geleden dat de gemeente tot openbaring kwam. Toen werden de eerste ambtsdragers bevestigd. Ik ga niet zoveel namen noemen vanavond, maar die eerste ambtsdragers noemen we wel. Dat waren de ouderlingen Leendert Hoekman en Adriaan Eckhardt. En drie diakenen: Pieter Hubregtse, Jan Evertse en Jan Braam. Vijf

mannen die aan het begin stonden van die nog jonge gemeente. Toen werd dus de gemeente geïnstituëerd op die dag, vijfenzeventig jaar geleden. En vandaag is toch ook niet zomaar een dag in het kader van die 75-jarige herdenking. Vandaag, 5 september, is het precies vijfenzeventig jaar geleden dat het kerkgebouw aan het Nazareth in gebruik werd genomen. Vijfenzeventig jaar geleden, 5 september, was weer ds. Kersten de voorganger. Hij was consulent. Ds. Kersten heeft toen gesproken.

Dus die schuur van Felius, daar aan de 's-Gravenstraat, de Dorpsstraat, werd verlaten. Daar lagen al kostbare herinneringen. Dat was een goede tijd geweest. Je moest zelf je stoeltje meenemen; dat was dus een andere tijd dan vandaag. Maar in die schuur van Felius, daar heeft de Heere toch betoond Zijn gunst en Zijn genade over dat groepje dat daar bijeen was. Maar ze konden niet in die schuur blijven, dus toen hebben ze een kerk gebouwd, al vrij snel. Dat is dan het kerkgebouw aan het Nazareth geweest, 75 jaar geleden werd dat in gebruik genomen door ds. Kersten. Hij heeft toen gesproken over het vaste fundament Gods: De Heere kent degenen die Zijne zijn. En al die jaren heeft de Heere willen zorgen, in dat kerkgebouw in het Nazareth; en ook hier in dit kerkgebouw sinds 1977 heeft de Heere willen zorgdragen voor de gemeente. Hij heeft dat werk in stand willen houden en daar mogen we nu bij stilstaan. Al die jaren is er ook op dat vaste fundament geweest: De Heere kent degenen die Zijne zijn. Dat is geschied door middel van de leesdiensten – er waren veel leesdiensten – en ook door Gods knechten die hier geweest zijn. Ds. Weststrate heeft hier bijna twintig jaar dat zaad mogen uitstrooien en ook de andere knechten. En de Heere heeft al die jaren dat werk in stand willen houden. Het grootste is wel dat er ook van Gods kinderen gevonden mochten worden in ons midden en dat de Heere dat werk – want daar gaat het tenslotte om – in stand heeft willen houden. Er mag nog een overblijfsel zijn. Sion is dun geworden, maar de Heere gaat nog door. De Heere gaat nog door met dat kerkvergaderend werk en Hij zal blijven doorgaan, jongens en meisjes, zo lang de zon en de maan er zullen zijn. En zolang we die genadetijd verkrijgen van Hem, o, dat we dan zouden zoeken, jongens en meisjes, want de Heere gaat nog door met dat werk. Wat een wonder van genade, als we zien dat het aan onze zijde alles verzondigd en alles verbeurd ligt.

Er waren ook wel zwarte bladzijden in de geschiedenis. Daar gaan we maar niet zo op in vanavond. We kunnen en mogen wel zeggen: de Heere heeft ons niet willen begeven en Hij heeft ons nog niet willen verlaten. Als we terugzien, dan is het zo waar, wat onze tekstwoorden zeggen: Welke het land, Welke de gemeente doorgegaan is, goed doende. Petrus is inmiddels aangekomen in Cesaréa en hij is zijn prediking begonnen – dat hebben we gehoord – met de erkenning van Gods soeverein handelen. Hij heeft het gezegd tegen dat groepje rond Cornelius dat God geen aannemer des persoons is. Maar hij heeft er ook

de nadruk op gelegd dat de Heere nu verkondigt door middel van hem de vrede door Christus Jezus en dat is erop uitgelopen dat hij uitroept: Deze is een Heere van allen. Dus Petrus heeft in zijn prediking zijn uitgangspunt genomen in God en even later staat in het middelpunt Jezus Christus en Dien gekruisigd, want daar ging het hem om. En dan zien we ook dat in het leven van een tot leven gewekt zondaar de mens eerst met God te doen krijgt. Er zit lijn in die prediking van Petrus. Zo wordt er ook plaatsgemaakt voor Christus, voor die gezegende Middelaar. Dat is ook de lijn in de prediking van Petrus voor dat kleine groepje heidenen in Cesaréa geweest. Er staat in vers 37: Gijlieden weet de zaak die er geschied is in geheel Judea, beginnende in Galiléa, na de doop die Johannes gepredikt heeft. Dus dat gerucht was door geheel Judea heengegaan. Hij was gedoopt door Johannes de Doper te Beth-Abara in de Jordaan. Het doopwater was over Hem heengegaan en het betaamde Hem zo alle gerechtigheid te vervullen. Zo is Hij zondaar gemaakt om de zonden te verzoenen. Zo is de prediking geweest van Petrus: hij heeft gewezen op de prediking van Johannes de Doper.

Gemeente, dat heeft alles te maken met de heilsorde die nu Petrus wenst te prediken. Want nogmaals, daar zit een lijn in. Wat heeft namelijk Johannes de Doper eerst gepredikt? Wel, hij begon te spreken over de bijl: de bijl ligt alrede aan de wortel der boom. Ja, dat was nogal scherp, vlijmscherpe woorden. Hij begon dus te spreken over het recht Gods en over de bezoldiging der zonde, die de dood is. Dat volk, zijnde onder de bediening van de wet, moet in het woestijnstof terecht komen. Een zondaar moet gebroken worden door de wet. Dan heeft hij geen vermaak meer in de wereld en dan heeft hij geen vermaak meer in de zonde en dan wordt hij gebracht op wegen die hij niet gekend en nog nooit geweten heeft. Ze zijn schreiende naar de hemel met een verbroken hart en met een verslagen geest. Zo heeft Johannes de Doper gepredikt. En dan kwam het tot die vraag: Is er nog een weg en een middel om die welverdiende straf te ontgaan en wederom tot genade te komen? Maar dan mag Johannes de Doper ook gaan wijzen op het Lam Gods, Dat de zonden der wereld wegneemt. Zie het Lam! En dan was daar plaats voor gemaakt. Dan gaat het over Christus in Zijn diepe vernedering. We zien dat Petrus dezelfde lijn aanhoudt.

Daar aan de Jordaan heeft dat Lam nu daadwerkelijk Zijn Middelaarsarbeid aangevangen. Toen is Hij begonnen met dat Middelaarswerk, datgene wat toegezegd was van eeuwigheid: Zie, Ik kom, o God, om Uw wil te doen. En Hij is gekomen vanuit de eeuwigheid in de tijd, door de Vader verordineerd, door Hem ook bekwaam gemaakt om dat werk te verrichten. Hij werd verlicht met de Heilige Geest, Die toen neergedaald is gelijk een duif. Er was toen niet alleen wat te zien, maar ook wat te horen. Dat was de stem van de Vader: Deze is Mijn Zoon, in Dewelke Ik Mijn welbehagen heb. Zie Mijn Knecht, Mijn Uitverkorene. Daar was een drieëinig God bijeen, daar bij Beth-Abara aan de Jordaan.

Dat werk is nu geschied, opdat Hij daarna als Middelaar Zijn werk zou mogen gaan doen. Petrus heeft daar ook op gewezen. Hij heeft gezegd: Hij wordt u gepredikt als Gezalfde, Hij wordt u gepredikt als Profeet om u onderwijs te geven, Hij wordt u gepredikt als Priester om verzoening te doen met Zijn bloed, Hij wordt gepredikt als Koning om te regeren, te vergaderen en te beschermen. Hij, die grote Profeet, die enige Hogepriester en die eeuwige Koning. Zo heeft Petrus gepredikt: Hij is gezalfd met de Heilige Geest en met kracht en zo kan Hij als de Almachtige die blinde zielsogen gaan openen door te gaan overtuigen van zonde, van gerechtigheid en van oordeel, door in de waarheid te gaan leiden. God de Vader heeft Hem nu alle macht gegeven in hemel en op aarde. Hij heeft de bevoegdheid van de Vader verkregen en Hij kan als de Almachtige u gaan optrekken uit die ruisende kuil en uit dat modderig slijk. Hij kan u uit die duisternis gaan trekken tot dat wonderbaar licht. Hij kan dat pak van schuld wegnemen. En zo zal Hij werken tot de eer van Zijn Naam. Wat een blijdschap moet dat geweest zijn voor Petrus, gemeente, om zo die boodschap te mogen verkondigen voor dat heilbegerige, uitziende groepje te Cesaréa. Zo heeft hij daar gesproken van die geheel enige Naam, onder de hemel gegeven tot zaligheid. Laten ook wij niet rusten voor en aler we rust hebben gevonden in die grote Rustaanbrenger, want wie Hem vindt, die vindt het Leven en trekt een welgevallen van de Heere. Zo heeft Petrus gesproken over al datgene wat Hij gedaan heeft: Welke het land doorgegaan is.

Hij heeft zorg gedragen: vijfenzeventig jaar lang de bediening van het Woord, ook van de sacramenten. Het was september 1925 toen voor het eerst ds. Kersten het sacrament van het Heilig Avondmaal bediende in de gemeente. Het was voorbereiding geweest op vrijdagavond. Toen had hij gesproken over Hoséa 2: Daarom, zie, Ik zal haar lokken. En met de bediening heeft hij over het vervolg gesproken: En Ik zal haar voeren in de woestijn en Ik zal naar haar hart spreken, Hoséa 2 : 13. En gemeente, zo werkt de Heere nu nog. Zo zal Ik haar lokken en Ik zal haar voeren in de woestijn en Ik zal tot haar hart spreken. Waar de Heere gaat trekken, gaat Hij niet direct leiden tot het Avondmaal, Hij leidt ze eerst in de woestijn. Dat Woord mag nog heden ten dage gehoord worden. Dat was de eerste Avondmaalsdienst. Welke het land doorgegaan is, Welke de gemeente doorgegaan is. Want Hij werkt door Zijn Woord en Hij werkt door Zijn lieve en dierbare Geest.

Zo heeft Hij ook willen zorgdragen voor de prediking: het was november 1925 dat men pogingen in het werk stelde om een predikant te beroepen en te verkrijgen. Wie anders dan ds. Kersten werd toen beroepen. Daar zijn vele beroepen op gevolgd. En intussen werden er week in week uit vele preken gelezen, overjarig koren. Ook daaraan heeft de Heere Zijn zegen willen verbinden. Ook daarvan geldt: Welke de gemeente doorgegaan is. Dat is dan geschied door de bediening des Woords en door de bediening van de sacramenten. De huisbezoeken

waren er ook. O, hoeveel huisbezoeken zijn er wel niet geweest, ieder jaar weer die rondgang, ook straks weer. En hoe groot is het dan te mogen opmerken dat er nog vruchten op de prediking zijn: Welke het land doorgegaan is.

Ieder jaar weer mocht er ook onderwijs worden gegeven aan de jeugd door middel van de catechisatie. Gemeente, dan wordt er ook zaad gestrooid. De Heere weet in hoeverre dat ook is toegepast, dat het vruchten heeft opgeleverd, niet alleen voor het verstand, maar ook voor het hart. Het verenigingsleven mocht tot ontplooiing komen. Heden ten dage hebben we vele verenigingen, voor alle leeftijden, tot onderzoek van Gods Woord en tot samenbinding in de gemeente: Welke het land doorgegaan is. De Heere is de Getrouwe geweest en Hij is de Getrouwe gebleven ondanks al onze ontrouw. En waartoe dient dat alles? Welk doel heeft dat nu alles? Wel, dat grote doel is gericht op de eer van Zijn grote Naam.

Ds. Molenaar heeft vijftig jaar geleden, in 1974, een dienst gehouden ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de gemeente. Toen heeft hij daar ook de nadruk op gelegd: de eer des HEEREN. Hij sprak over Jesaja 60: Zij zullen een spruit zijn Mijner plantingen. Misschien zijn er nog wel een paar die het zich kunnen herinneren. Toen heeft hij dat thema gebruikt: de gemeente des HEEREN als een teken van Zijn trouw. Hij heeft dat toen uitgewerkt in drie punten:

1. gesticht door de Heere,
2. in standgehouden door de Heere,
3. tot eer van de Heere.

Dat wij zo deze avond ook bijeen mochten zijn: tot de eer van Zijn grote Naam. We gaan naar onze tweede gedachte, maar we gaan eerst samen zingen van Psalm 89 de verzen 1 en 2.

De tweede gedachte was: Wie Hij geweest was.

Petrus predikte dus in dat huis van Cornelius en hij predikte de Christus. Hij predikte ook Zijn vernedering: dat Hij het land was doorgegaan, goeddoende en genezende, en dat beginnende in Galiléa. Ja, in dat verachte Galiléa, in dat land van de schaduwen des doods wilde Hij beginnen. En nu heeft Petrus Hem gepredikt in Zijn opofferende en in Zijn plaatsbekledende arbeid. Maar hij heeft vooral de nadruk gelegd op de daden van de Heere Jezus. De heidenen die daar waren, keken vooral naar datgene wat gebeurd was. De heidenen waren gewend de woorden van iemand te beoordelen naar zijn daden. En dan ging het in het heidendom steeds weer om de strijd tegen de demonen, om die strijd tegen de boze geesten. Welnu, zegt Petrus verder in vers 38, goeddoende en genezende allen die van de duivel overweldigd waren. Zo predikt hij tegen de heidenen: allen die van de duivel overweldigd waren. Wie zijn dat? Dat zijn wij allemaal van nature, en dat door de val: van God afgevallen en de satan

toegevallen. Maar in Gods Woord komen er wel bijzondere gevallen voor als voorbeeld. Ik denk aan Maria Magdalena, die met zeven duivelen bezet was. Maar de Heere verlost haar. Er is altijd weer een Godsdaad voor nodig om ons uit de klauwen van de hel en van de satan los te rukken. Ik denk aan die man in Gadara; zijn naam was Legio, omdat hij door vele boze geesten bezet was, die in hem gevaren waren, zo staat er. De bezetene van Gadara dreigt zich op de Heere Jezus te werpen en Hem aan te vallen. Maar wat gebeurt? Hij valt aan Zijn voeten neer. Waar is dat een kenmerk van? Van de waarachtige bekering. Want dan komt de zondaar op zijn knieën terecht en dat gebeurde nu met die bezetene. De macht des Heeren is groter dan de macht van de duivel en dan onze ellende. En zo spreekt Petrus tot dat groepje heidenen, dat nu Jezus Christus de duivel heeft overwonnen, dat satans kop vermorzeld is.

Dan gaat Petrus verder en hij eindigt zijn prediking in Christus' kruisdood. Hij laat zien dat er ook voor de joden geen reden is zich te verheffen boven de heidenen. Als we zien wat ze toen gedaan hebben: de Heere Jezus hebben ze overgeleverd tot de kruisdood. Maar, zo zegt hij, God was met Hem. Dus Petrus wil dat vooral naar voren brengen en benadrukken dat hij dat zelf met de andere apostelen gezien en gehoord heeft. Dat staat in vers 39: en wij zijn getuigen van al hetgeen Hij gedaan heeft, beide in het Joodse land en te Jeruzalem, Welken zij gedood hebben, Hem hangende aan een hout. Nu, dat is de werkelijkheid en die mag ook vandaag nog gepredikt worden. Jezus Christus en Dien gekruisigd mag nog gepredikt worden zoals het al die jaren door gepredikt is geworden: de waarachtigheid van Gods Woord, maar ook het werk van Christus dat Hij heeft gedaan en nog wil doen aan alles verbeurd hebbende zondaren. Want door genade mogen die alles verbeurd hebbende zondaren hun leven en de gelukzaligheid nu gaan vinden in dat bloed dat gestort is, in die vernederde Christus, in die aangebrachte gerechtigheid.

Dus Christus in Zijn diepe vernedering is u voorgehouden, al die jaren door én dat Hij goeddoende was! Ondanks alles aan de kant van de mens. Als u daarop mag zien, kan het niet anders of u komt in het dal van de ootmoed terecht. Een goeddoend en trouwhoudend God. Mocht het zijn dat u dat zo in uw persoonlijk leven hebt ondervonden: tegenover een altijd weer alles verbeurd hebbend zondaar een goeddoend en trouwhoudend God. Die boodschap is ook al die jaren gebracht. Wat hebben wij met die boodschap gedaan? Zijn we er worstelend mee geweest aan de troon der genade? Heeft het ons uitgedreven? Hebt ge uw zonde en schuld leren kennen, maar ook leren bewenen voor Zijn aangezicht? Dan wordt een walgelijke opstandeling gevonden tegenover een trouwhoudend en goeddoend God Die het land, Die de gemeente doorgegaan is. Is het borgtochtelijke werk van Christus u dierbaar geworden? En hebt u de noodzaak van die bedekkende gerechtigheid bevindelijk leren verstaan? Dan bent u ingeleid in Christus' diepe vernedering.

Nu heeft Petrus geprekeet over Zijn diepe vernedering, maar hij heeft ook gesproken over de verhoging van Christus. Want Petrus laat dat groepje heidenen niet stilstaan bij Goede Vrijdag. Hij laat ze niet alleen inblikken in de dood van Christus, want dan is het alles ijdel. Hij zegt: Maar God heeft Hem opgewekt en Hij heeft Zijn goddelijke goedkeuring aan dat Middelaarswerk gehecht. Er staat in vers 40: Dezen heeft God opgewekt ten derden dage en gegeven dat Hij openbaar zou worden. Petrus is er zelf getuige van geweest. Er staat immers in Gods Woord: "En Hij is van Simon gezien!" Petrus is er zelf getuige van. Hij heeft Jezus leren kennen als de levende en triomferende Christus. Hij heeft Hem leren kennen door God opgewekt. En dat was een richterlijke daad van God, maar dat was ook een vaderlijke daad van 's Heerenwege, want de Vader was bevredigd door dat Borgwerk. Zo mogen we dan ook zeggen: dat was niet alleen een richterlijke, maar ook een vaderlijke daad. Want Hij heeft de heerschappij van de duivel teniet gedaan, de dood overwonnen, de kop van de satan vermorzeld. Nu heeft God ook gegeven, zo staat er, dat Hij openbaar is geworden. Dat is een wonder in het leven van Gods volk. Als Hij geopenbaard en verklaard mag worden aan mijn hart en mijn zielenleven, die opgestane Koning.

Hoe heeft Hij dat dan gedaan? Wel, we mogen zeggen: ten eerste door het Woord. Een Kind is ons geboren en een Zoon is ons gegeven. Door middel van het Woord heeft Hij zich geopenbaard. Hij heeft Zich ook geopenbaard bij de geboorte te Bethlehem, want daar is het waar geworden: geboren uit een vrouw en geworden onder de wet. Hij heeft Zich geopenbaard in Zijn lijdensgang, want Hij is gegaan als een worm en geen man, een smaad van mensen en veracht van het volk. Het zweet liep van Zijn gezicht als grote druppelen bloeds. Hij heeft Zich geopenbaard aan het kruishout van Golgotha: "Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen." Hij heeft Zich ook geopenbaard in de kracht van Zijn opstanding: "Wat zult ge een Levende zoeken bij de doden?"

Hij is geopenbaard, zo predikt Petrus. Maar, en dan wordt het persoonlijk: heeft Hij Zich ook aan u geopenbaard? Kent u Hem? En hoe hebt u Hem dan leren kennen? Wat is daaraan voorafgegaan? Hebt u Hem in de duisternis van uw bestaan ontmoet in de belofte van Zijn Woord? Heeft Hij Zich zo aan u geopenbaard en verklaard toen het aan uw zijde verloren was? Afsneden aan de kant van de mens, aan een einde van al zijn werkzaamheden gekomen? Kent u Hem dan ook in de openbaring van Zijn grondeloze liefde en van Zijn eeuwige trouw? Gemeente, het is nog te verkrijgen. O, dat we toch heilig werkzaam zouden mogen zijn om dat grote goed deelachtig te worden. Het zal alleen waar kunnen zijn, als ik me voor het eerst of opnieuw als een alles verbeurd hebbende, onwaardige zondaar zal mogen leren kennen. Als een onverbeterlijke zondaar die er in de weg van de heiligmaking steeds meer achter moet komen zo onbekeerd te zijn in zichzelf. En zo heeft Petrus gepredikt.

Maar zo is ook Gods Woord u voorgehouden, al die jaren. Christus in de trappen van Zijn vernedering en in de staat van Zijn verhoging. Christus als Rechter, maar ook als die geheel enige Redder, Welke het land doorgaan is, goeddoende.

Ook de gemeente van 's-Gravenpolder is Hij doorgaan. Hoe dan? Onderwijzend, bestraffend, vermanend, waarschuwend, bemoedigend. Zo is Hij door Woord en Geest werkzaam geweest, maar altijd goeddoende. Altijd? Ja, want Hij heeft altijd in alles de eer van Zijn Vader op het oog gehad, altijd de wil van Zijn Vader op een volmaakte wijze willen opvolgen. Zo heeft Hij Zijn werk gedaan. Dat ging Hem boven alles. Zijn eigen wil verzaakt, de wil van Zijn hemelse Vader opgevolgd en dat reeds in de stilte der nooit begonnen eeuwigheid. Zie, Ik kom, o God, om Uw wil te doen. Gekomen vanuit de eeuwigheid in de tijd, Zich neergelegd daar in de kribbe van Bethlehem, maar ook het land doorgaan, tekenen verricht en zo is Hij gegaan, gekruisigd en gestorven, maar ook opgewekt ten derden dage. Hij heeft Zich geopenbaard.

Aan wie heeft Hij Zich geopenbaard? Dat zegt Petrus ook in vers 41: niet al den volke, maar de getuigen die door God verkoren waren, ons namelijk die met Hem gegeten en gedronken hebben, nadat Hij uit de doden is opgestaan. Hij heeft zich geopenbaard, niet al den volke, maar – zo zegt Petrus – aan de discipelen. Zij zijn getuigen geweest van al die dingen. En waarom dan alleen aan die discipelen? Vrijmachtig, soeverein welbehagen, gemeente! Dat die discipelen daar nu onder mochten vallen! Want er viel voor die discipelen niets in zichzelf te roemen. Helemaal niet. Alle roem is uitgesloten. Er lag in die discipelen niets van enige verdienste, maar het was eeuwig welbehagen en het was genadige ontferming. En dan blijft er in Gods kinderen ook geen enkele roem over, als u terugkijkt op de jaren die er geweest zijn. Dan is het: eeuwig welbehagen, eeuwige ontferming. Dat wordt nu geleerd op de school van de Heilige Geest. Niets in ons, maar al uit Hem en zo reist dat volk naar Jeruzalem. Dat mag ook vandaag de beleving zijn na al die onverdiende goedertieren bemoeienissen van de Heere met de gemeente, met dit deel van Zijn wijngaard. Niet ons, o HEERE, niet ons, maar Uwe Naam geef eer!

Hij heeft zich geopenbaard, ook in het leven van Daniël Bakker, die veel voor het ontstaan van de gemeente heeft mogen betekenen in de vorige eeuw. In 1846 is hij op "De Palmboom" komen wonen en in 1849, honderdvijftig jaar geleden, behaagde het de Heere Zich voor het eerst aan Daniël Bakker te openbaren. Dat was op een moment dat alles voor hem zonde geworden was, dat het voor hem niet meer kon. Het was alles een verloren zaak. Maar toen heeft hij ruimte en troost mogen vinden in die woorden: Maar Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars tot bekering. Dat mocht toegepast worden aan zijn hart. En zo is het nog, gemeente: "Nooddruftigen zal Hij ver-

schonen, aan armen, uit gena, Zijn hulpe ter verlossing tonen.”

We mogen gedenken hoe de Heere hier een gemeente heeft doen ontstaan, dat die gemeente zich mocht uitbreiden. De Heere heeft ook gezorgd voor een plaats om te vergaderen en het is niet ongezegd gebleven. Het zijn grote voorrechten die de Heere ons nog geschonken heeft. De Heere heeft tot stand gebracht, maar ook heeft Hij in stand gehouden. Het allergrootste is echter – en we mogen het van harte geloven – dat de Heere in al die jaren arme zondaren heeft gebracht op de levensweg tot waarachtige bekering. Getrokken uit de duisternis tot Zijn wonderbaar Licht. En hoe komt dat? Omdat de Kerk ligt in die doorboorde Middelaarshanden. Daar ligt het vast. Die handen zijn doorboord aan het vloekhout des kruises, maar door die doorboorde handen vloeien nu de blijken van Zijn lieve gunst. Dat werk mocht gestalte krijgen, mocht ook doorgang vinden. Nu kan vandaag ook dat Woord nog in ons midden gebracht worden en het mag nog. Die woorden der zaligheid – zo wordt er in Handelingen 10 over gesproken – worden nog gebracht. Zoals ze ook in de achterliggende jaren gebracht mochten worden.

We hebben in de achterliggende weken stilgestaan bij deze geschiedenis van Cornelius. In het leven van die hoofdman was dus een radicale omkering gekomen, zodat er over hem gezegd mocht worden: godzalig en vrezende God. Hij was bedeed met de vreze Gods. En wat is er toen ook al weer gebeurd? Wel, hij is opgezocht door die engel Gods. Hij heeft bezoek gehad van de hemel en toen is hij persoonlijk aangesproken: “Cornelius!” Maar dat niet alleen. Toen is er ook gezegd, dat nu zijn aalmoezen en zijn gebeden aangenaam waren in de ogen des Heeren. Wat een voorrecht voor die Cornelius, dat hij dat mocht horen. Maar daarmee was hij er niet. Dat heeft hij zelf ook goed aanvoeld.

Toen kregen we de predikatie van de boodschap die Cornelius ontving. Daar is hij heilig mee werkzaam geworden voor ‘s Heeren aangezicht en toen heeft hij die mannen uitgestuurd. Ze zijn gegaan naar de plaats waar Petrus vertoefde. En waarom dat alles? Wel, Cornelius was in beginsel wel vernieuwd, maar hij moest nog zoveel onderwijs ontvangen aangaande de weg der zaligheid. Hij had nodig die woorden tot zaligheid, gebracht door een knecht des Heeren. Hij had ze nodig om te leren wie Hij nu was Die getuigt: Ik ben de Weg en de Waarheid en het Leven. In die weg moest Petrus ook onderwijs verkrijgen. Nietwaar, dat was de derde predikatie, dat gezicht dat hij zag, dat grote linnen laken, de stem die hij hoorde: Sta op, Petrus, slacht en eet. Maar ook het onderwijs dat hij daarin mocht verkrijgen, want dan zegt de Heere tot hem: Hetgeen God geheiligd heeft, zult gij niet gemeen maken.

En daarna kregen we die wonderlijke ontmoeting tussen Petrus en die drie mannen die eropuitgestuurd waren. Dat was de vierde predikatie. Door Gods Geest waren ze aan elkaar verbonden, door Gods Geest hebben ze gesproken

en door Gods Geest zijn ze toen ook uitgegaan van Joppe naar Cesarea. Een groepje van tien man, maar in beginsel een heilige, algemene, christelijke Kerk, die gemeenschap der heiligen beoefenend. Ze waren op weg naar een uitzienend en naar een verwachtend, een heilbegerig volk in Cesarea. Toen kwam de vijfde predikatie, dat Petrus ging prediken daar in Cesarea. Dat ging over de erkenning van Gods soeverein handelen, maar ook over de verkondiging van Gods soeverein welbehagen. Dat liep uit op de woorden: Deze is een Heere van allen. Gemeente, de Zoon van God, Borg geworden zijnde, is nu een Heere van allen, van allerlei mensen, niet alleen van de jood, maar ook van de heiden.

Dat strekt zich uit tot de einden der aarde. Daar mag nu ook de gemeente van 's-Gravenpolder nog in opgesloten liggen. Dat hebben we gehoord: Welke de gemeente doorgedaan is, goed doende. Een trouwhoudend God tegenover een ontrouw volk. Wonder van genade! Een wonder is het ook geweest voor die Cornelius en voor die mannen die erbij waren. Want straks valt de Heilige Geest op hen die daar het Woord horen. Dan zien we dat de Heere steeds voor Zijn eigen werk instaat, dat Hij ook zelf gaat zorgen voor de toepassing. Want die ontbreekt niet. Dan gaan ze God groot maken en dat is nu de toepassing. Want dat ware Godswerk, geliefden, dat begint bij het wonder, maar het gaat ook eindigen in een Goddelijk wonder. Dan worden ze ook gedoopt. In vers 47 van hoofdstuk 10 lezen we: Kan ook iemand het water weren, dat dezen niet gedoopt zouden worden, welke de Heilige Geest ontvangen hebben gelijk als ook wij? En dan het einde van de geschiedenis. Wat staat er helemaal aan het einde? Toen baden zij hem, dat hij enige dagen bij hen wilde blijven. Dus ze wilden nog een poosje bij elkaar blijven. De gemeenschap met de Heere geeft ook zo'n broederlijke gemeenschap. Onderlinge verbondenheid met degenen die Hem vrezen. Dan hebben Gods kinderen tijden en ogenblikken dat ze elkander niet missen kunnen. Dan willen ze bij elkaar blijven. En aan de andere kant, gemeente, het staat hier: het geldt toch maar voor ogenblikken, voor – zoals het hier staat – enige dagen. Het is maar voor ogenblikken. Het is alles verbonden aan het tijdelijke. Maar straks zal de ganse Kerk – en dat zal zijn voor eeuwig – delen in die volle en in die storeloze gemeenschap. Dan mogen ze het uitroepen in volmaaktheid: 'Deze is een Heere van allen!'

Kinderen in ons midden, de gemeente bestaat vijfenzeventig jaar. Dat is een heel lange tijd. Stel je eens voor dat er nog eens vijfenzeventig jaar bij kwam. Als de Heere de wereld in stand houdt en de gemeente in stand houdt en we het beleven mogen: nog vijfenzeventig jaar! Dan zou je mogen gedenken het honderdvijftigjarig bestaan van de gemeente. Maar wie is er zeker van dat mee te mogen maken? De dood wenkt ieder uur. Wat is dus het allerbelangrijkste? Het is niet het allerbelangrijkste dat ik zo'n moment meemaak om te gedenken, maar dat ik persoonlijk mag gedenken in mijn leven Wie de Heere voor mij geworden is. Dan is het het allerbelangrijkste dat ik iets verkrijg wat Cornelius

ook mocht krijgen: een nieuw hart. Zodat ook over mij gezegd mag worden: godzalig en vrezende God. De Heere schenke ons allen tezamen met onze kinderen maar een biddend leven, zoals is voorgehouden ook in dit hoofdstuk. Cornelius was geduriglijk biddende, een leven aan de troon der genade.

Gemeente, we gaan eindigen. De Heere zal Zijn Kerk (met een hoofdletter) door alle tijden en eeuwen in stand houden, totdat de laatste zal zijn toegebracht. Hij heeft het gedaan, ook in de achterliggende jaren in 's-Gravenpolder. Daar is geen verdienste aan de zijde van de mens. Hij zal Zijn Kerk ook beschutten en beschermen en beveiligen in het toekomstige. Want Hij gaat door met Zijn werk, ook als de tijden donkerder gaan worden. En dat worden ze! Ook als de vijanden van de oude waarheid meer en meer zich gaan openbaren. En dat zal gebeuren! Ook als nu de anti-christelijke machten zich meer en meer laten gelden. Ook dat zal werkelijkheid worden! Maar dan zal de Heere toch met Zijn Kerk zijn. Want zolang de zon en de maan er zullen zijn, zal het ook waar zijn, waarmee ds. Kersten vijfenzeventig jaar geleden mocht beginnen: Voor een doorn zal een denneboom opgaan en voor een distel zal een mirteboom opgaan en het zal den HEERE wezen tot een naam, tot een eeuwig teken, dat niet uitgeroeid zal worden. Amen.

Slotzang: Psalm 75 : 1

8. GEBOUWEN

Het eerste kerkgebouw aan het Nazareth

De gemeente zal vast en zeker erg blij geweest zijn met het nieuwe kerkgebouw dat in 1924 in zo korte tijd was verrezen aan het Nazareth. Ongeveer vijftig jaar heeft men er gebruik van kunnen maken. Het was een kerkgebouw zoals bij de kleine gereformeerde kerkgenootschappen in die tijd meestal in gebruik was: het "schuurmodel" was er in te herkennen. Zoals gebruikelijk stonden in het midden de vrouwenbanken en aan de beide zijanten de kortere mannenbanken.

Het schuurmodel betekende in dit geval ook dat er geen ruime consistorie was; dat was eigenlijk een uitbouw aan het achterportaal. Omdat het uitgaan van de kerk door de hoofdingang te langzaam verliep, ging een gedeelte van de kerkgangers via de uitgang van de consistorie naar buiten. Om de kerkenraad daarbij toch de nodige vrijheid te geven, was er een gordijn opgehangen dat de "vergaderruimte" afscheidde van het portaal. De kerkenraad zat dan na de dienst achter dit gordijn. Van een vergaderzaal was dus al helemaal geen sprake. Ook was er oorspronkelijk geen galerij (in Zeeland nogal eens "zolder" genoemd) aanwezig. Toen er in 1936 een orgel aangeschaft werd, werd die "orgelzolder" aangebracht. Daarop werden tegelijkertijd een aantal zitplaatsen gerealiseerd.

In het kerkgebouw werden al spoedig extra voorzieningen aangebracht voor hardhorende gemeenteleden. In de eerste mannen- en vrouwenbank installeerde men een doventelefoon. Het besluit daartoe werd genomen op een ledenvergadering van 18 januari 1926, waarop men ook besloot over te gaan tot de aanschaf van een verzilverd doopvont. Het jaar daarvoor had men reeds een verzilverd avondmaalsstel aangeschaft. Het blijkt dus dat in de jonge gemeente niet alleen aandacht voor de onderhouding van de prediking was, maar ook voor het bedienen van beide sacramenten.

Met het voortgaan van de tijd gaat men soms andere eisen stellen aan een gebouw. Ook komt men tijdens het gebruik soms kleine gebreken tegen, waar men niet vanaf het begin rekening mee gehouden heeft. Zo bleek in het oude gebouw al spoedig, dat het met de lichtval niet zo gunstig gesteld was. Regelmatig komen er in de notulen van de ledenvergaderingen klachten voor over gebrek aan licht, vooral op "het platvorm", zoals het podium genoemd werd. In juli 1926 kreeg P. Hubregtse de opdracht om in de zuidelijke eindgevel twee ramen te plaatsen, zodat er meer licht naar binnen kon vallen. Waarschijnlijk

zijn dit ramen met gekleurd glas geweest, want later – in 1931 – werd er voorgesteld dit te vervangen door gewoon glas in verband met de lichtval. Dit voorstel werd echter verworpen.

In 1930 kwam de elektriciteitsvoorziening ter sprake. De kerkenraad wilde graag elektriciteit laten aanleggen in de kerk en had een kostenraming gemaakt: het zou in de buurt van de f 400 uitkomen. Op de ledenvergadering van 1 mei werd dit besproken. Door sommigen werd bezwaar gemaakt tegen het voorstel: kwam de zondagsheiliging hiermee niet in het gedrang? Klaarblijkelijk werd in die tijd ook al iets ervaren van de problemen die de toenemende welvaart met zich meebracht. Toch was de meerderheid van de leden van mening dat het voorstel van de kerkenraad wel uitgevoerd kon worden.

Ook over een pastorie werd verschillende malen gesproken, niet alleen door de kerkenraad, maar ook op de ledenvergaderingen. Men drong vanuit de gemeente herhaaldelijk aan op voorzichtigheid en hield de kerkenraad zelfs een keer voor dat een woning “een blok aan het been” zou zijn (in maart 1938). Wel werd de kerkenraad uiteindelijk gemachtigd grond te kopen als daarvoor een geschikte gelegenheid zich zou aandienen. Grond was immers gemakkelijk te verhuren als tuingrond; dat is dan ook door de jaren veelvuldig gebeurd! Van de weeromstuit bleek dan de kerkenraad op vragen uit de gemeente te antwoorden, dat men niet meer keren op een jaar beriep omdat de huisvesting zo’n groot probleem was!

Wateroverlast op het terrein rondom de kerk was ook geen onbekend verschijnsel. Regelmatig werd er op ledenvergaderingen gevraagd naar de waterafvoer en de kerkenraad heeft zich heel wat keren gebogen over dit probleem eer het met de aanleg van een goede drainage of i.d. echt verholpen was. Maar men had ook met een andere vorm van “wateroverlast” te maken: zo werd er regelmatig gevraagd op ledenvergaderingen of er niet een “waterplaats” aangebouwd kon worden. Uiteindelijk is ook die gerealiseerd.

In het jaar 1949 werd het nodig geacht in het kerkgebouw centrale verwarming aan te leggen. Er was al enkele malen over gesproken. Zo waren er voor de ledenvergadering van 29 januari 1949 twee verzoeken hiertoe binnengekomen. Het ging daarbij om “centrale-electrische verwarming”. De kosten werden geraamd op f 6.000 à 7.000. Aangezien de kerkenraad op zoek was naar een woning die eventueel als pastorie zou kunnen dienen, wilde die liever gemachtigd worden een geschikte aankoop te doen. “Indien die kans niet komt, kan in de loop van het jaar nogmaals de kwestie verwarming onder het oog gezien worden,” zo meende de kerkenraad. De notulen vervolgen dan: “C. van der Hiele wil de knoop maar doorgemaakt zien en de verwarming aanhouden, gezien de kosten en niet verder te springen, dan de stok lang is. Alzo besloten.”

Korte tijd later kwam de kerkenraad inderdaad in de gelegenheid het woonhuis van J. van Meerendonck te kunnen kopen via dhr. B. Mol, dat geschikt zou zijn voor gebruik als pastorie. Het betrof de woning in de 's-Gravenstraat, toen nog Dorpsstraat geheten, nr. 47. Tegenwoordig is deze woning bekend onder de naam "Vreugdehof"; sinds enkele jaren is daarin een klein winkelcentrum ondergebracht. Enkele broeders hebben het huis bezocht samen met timmerman M.L. Dekker. Er wordt uitvoerig over gesproken, de kerkenraad denkt er maximaal f 13.000 voor te kunnen bieden. Het is dan zeer verheugend te horen dat de eigenaar er slechts f 10.000 voor vraagt, met daarboven nog een bedrag van f 250 voor de vaste wastafels. Volgens de notulen van de ledenvergadering van 30 mei blijkt het huis zelfs "gekocht en geleverd te zijn voor de som van f 8.250," zodat de meevaller uiteindelijk nog groter is geweest.

Op deze wijze is de gemeente dan toch in het bezit gekomen van een pastorie, die voorlopig verhuurd wordt aan leden uit de gemeente op de uitdrukkelijke voorwaarde dat de woning ontruimd moet worden zodra de gemeente een predikant zou krijgen. De ouders van de meestal jonge mensen die in de pastorie wilden wonen, moesten ook tekenen dat zij hun kinderen in huis zouden nemen als een predikant een beroep zou aannemen.

De eerste pastorie aan de 's-Gravenstraat. (het grote, witte huis links)

De kwestie van de verwarming was echter nog niet uit de herinnering. Een van de brieveschrijvers uit het begin van het jaar bleef erop aandringen de verwarming in gedachten te houden. Dat gebeurde dan ook, want aan het einde van het jaar, op 12 december, besloot de kerkenraad alsnog centrale verwarming aan te leggen. Dit werd een op kolen gestookte installatie, waarvoor de fa. Schreuder uit Amersfoort de aanleg moest verzorgen. Dat moest het voor die tijd toch aanzienlijke bedrag van f 6.500 gaan kosten. Volgens de kerkenraadsnotulen van 9 januari 1950 had de diaconie een bedrag van f 3.250 gegeven (dat wil zeggen "geleend") voor de aanleg hiervan.

Kennelijk heeft deze installatie toch niet helemaal voldaan. Het is ook mogelijk dat de stookkosten te hoog uitgevallen zijn. In ieder geval, in de notulen van 29 juni 1959 staat opnieuw vermeld dat er cv aangelegd zal worden in de kerk. Men wilde nu echter een ander systeem laten aanleggen. Ook nu werd de firma Schreuder benaderd, die volgens de kerkenraadsnotulen van 20 juli 1959 de opdracht kreeg een oliestookinrichting te plaatsen. Daarmee werd het niet alleen voor de gemeente comfortabel in de kerkruimte, het scheelde ook voor de koster een hoop werk. Die moest immers eerder op zaterdag de kachel al gaan aanmaken, om dan 's zondagsmorgens (of eigenlijk nog in de nacht) om 4 uur eens te gaan voelen in de kerk of het toch wel warm genoeg werd. Ook was het niet onmogelijk dat de kolenkachel uitgegaan was, wat natuurlijk veel erger zou zijn. Aangezien er in het kerkgebouw in die tijd geen waterleiding aanwezig was, moest de koster ook altijd aan de overkant van de straat bij de familie Hoekman een kan water gaan halen, om ervoor te zorgen dat de ouderlingen of de predikant over hun glaasje water op de preekstoel konden beschikken.

Met de lichtval in de kerk was het nog steeds niet ideaal, want op 8 juni 1954 werd besloten de gekleurde ruiten weg te nemen en door gewoon glas te vervangen. Vooraf zou men De Bat vragen een begroting op te maken. Dit punt was in de dertiger jaren al aan de orde geweest. Op de vergadering van 5 maart 1951 was er opnieuw over gesproken en toen werd besloten eerst prijsopgave te vragen. Kennelijk vond men de kosten toen te hoog en zo heeft het nog tot 1954 geduurd tot er ander glas in kwam. Misschien heeft dit wel te maken gehad met de komst van de eerste predikant die de gemeente gediend heeft, ds. T. Cabaret. In deze tijd bracht men ook een rood lampje aan bij de preekstoel om het moment aan te geven waarop alle plaatsen vrij werden.

Kort daarna besloot men ook kerktelefoon aan te leggen voor zieken en bejaarden. Dit besluit werd genomen op de ledenvergadering van 26 juli 1954; dat was de eerste ledenvergadering waarop ds. Cabaret als voorzitter fungeerde.⁷⁰ De kosten voor het aanleggen van kerktelefoon waren voor die tijd niet gering. Op 8 juni had men een begroting gemaakt, die er – volgens de notulen – als volgt uitzag:

<i>“Installatie in de kerk</i>	<i>f 500</i>
<i>aanleg per 100 m</i>	<i>f 6</i>
<i>iedere invoering</i>	<i>f 2,50</i>
<i>iedere aansluiting</i>	<i>f 50</i>
<i>Totaal geraamde aanlegkosten</i>	<i>f 2000</i>

Enkele gegadigden zegden zekere bedragen toe ter dekking van de eerste onkosten. Voor elke luidspreker met versterker komt ten laste van abonné f 130 en indien onvermogen, dan zal de diaconie bijspringen.

Onkosten per maand 20 cnt per 100 m + voor elke abonné 172 cent.

Besloten tot aanleg over te gaan op rekening van de diaconie met alle lasten en eventuele baten.

Elke aanvraag zal door de kerkeraad gezien worden en al of niet toestemming gegeven worden. Ook wat betreft eventuele afsluitingen.”

Tijdens de ambtsperiode van ds. Cabaret is er een andere pastorie gekocht, namelijk het huis aan de Goessestraatweg 22. Deze grote woning werd voor f 35.000 eigendom van de gemeente. De woning heeft als pastorie dienstgedaan tot er bij de bouw van de Elimkerk gelijktijd een nieuwe pastorie aan de Langeweg werd gebouwd.

De tweede pastorie aan de Goessestraatweg.

Toen er verenigingen kwamen, deed zich het gebrek aan vergaderruimte voelen. Het kerkgebouw had tot nu toe niet de beschikking over een vergaderruimte, behalve de kerkenraadskamer. Deze was bij een verbouwing in 1935 al uitgebreid, omdat de consistorie te klein was voor catechisaties en er ook een bergplaats voor stoelen moest komen. De kerk had in die tijd maximaal 500 plaatsen. Bij bijzondere gelegenheden kon het aantal kerkgangers echter wel eens groter worden. Zo heeft men eens geteld dat er ongeveer 750 toehoorders aanwezig waren toen ds. W.C. Lamain in de jaren zestig een keer hier preekte. Er waren van heinde en verre zoveel mensen samengestroomd, dat zelfs alle paden en portalen volgepakt waren met zittende en staande mensen. Als er leden van de brandweer aanwezig geweest zijn, zullen ze toch minstens een oogje hebben toegeknepen!

In 1968 werd besloten een vergaderlokaal te bouwen aan de kerk. De ruimte in de kerk werd echt te klein en er moest wat aan gedaan worden. Dhr. Dekker kreeg opdracht een schets te maken. Spoedig kon hij zijn plannen presenteren aan de kerkenraad. Die zou daarna de aannemers uit de gemeente verzoeken een prijsopgaaf in te dienen. Begin november kregen de leden de gelegenheid de twee tekeningen voor het nieuwe verenigingsgebouw te bekijken. Toch heeft het nogal even geduurd voor de plannen gerealiseerd waren. Pas in september 1970 werd de nieuwe vergaderzaal opgeleverd.

Deze nieuwe vergaderruimte moest al spoedig ook voor een ander doel gebruikt worden. In de steeds groeiende gemeente waren er op den duur niet genoeg zitplaatsen meer te "verhuren". In 1971 liepen er ongeveer honderd aanvragen voor een vaste plaats waaraan niet meer voldaan kon worden. Dat betekende natuurlijk ook dat er op zondag te weinig plaatsen waren voor de kerkgangers. Er moest spoedig een oplossing komen. De mogelijkheden voor een verbouwing waren zeer beperkt. De beste manier om op korte termijn wat verlichting in het ruimtegebrek te brengen, was de consistorie bij de kerk te trekken. Dit is gedaan, terwijl er achter de kerk een nieuwe consistorie werd gebouwd, die tevens als extra vergaderruimte kon dienstdoen. Hierdoor waren er 60 zitplaatsen bijgekomen. Zoals al eerder vermeld, heeft deze uitbreiding weinig geholpen. Binnen enkele jaren was de ruimte veel te klein.

Aangezien ter plaatse geen verdere uitbreidingsmogelijkheden bestonden, is men ertoe overgegaan plannen te maken voor nieuwbouw op een andere plaats. De gedachten van de bouwcommissie gingen in eerste instantie uit naar een stuk grond aan de Van Hoekenstraat. Daarmee ging de gemeente Borsele echter niet akkoord; die stelde voor te gaan bouwen in de wijk Buitenleven. Daar wilde de commissie eerst niets van weten en zij probeerde liever een stuk grond aan de Provincialeweg te kopen. Toen dat niet lukte, stelde zij aan de gemeente voor de nieuwe kerk toch maar in het nieuwe plan Buitenleven te bouwen. Met slechts enkele stemmen tegen ging de ledenvergadering daarmee akkoord.

De Elimkerk

Deze nieuwe kerk moest verrijzen aan de Langeweg, aan de rand van de nieuwbouwwijk Buitenleven. Dit leek voor die tijd een gewaagde stap. De kerk kwam daardoor geheel aan de rand van het dorp te liggen, op een plek waar men het vrije uitzicht in de polder had tot bijna aan Kapelle. Dat deze plaats toch een goede locatie was, is in de loop van de jaren wel gebleken. De grote uitbreidingsplannen van de burgerlijke gemeente Borsele hebben zich alle in oostelijke richting uitgestrekt, zodat de Elimkerk tegenwoordig bijna centraal in 's-Gravenpolder gelegen is.

Ook het ontwerp van het kerkgebouw op zich was opvallend. De leden van de bouwcommissie zijn verschillende keren op stap geweest en hebben diverse kerkgebouwen bezocht om een indruk te krijgen van wat er allemaal mogelijk was. Uiteindelijk viel de keus op architect M. van Dijk uit Hendrik Ido Ambacht, die ook het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente in zijn woonplaats had gebouwd. Het ontwerp dat hij voor 's-Gravenpolder maakte, vertoonde een sterke gelijkenis met het kerkgebouw in Hendrik Ido Ambacht.

De Elimkerk op een foto die kort na de bouw genomen is.

Vermeldenswaardig is dat bij de bouw van het nieuwe kerkgebouw veel werk is verzet door vrijwilligers uit de leden en doopleden. Niet alleen het graven van de bouwput, maar bijvoorbeeld ook het vervaardigen van kansel, doopvont, lessenaar, psalmborden en knielbank is door deze vrijwilligers uitgevoerd. De luidklok is aangeboden door de gezamenlijke verenigingen. Deze klok laat de toon Gis horen en weegt 570 kilo!

De nieuwe kerk had toen ongeveer 750 zitplaatsen met een grote zaal die door middel van een vouw wand gescheiden was van de kerk en waar ook nog eens 180 zitplaatsen waren, althans volgens de berekeningen op papier. Toen de gemeente groeide en de zaal bij de kerk getrokken moest worden, bleek dat het aantal zitplaatsen in de zaal vanwaar de preekstoel zichtbaar was, slechts ruim 100 bedroeg.

De kerkenraad wilde de nieuwe kerk graag een naam geven en koos met algemene stemmen voor de naam Elim. Op 17 augustus 1977 kon het nieuwe gebouw in gebruik genomen worden. Tegelijkertijd was er een ruime pastorie op het terrein gerealiseerd, die in dezelfde stijl als de kerk was ontworpen.

In de brochure die uitgegeven werd bij het gereedkomen van de Elimkerk stond een gedicht opgenomen van de onder ons bekende dichter Marinus Nijse, die in 's-Gravenpolder werkzaam is geweest als onderwijzer, dirigent van het koor, organist en een aantal jaren in het ambt van diaken heeft gediend. Ook in dit jubileumboek mag het een plaats krijgen.

ELIM

*Hoe zwaar was elke dag de gang
voor Israël in de woestijn.
Er klonk niet vaak een vreugdezang,
de dagen duurden tergend lang.
Wanneer zou 't einde zijn?*

*Hoe heerlijk als de Heere gaf
oasen hier en daar verspreid!
Dan legde 't volk zijn lasten af,
de zon scheen niet meer zegend straf.
't Was niets dan heerlijkheid.*

*In Elim sprongen uit de grond
twaalf bronnen voor het volk.
Koel was het water in de mond.
De palmvrucht heerlijk en gezond.
En over hen Gods wolk.*

*Dat hier de bron van 't Heilig Woord
tot troost mocht zijn en lafenis;
het Evangelie hier gehoord
mocht blijven klinken ongestoord,
zo vol geheimenis.*

*Mocht deze kerk een rustplaats zijn
voor allen die zijn afgemat;
een Elim met een troostfontein,
met vruchten ongedeed en rein,
een onverdiende schat!*

*Mocht zo de kerk een Elim zijn,
een rustoord op de verre reis
door 's levens zware zandwoestijn,
voor moede pelgrims groot en klein,
Gods grote Naam tot prijs.*

Ds. J. Schipper. De naam van de kerk staat duidelijk leesbaar op de buitenmuur aan de westzijde.

Verbouwing van de Elimkerk

Het was aan het einde van de jaren tachtig steeds duidelijker geworden dat de capaciteit van de Elimkerk onvoldoende was voor de gestaag groeiende gemeente. Op 20 februari 1989 werd door de kerkenraad het besluit genomen tot verbouwing, op voorwaarde dat de ledenvergadering bij schriftelijke stemming akkoord zou gaan. Er werden alvast twee commissies ingesteld, nl. een financiële commissie, bestaande uit ouderling A. Boone, de heer H. de Kok en (de huidige diaken) A. Aarnoutse, alsook een bouwcommissie, bestaande uit de ouderlingen I. Hubregtse en S. Boogaard en de diakenen A.J. Allemekinders en G.A. Murre. De plaats van broeder Hubregtse werd na korte tijd ingenomen door de heer J. de Voogd, nu diaken. Beide commissies werden nog aangevuld met enkele andere gemeenteleden.

Nadat er overleg geweest was met de architect, dhr. Fierloos, werd besloten alleen de kerkzaal en de noordzijde van het gebouw te verbouwen, zodat de

Bij de verbouwing werd de toren heel wat hoger. Het plaatsen van de torenspits trok vanzelfsprekend nogal wat belangstelling.

zuidzijde ongewijzigd bleef. Voor de kerkzaal zelf kwam de uitbreiding tot stand door aan de westzijde een gedeelte eraan te bouwen met een galerij, terwijl het dak, dat in het midden erg laag was, omhooggebracht zou worden. Verder moest als afscheiding tussen kerk en grote zaal een panelenwand geplaatst worden en zou er een invalidentoilet worden gerealiseerd.

De verbouwing is in volle gang.

Zo werd er een belangrijke vergroting van het kerkgebouw tot stand gebracht. Kon het gebouw eerst ongeveer 750 mensen bevatten, nu er aan de westzijde een flinke uitbouw was gekomen waarin tevens een galerij was aangebracht, kwam het aantal zitplaatsen op 1100 uit.

Sinds september 1998 is het echter opnieuw nodig gebleken de grote zaal op zondag open te doen. Bij de morgen- en avonddiensten is het aantal kerkgangers zo groot, dat de stoelen in de zaal ook merendeels bezet zijn. Zo blijkt de groei van de gemeente nog steeds door te zetten, wat vanzelfsprekend wel eens de vraag doet rijzen of misschien binnen afzienbare tijd niet opnieuw een verbouwing noodzakelijk wordt. Vooruitlopend daarop heeft de kerkenraad de laatste jaren enige moeite gedaan om meer grond in bezit te krijgen. Het huidige bebouwingspercentage van de eigen grond was namelijk zo hoog, dat uitbreiding niet mogelijk zou zijn. Zelfs de bouw van een grotere zaal zou niet

Na de verbouwing heeft de Elimkerk ook van binnen een heel ander aanzien.

meer mogelijk geweest zijn. Toen enige jaren geleden, in 1994, de 12 garageboxen achter de pastorie te koop kwamen, heeft de kerk deze kunnen kopen en sindsdien ook bij de gemeente Borsele de mogelijkheden onderzocht om de tussenliggende grond in eigendom te verkrijgen. In 1998 werd dit mogelijk, zodat nu aan de noordwestelijke kant van het grondgebied wat meer ruimte ontstaan is.

De oude pastorie in het nieuw

Toen in 1998 kandidaat Schipper het beroep aannam naar onze gemeente, betekende dat voor een jong echtpaar dat het plotseling een andere woning moest zoeken. Immers was de pastorie al enkele jaren in gebruik als tijdelijke woonruimte sinds ds. Weststrate zijn eigen woning had laten zetten. Diverse gezinnen hebben er hun tijdelijk verblijf gehad. Er waren goede afspraken gemaakt met de jonge mensen en hun ouders, zoals dat ook in 1949 was gebeurd met de oude pastorie. Nu moest er echter wel in korte tijd veel gebeuren. De woning gaf – in de stijl van eind jaren '70 – van binnen en van buiten een donkere aanblik en bovendien was er de laatste jaren weinig ingrijpend onderhoud gepleegd. Maar met grote inzet van veel vrijwilligers kon de woning in korte tijd een gedaanteverwisseling ondergaan en geschiktgemaakt

worden voor bewoning naar de eisen van deze tijd. Het geheel heeft na een grondige schilderbeurt ook van buiten een waardige en toch vriendelijke uitstraling gekregen.

De pastorie einde 1999.

9. ZANGERS, VOORZANGERS EN SPEELLIEDEN

Een orgel was in het kerkgebouw in het begin niet aanwezig. Er werd gezongen onder leiding van een voorzanger.⁷¹⁾ Op de ledenvergadering van 15 maart 1926 vroeg deze voorzanger, dhr. G. de Witte, ontslag uit die functie. De voorzitter beloofde hem te zullen uitzien naar een geschikt en deskundig persoon om dit werk over te nemen. Het is niet na te gaan wanneer dit precies gelukt is. Zijn opvolger werd Jacob (Jaap) Moeleker, die hem in 1929 ook is opgevolgd als directeur van het koor. De functie van voorzanger was begrijpelijkerwijs nogal eens verweven met de functies van directeur of van voorzitter van het koor. In januari 1930 was er weer sprake van een ontslagaanvraag door de voorzanger. Er wordt helaas niet in de notulen vermeld, wie dat was, maar waarschijnlijk ging het om Moeleker. Voorlopig zal diaken Evertse het voorzangerschap wel op zich genomen hebben. In ieder geval vroeg hij in januari 1931 of hij ontslagen kon worden. Hij wilde zich nog wel niet onmiddellijk geheel onttrekken, maar hoopte toch dat iemand hem kon vervangen. Op de ledenvergadering vroeg de kerkenraad wie zich als vrijwilliger voor deze functie aanmelden wilde. Als er niemand kwam, zou de kerkenraad zelf een geschikte kandidaat benaderen. De volgende maand stapte men daarvoor naar Jac. Tramper. Deze zou Moeleker later opvolgen als voorzitter van het koor, dat was per 31 december 1936.

Waarschijnlijk werd het zingen in de groeiende gemeente steeds moeilijker. Er ontstond in ieder geval behoefte aan een orgel. Met een voorzanger zingen was natuurlijk niet zo gemakkelijk. Bovendien was er in 1936 al weer sprake van dat voorzanger Jaap Tramper stopte. Diaken J. Evertse was al heel wat keren bereid geweest als hulpvoorzanger dienst te doen en ook Moeleker werd weer benaderd. Dat maakt het begrijpelijk, dat de vraag werd gesteld op de ledenvergadering van 20 januari 1936 of er geen gelden ingezameld konden worden voor zo'n instrument.

Dit gebeurde naar aanleiding van het feit dat men een "hulpvoorzanger" nodig had. De voorzitter vroeg: "Wie wil dat eens worden? Als ik geld had, dan wist ik het wel. Dan gaf ik een orgel. Hoe denkt de vergadering erover eens stappen te doen? Wel zegt Huntingthon het een duivels ratelaar te heetten, docht waarom zegt hij dat? De meerderheid van de kerkeraad is voor een orgel." Na enige discussie over dit punt viel het besluit om daadwerkelijk te gaan sparen. Er werd daarvoor een commissie ingesteld, bestaande uit L. Hoekman, M.A. Slotboom, M. Nijse, G. de Witte en C. Eckhardt. Het koor had kennelijk wel belangstelling voor zo'n instrument, want het heeft in dat jaar gelijk maar een bijdrage van f 50 geleverd. Dat niet iedereen er vertrouwen in had, bleek ook.

Er werd zelfs tot twee keer toe op een ledenvergadering een vraag gesteld of er toch wel iemand was die het orgel kon bespelen. Beide keren antwoordde de voorzitter kort en bondig bevestigend.

Het orgel van Knipscheer

Duidelijk blijkt dat men van aanpakken hield, want nauwelijks anderhalve maand later, op de ledenvergadering van 19 maart werd niet alleen een beroep uitgebracht op een predikant, maar werd ook bekendgemaakt dat er een orgel gekocht was en besloot men in de kerk een galerij⁷²⁾ aan te brengen waar dit muziekinstrument geplaatst kon worden. Het was een instrument van orgelbouwer Hermanus Knipscheer (1802-1874), dat hij in 1837 gebouwd had voor de Ned. Herv. kerk te Sassenheim. Knipscheer bouwde over het algemeen wat kleinere orgels van fijne makelij. Ze onderscheidden zich van de orgels van de romantiek, doordat hij een meer 18de-eeuwse bouwtrant handhaafde, dus met wat meer vulstemmen en wat minder strijkers dan in de 19de eeuw gebruikelijk was. Het was een zgn. balustradeorgel met de speeltafel aan de achterzijde en had twee manualen (C - f''') met een aangehangen pedaal. De dispositie was als volgt:

Interieur van de oude kerk in het Nazareth, met het orgel van Knipscheer.

Hoofdwerk:

Bourdon 16'
Prestant 8'
Holpijp 8'
Octaaf 4'
Gedekte fluit 4'
Octaaf 2'
Quint 3'
Cornet IV
Mixtuur III-IV

Bovenwerk:

Prestant 8' diskant
Holpijp 8'
Viola di Gamba 8'
Prestant 4'
Fluit travers 4'
Octaaf 2'
Quint 3'
Tremulant
Afsluiting
Ventiel

Opvallend is het ontbreken van tongwerken aan dit instrument, dat veel leek op de orgels die Knipscheer voor de Herv. kerken te Muiden (1835) en Noordwijk-Binnen (1840) had gebouwd. Bij de overplaatsing naar 's-Gravenpolder wijzigde men niets aan de dispositie. Alleen was het niet mogelijk de beelden boven op de kas te handhaven, vanwege de geringe hoogte van het gebouw. De overplaatsing had vermoedelijk in de zomer plaats. In de maand juni werden in ieder geval de heren Chr. Hoekman en M. Nijssse aangesteld als organisten.

Dat organisten hun werk in een glazen huisje verichten, hebben zij ook wel gemerkt. Op de ledenvergadering van januari 1937 werd er al

M. Nijssse; onderwijzer, organist, diaken, dichter.

*Een van de eerste organisten:
Chr. Hoekman.*

gevraagd naar de voorspelen. De voorzitter antwoordde dat het mocht blijven zoals het was, wat inhield dat er korte voorspelen gemaakt werden. De organisten zagen hun werk in het begin kennelijk puur als liefdewerk. Op een ledenvergadering in 1942 werd erover gesproken, of zij geen vergoeding voor hun werk (een gratificatie) moesten krijgen, zo was althans het voorstel van een van de leden. Een ander bestreed dat echter en de kerkenraad meende dat de leden dan maar een beslissing moesten nemen. Er kwam echter een onverwachte wending: "De organisten wensen geen stemming en willen het gratis blijven doen," zo luiden namelijk de notulen.

Het orgel was bepaald niet in perfecte staat. En al nam men in het begin wat bijspraak en enkele andere gebreken voor lief, met de loop der jaren ging de algehele toestand van het instrument achteruit. In 1945 kon het enige tijd niet meer gebruikt worden vanwege diverse gebreken. Er was een grondige restauratie nodig. Pas enkele jaren later werd voorgesteld opnieuw een commissie te benoemen. De commissie moest deskundige inlichtingen inwinnen en ook rondgaan om te zien (bedoeld zal zijn: in de gemeente) wat voor dat doel inkomen zou. Enkele personen stelden zich daarvoor beschikbaar, namelijk W. Mol Bzn., J. den Herder, P. Lukasse, Jacob en C. Zandee. De notulen van 29 januari 1949 vermelden dit en direct daarop volgt dan: "Gevraagd wordt of dit kerkrechtelijk is. De voorzitter meent van ja." Er werd door de kerkenraad wel het voorbehoud gemaakt dat eventuele kosten niet te zwaar op de kerk mochten gaan drukken. Als aan die voorwaarde kon worden voldaan, ging men met het plan akkoord. Deze commissie ging direct aan de slag en op 7 maart kon zij al aan de kerkenraad meedelen, dat zij toezeggingen voor een bedrag van ongeveer f 3.400 had opgehaald.

Ondertussen had zij contact opgenomen met de orgelbouwer A.S.J. Dekker te Goes. Er kwamen twee plannen op tafel: het tweede plan wordt in de notulen omschreven als "een nieuw orgel", het eerste plan zal dus wel "restauratie" geweest zijn. Die opknopbeurt zou f 1.950 moeten kosten, een grondige vernieuwing f 6.150. Met overgrote meerderheid besloot de ledenvergadering op 28 maart 1949 dat het tweede plan (nieuwbouw) uitgevoerd moest worden.

Dekker ging aan het werk, maar kennelijk niet op een bevredigende wijze. Hij voerde een "restauratie" uit, waarbij de registers van het Hoofdwerk, met uitzondering van de Gedekte fluit 4' en de Cornet IV op een pneumatische kegel-lade werden geplaatst. Daar zette hij ook de Viola di gamba 8' en de Fluit travers 4' van het bovenwerk bij, terwijl de rest van het bovenwerk kwam te vervallen. De speeltafel werd naar opzij verplaatst en de winddruk werd ten behoeve van de pneumatiek flink opgevoerd. Dit alles was beslist geen verbetering. Het was ook niet wat men op het oog had gehad. In augustus 1952 stelden de organisten zelfs voor om voor f 500 zelf het orgel te repareren. Daar wilde de kerkenraad niet op ingaan en er werd besloten om de firma Dekker op te dragen het orgel echt in orde te maken en garantie te geven op de kwaliteit van het werk. Dat leidde helaas niet tot bevredigende resultaten.

Toen er op een ledenvergadering in 1954 naar gevraagd werd, deelde de kerkenraad mee dat het contract met de firma Dekker verbroken was. De gemeente zat echter nog steeds met het slecht klinkende resultaat. Er was diverse malen sprake van het benaderen van een orgelbouwer om het orgel te repareren. Zo werd op de ledenvergadering van 29 juni 1959 aan de leden meegegeeld: "Het orgel is mank. Koppejan (een orgelbouwer, KWvL) is uitgenodigd

om te komen stemmen. Maar zijn oordeel over het pijpwerk is verpletterend. Kosten zouden bedragen f 6.400 + kostgeld. Geopperd wordt door meerdere leden een paar jaar te wachten en dan een nieuw. Kosten zullen om de 20 mille lopen.”

De toestand bleef nog jaren problematisch. Wel werd er in 1960 door de firma Nijssse toch een restauratie uitgevoerd, waarbij het metalen pijpwerk van nieuwe voeten werd voorzien. Maar ook dat heeft aan de toestand van het gehele orgel niet veel kunnen verbeteren en de meningen over het welslagen waren zeer verdeeld.⁷³⁾ Na deze restauratie werd het orgel namelijk geïnspecteerd door Gommert de Kok. Volgens hem was het 100% in orde. De organisten kwamen echter tot een andere conclusie en deelden die aan de kerkenraad mee. Als antwoord kregen ze, dat ze “zullen moeten roeien met de riemen die ze hebben.” De klachten hielden aan en in 1962 volgde een samenspreking van kerkenraad, organisten (Den Herder en J. de Visser) en de orgelbouwer Nijssse. De klachten over de intonatie werden doorgesproken, het orgel werd bespeeld en er werd besproken wat er verholpen zou moeten worden. Herintonatie zou zo’n 3 à 400 gulden gaan kosten terwijl het verhelpen van de andere gebreken die geconstateerd waren, een bedrag van f 6.000 zou gaan kosten. Er werd besloten maar niets te veranderen!

Een nieuw orgel: van Leeftlang

Toch heeft men uiteindelijk ingezien, dat er een ander instrument in de kerk moest komen. Restaureren werd niet meer gezien als een goed alternatief, dat was weggegooid geld! Op 21 maart 1966 besloot men tot de aanschaf van een nieuw orgel over te gaan. Men zou deze keer uitzien naar een bekwaame orgelbouwer, ook al bracht dat een levertijd van 3 à 4 jaar met zich mee. De orgelcommissie, bestaande uit de organisten en de heren Abr. van den Bos en J. de Goffau, liet het oog vallen op de fa. Leeftlang uit Apeldoorn, die in die jaren een zeer goede naam had. Zij bouwde in 1967 een orgel dat nagenoeg identiek was aan enkele andere instrumenten die deze firma gebouwd had voor een stuk of vier andere kerkgebouwen in ons land. Het was de tijd van veel nieuwbouw, waarbij er soms zelfs – zoals in dit geval – in serie gebouwd werd! Het werd een tweeklaviers orgel met één vrije stem in het pedaal. De klavieromvang was van C - g^{'''}, het pedaal liep van C - f'.

De dispositie van het orgel luidde:

<i>Hoofdwerk:</i>	<i>Nevenwerk:</i>	<i>Pedaal:</i>
Prestant 8'	Roerfluit 8'	Subbas 16'
Holpijp 8'	Gedektfluit 4'	Manuaalkoppel (trede)
Octaaf 4'	Octaaf 2'	Ped. + hoofdwerk (trede)
Mixtuur IV	Sifflet 1 ¹ / ₃ '	Ped. + nevenwerk (trede)

Het oude orgel moest verkocht worden. Er werden advertenties geplaatst, waarop zich een zevental gegadigden meldde. Uiteindelijk bleek er slechts één serieuze koper over te blijven, dat was de Gereformeerde Gemeente in Nederland te Nieuwerkerk. Voor slechts f 1.500 is het oude orgel verkocht. Het werd daarvoor door de Nieuwerkerkers zelf afgebroken en afgevoerd.

Het orgel van Leeftang.

Via Van Dam naar Fama & Raadgever

In de zeventiger jaren werd het nodig dat er een nieuwe kerk werd gebouwd. Daarin moest een nieuw orgel komen, aangezien het gebruikte instrument te klein zou zijn. Een nieuw orgel is echter niet zomaar gebouwd. Eerst heeft men een vijftal orgelbouwers verzocht een offerte te doen. Daarna heeft men de opdracht verstrekt aan de firma Fama & Raadgever te Utrecht. Toen de Elimkerk aan de Langeweg werd geopend, was het nieuw bestelde instrument nog niet klaar. Men had het oude instrument wel reeds verkocht aan de Oud-Gereformeerde Gemeente te Sint-Philipsland, zodat men tijdelijk iets anders nodig had. Als hulpinstrument is toen een orgel gebruikt dat door de fa. Van Dam uit Leeuwarden was gebouwd. Het stond in de Hervormde Kerk te

Vinkenga (Fr.) maar was aangekocht door de Gereformeerde Gemeente te Koog aan de Zaan. Men kreeg het in 's-Gravenpolder in bruikleen. Organisten, leden van de orgelcommissie en enkele vrijwilligers zijn daarvoor naar Friesland gereden, hebben het hele instrument daar gedemonteerd, vervoerd en in 's-Gravenpolder opgebouwd op de orgelgalerij waar het nieuwe orgel moest komen staan. Toen het nieuwe orgel in aanbouw was, heeft het hulporgel nog enkele maanden op een bouwsteiger gestaan en na de ingebruikname van het nieuwe orgel is het opnieuw afgebroken en vervoerd naar Zaandam, waar het werd opgeslagen. Het had de volgende dispositie:

Bourdon 16'

Prestant 8'

Holpijp 8'

Octaaf 4'

Roerfluit 4'

Quint $2\frac{2}{3}$ '

Het Van Dam-orgel, dat in 1978 en 1979 een tijdje heeft dienstgedaan.

Op woensdag 25 april 1979 werd het nieuwe orgel, gebouwd door de fa. Fama en Raadgever te Utrecht, in gebruik genomen in een bijzondere dienst. Het orgel is uitgevoerd met hoofdwerk en rugwerk en een vrijstaande pedaal-toren. Het heeft aan de speeltafel een derde klavier, dat dienst doet als koppelklavier.

De dispositie is als volgt:

Hoofdwerk:

Bourdon 16'

Prestant 8'

Roerfluit 8'

Octaaf 4'

Gedekte fluit 4'

Nasard $2^2/3'$

4'

Woudfluit 2'

Terts $1^3/5'$

Mixtuur V

Trompet 8'

Rugwerk:

Holpijp 8'

Spitsgamba 8'

Prestant 4'

Roerfluit 4'

Quint $2^2/3'$

Octaaf 2'

Octaaf 2'

Scherp III

Cornet III

Kromhoorn 8'

Tremulant

Pedaal:

Subbas 16'

Prestant 8'

Octaaf 4'

Mixtuur IV

Bazuin 16'

Schalmey

Ped + HW

Ped. + RW

Het nieuwe orgel van Fama en Raadgever.

Na de verbouwing en vergroting van de Elimkerk in 1990 waren de organisten niet meer helemaal tevreden over de mogelijkheden van het orgel. Weliswaar had het de verbouwing uitstekend doorstaan. Het was toen luchtdicht ingepakt in plastic folie en ondanks het feit dat wekenlang het dak opengelegd had en er enorm veel stof was ontstaan bij de verbouwing, bleek slechts een beperkte schoonmaak nodig om het orgel weer bespeelbaar te maken. De kerkruimte was echter wel aanzienlijk vergroot, wat samenging met een toename in het aantal kerkgangers – en dus zangers. Bovendien wilden de organisten enige aanpassingen aan de klank laten verwezenlijken, waardoor die wat draagkrachtiger zou worden. Een uitbreiding van het aantal registers werd ook in overweging genomen. Uiteindelijk besloot men voorlopig niet tot uitbreiding over te gaan, maar werden er in 1993 tijdens een stem- en onderhoudsbeurt door orgelmaker Gert van Buuren enige kleine intonatie-aanpassingen aan het orgel uitgevoerd.

Tenslotte worden hier de organisten vermeld die de gemeente vanaf het begin gediend hebben.

1936 - 1943	M. Nijssse
1936 - 1955	Chr. Hoekman
1943 - 1955	W. Mol ⁷⁴⁾
1943 - 1973	J. den Herder
1955 - 1961	Chr. Almekinders
1957 - 1958	H. Mol
1957 - 1982	J. de Visser Sr.
1973 - 1983	J. de Visser Jr.
1979 - 1986	J. Hoekman
1979 - 2000	H. Murre
1983 - heden	J. Verdonk
1984 - 1998	D. Hoogesteger
1987 - heden	Mw. C.D. Guiljam
1994 - heden	P. Bakker
1998 - heden	J. Kodde
1998 - heden	E. Murre

10. VERENIGINGSLEVEN

De gegevens in dit hoofdstuk geven de stand van zaken in september 1999 weer.

Zangvereniging "Vooruitgang zij ons streven" Kinderkoor "Jong V.Z.O.S."

Deze vereniging is veruit de oudste van onze gemeente. Ze is opgericht op 10 februari 1905, als vereniging van de Nederduitsch Gereformeerde Gemeente. Bij de oprichting waren er vijftientig mannen aanwezig en zij begonnen op de eerstvolgende bijeenkomst zich te oefenen in het zingen van psalmen uit het zgn. vierstemboek. De voorzitter van de vereniging, P. Hubregtse, werd tevens tot directeur (dirigent) benoemd. Na enkele jaren werd besloten ook vrouwen toe te laten als lid en liederen te gaan zingen uit de bundel van Hazeu. Zo is de vereniging een gemengd koor geworden, wat het tot op de dag van vandaag is gebleven.

Vele dirigenten hebben in de loop der jaren het koor geleid. Heel bijzonder is de periode ergens tussen 1914 en 1918 geweest, toen de dirigent, D. Joziasse, zijn militaire dienstplicht moest vervullen en het koor op zondagavond na de kerkdienst repeteerde. De dirigent stond dan in militair tenue, compleet met een sabel aan zijn zijde en een grote snor op zijn bovenlip, voor de lessenaar. Dat moet een indrukwekkend gezicht zijn geweest.

In de loop van het ruim 90-jarig bestaan is er veel gebeurd, soms heeft ze korte periodes op non-actief moeten staan, maar nog altijd mag deze vereniging deel uitmaken van onze gemeente.

In 1970 werd besloten ook een kinderkoor op te richten. Vanaf 17 februari 1970 repeteren wekelijks ook tientallen jongens en meisjes in de leeftijd van 8 tot 12 jaar aan hun zangstukjes. De wisselingen van dirigent zijn ook dit koor niet voorbijgegaan. Meestal was de functie van dirigent van beide koren gecombineerd. Sinds 1994 worden beide koren geleid door Kees Nieuwenhuyzen.

Het ledental bedroeg per 1 januari 1999: 34 leden op het gemengde koor en 44 leden op het kinderkoor. Het bestuur wordt gevormd door dhr. H.G. de Witte, dhr. H. Scherrenburg, mw. C. Boone-de Jong, dhr. J.H. Schipper, mw. A.H. Karelse-Boogert en mw. R. Nieuwenhuyze-Elenbaas.

Vrouwenvereniging "Niet in eigen kracht"

Het initiatief tot het oprichten van een vrouwenvereniging werd genomen door de dames J. Hoekman-Knieriem en C. Mol-Bel. Het verzoek om stappen te mogen ondernemen daartoe wordt op de kerkenraadsvergadering van 11 mei

1964 besproken. Er wordt besloten het niet van de kansel af te kondigen, maar een oproep in Kerkelijk Nieuws te plaatsen. Als oprichtingsdatum kunnen we vermelden 9 juni 1964. Het eerste bestuur werd gevormd door de initiatiefneemster en de dames P.E. Minnaard-Verhage, P. de Kraker-Gijzel en E. Tramper-de Muijnck. In het begin bestond de vereniging uit 20 leden.

Om te kunnen vergaderen is wat meubilair nodig. Een tafel is wel beschikbaar, maar stoelen moeten aangeschaft worden.

De doelstelling is het steunen van de zending en andere kerkelijke activiteiten. De vergaderingen worden eenmaal in de twee weken gehouden. Het lidmaatschap staat open voor vrouwelijke leden van de Gereformeerde en de Oud-Gereformeerde Gemeente. In de loop der jaren is de vereniging uitgegroeid; ze telde per 1 januari 1999 64 leden.

Het huidige bestuur bestaat uit: mevr. N. de Kraker-Nieuwenhuyzen, mevr. J.W. de Bart-Westveer, mevr. C.J. van der Hart-Wagenaar en mevr. D.H. Baay-Hendrikse.

-16 JV "Elimranken"

Deze jeugdvereniging is ontstaan uit de meisjesvereniging "Jonge kracht", die opgericht was op 3 mei 1967 door de dames G.J. Allemekinders-Kloosterman en F. Hoekman-Allemekinders. Er was onder de meisjes van 10 tot 16 jaar behoefte aan gezelligheid. In een later stadium is mevr. H. Schrijver-de Korne er als leidster bijgekomen. Was er op de eerste vergadering belangstelling van 23 meisjes, later liep dit wat terug tot slechts 13.

Op verzoek van dhr. J. Leune van de Jeugdbond (JBGG) is er op 24 september 1977 een -16 jeugdvereniging opgericht, waarin de meisjesvereniging toen opging. In de loop van de jaren is deze vereniging sterk gegroeid, zodat er tegenwoordig zelfs in drie verschillende groepen wordt vergaderd en gewerkt. Per 1 januari 1999 bedroeg het ledental zelfs 102 jongens en meisjes.

Het huidige bestuur bestaat uit mw. J.C. Gunst-Laban, dhr. G. Murre, dhr. P.C. Murre, mw. L. de Waal-den Braber, dhr. en mw. Van der Hart-van Hartingsveldt, dhr. C.J. Mol, mw. J.C. Zuidweg, dhr. B.A.J. Groeneweg, mw. K. Mol-van Liere, dhr. H. Mudde en mw. T.C. van Ruitenburg-de Bode.

+16 JV "Samen zoeken"

Begin 1973 werd er door een aantal jongeren uit onze gemeente een open avond van de jeugdvereniging te Yerseke bezocht. Men zag de meerwaarde van een jeugdvereniging daardoor in en dezelfde jongeren namen het initiatief om binnen de gemeente van 's-Gravenpolder ook een jeugdvereniging op te richten. Men voegde de daad bij het woord en op 9 maart 1973 vond er een oprichtingsvergadering plaats.

Het aantal leden stond op 33. De eerste voorzitters waren dhr. A. de Waal en

dhr. D. Vogelaar. Laatstgenoemde werd in mei 1973 opgevolgd door dhr. C. Janse. In het najaar werd de JV, die inmiddels de naam "Samen zoeken" gekregen had, aangesloten bij de jeugdbond.

In 1982 heeft de JV op non-actief gestaan. De klad was er behoorlijk ingekomen en er waren nagenoeg geen activiteiten. Maar, zoals de notulen zeggen: "Niet getreurd, want na een dal komt er steeds weer een hoogtepunt."

Momenteel telt de jeugdvereniging 62 leden. Dat is bijna twee keer zoveel als bij de start. Het huidige bestuur wordt gevormd door dhr. C.J. Ruissen, dhr. M.C. Schroevers, dhr. G.J. de Witte, Maarten Bakker, Jacob Hoekman, Hannah de Kraker, Christa Roest en Johan Wiskerke.

Bibliotheek

De bibliotheek is ontstaan op initiatief van de jeugdvereniging. De beide voorzitters, C. Janse en A. de Waal, richtten zich in februari 1976 tot de kerkenraad met het verzoek een bibliotheek te mogen opzetten voor hun vereniging. Een plan tot financiering daarvan hadden ze ook al gemaakt: er zou een verjaardagsfonds moeten komen. Alle leden van de gemeente zouden bij hun verjaardag een envelop met een kaart krijgen, waarbij gevraagd zou worden een gift aan de bibliotheekcommissie te willen schenken. De boeken werden alleen uitgeleend aan leden van de jeugdvereniging. De eerste bibliothecaris was Jan Marijs.

In het begin ging het alleen om studieboeken, twee jaar later zijn er ook gewone leesboeken aangeschaft. Vanaf 1978 begon men ook boeken aan gemeenteleden uit te lenen. Vanaf 16 jaar kon men lid worden, dat kostte f 5 per uitleenseizoen. Er maakten toen 90 leden gebruik van de bibliotheek. In 1980 werd de bibliotheek zelfstandig. Er kwam een commissie onder voorzitterschap van Johan Hubregtse, met als leden Ko de Visser (H'kerke), Annie van den Bos, Jannie van den Bos, Joke Elenbaas, Nelly Hubregtse en Maja de Jonge. In 1981 had men 76 leden en 35 jeugdleden. Door de aankoop van enkele honderden boeken werd een aparte ruimte nodig. Die werd gevonden in de hal op de plaats waar nu de trap naar de galerij is.

Bij de verbouwing van de kerk is er een nieuwe ruimte voor de bibliotheek gerealiseerd, waarvan bijzonder goed gebruik gemaakt wordt. Sinds september 1992 is de bibliotheek niet alleen meer op vrijdagavond van 7 tot 8 uur geopend, maar ook op woensdagmorgen van half 11 tot kwart voor 12 en sinds 1997 ook op maandagmiddag van half 4 tot half 5. In 1997 is de uitleen van de bibliotheek geautomatiseerd; er wordt uitgeleend en ingenomen per computer, wat de snelheid ten goede komt. In totaal stonden op 1 januari 1999 5398 boeken geregistreerd. Die worden geleend door 369 volwassenen en 272 jeugdleden. Vooral de uitleen op vrijdagavond is een drukke bezigheid. Dan blijkt dat de bibliotheek opnieuw uit haar jasje gegroeid is.

De leiding van de bibliotheek is momenteel in handen van dhr. H.G. de Witte, mevr. J.A. Adriaanse-van den Bos is penningmeesteresse en zij worden terzijde gestaan door zestien medewerkers.

Gehandicaptenzorg

Sinds 1976 wordt er speciale aandacht geschonken aan de gehandicapten in onze gemeente. Mevr. J. Pieper-Brouwer is met het coördineren daarvan begonnen in dat jaar. Toen ze in november 1978 wegens verhuizing de gemeente verliet, is haar taak overgenomen door mevr. M.E. Blok-van Iperen, die dat werk vele jaren heeft gedaan. Ze bezocht daartoe vergaderingen van de organisatie "Helpende Handen" en onderhield contacten met gehandicapten en hun familieleden. Vooral met de komst van het gezinsvervangend tehuis De Beukelaar in onze gemeente is dit werk enorm toegenomen. Sinds september 1999 is haar taak overgenomen door de dames M. van der Linden-de Bode en C.D. de Visser-Verdonk.

Lidmatenvereniging + 21

Deze vereniging is opgericht op 25 september 1987. Het waren de heren G.J. de Witte en J.W. Braam die als initiatiefnemers de kerkenraad vroegen een dergelijke vereniging te mogen starten. De redenen daarvoor lagen in het feit dat er na de jeugdvereniging en de catechisatie voor de leden geen mogelijkheid was voor verdere bezinning. De doelstelling is het bestuderen van de Heilige Schrift en de belijdenisgeschriften, de toetsing van principiële levensvragen aan Schrift en belijdenis en het bespreken van ethische vraagstukken en onderwerpen uit de kerkgeschiedenis. Bovendien kan door het onderlinge contact de band tussen de leden van de gemeente versterkt worden.

Het eerste bestuur bestond, naast de initiatiefnemers uit ouderling A.J. de Kraker, dhr. J. Weststrate, mevr. D.H. Baay-Hendrikse en mevr. A.C. Jobse.

Na een veelbelovende start met een gemiddeld aantal van 30 leden per avond in het seizoen 1987-1988 liep het aantal wat terug, maar na een dieptepunt in de jaren '91-'92 is er een groei van het ledental gekomen. Per 1 januari 1999 telde de vereniging 40 leden.

Het huidige bestuur bestaat uit ouderling S. Boogaard, dhr. H.G.L. Verheuvél, mevr. P.C. Murre-Pieper en mevr. J.C. Gunst-Laban.

Mannenkoor "Elim"

Het mannenkoor "Elim" werd opgericht op 7 oktober 1994 op initiatief van enkele leden van onze gemeente en uit de omtrek. Enerzijds kwam dat doordat er behoefte was aan een mannenkoor, anderzijds doordat zij betrokken waren bij problemen die elders ontstaan waren. Vanaf het begin bleek het opgerichte

koor in een behoefte te voorzien. Na een periode van onstuimige groei nam het ledental weer enigszins af. Het heeft zich nu wat gestabiliseerd; per 1 januari 1999 telde de vereniging 90 leden.

Deze jongste vereniging van onze gemeente staat onder de muzikale leiding van André Overbeeke, die begin 1998 de eerste dirigent Jan van Zweden is opgevolgd. Vanaf de oprichting zorgt Pieter Heykoop als vaste organist voor de begeleiding. Het bestuur wordt gevormd door de heren G.J. Maas, W. van der Heiden, C.M. van de Meeberg, M. de Witte, M. van Ginkel, G. Hoogesteger en P. van Dijk.

Evangelisatiecommissie

De evangelisatiecommissie is opgericht op 11 september 1996. Er werd vanuit de zendingscommissie regelmatig gefolderd. Dit folderwerk werd gecoördineerd door diaken J. Smit. Men wilde dit werk wat uitbreiden en kwam daarbij tot de conclusie, dat het dan beter was een aparte commissie voor dit doel op te richten. Met instemming van de kerkenraad is dat gebeurd. Namens de zendingscommissie waren ook ouderling J. Goudzwaard en dhr. J.J. Verdonk aanwezig.

Het doel van de commissie is buitenkerkelijken in aanraking te brengen met het Woord van God en de gereformeerde leer. Dit wordt gedaan door het verspreiden van folders van het Deputaatschap in ons eigen dorp en in plaatsen in de omgeving. Enkele vaste medewerkers zijn daarbij steeds betrokken. Verder wordt op diverse plaatsen (bijvoorbeeld Emergis, zorgcentrum Vorsvliet en de Openbare bibliotheek) reformatorische lectuur neergelegd.

De commissie bestaat uit ouderling J.W. van de Graaf (voorzitter), dhr. H. Murre (secretaris), dhr. C.J. Ruissen (penningmeester) en diaken J. Smit (alg. adjunct) en diaken P.A. Gunst (lid).

11. AMBTSDRAGERS, STATISTISCHE GEGEVENS ENZ.

In het onderstaande overzicht staan de ambtsdragers genoemd die de gemeente vanaf haar instituering tot heden gediend hebben.

Met een * achter de naam is aangegeven, dat de betreffende ambtsbroeder eerst als diaken en daarna als ouderling de gemeente diende.

Predikanten:

1954 - 1956	ds. T. Cabaret
1971 - 1974	ds. L. Vogelaar
1979 - 1998	ds. J.C. Weststrate
1998 - heden	ds. J. Schipper

Ouderlingen:

L. Hoekman	1924 - 1955	S. Boogaard*	1979 - heden
A. Eckhardt	1924 - 1953	A. Boone	1980 - 1991
A. Hoogesteger	1929 - 1974	P. Hoogesteger*	1985 - heden
P. de Wolf	1949 - 1969 ⁷⁵⁾	J. Witte*	1990 - heden
J. Mol*	1969 - 1971	K.W. van Luik	1990 - heden
J. Hoekman*	1960 - 1995	J. Goudzwaard*	1992 - heden
I. Hubregtse*	1974 - 1989	J.W. van de Graaf	1994 - heden
H. Slotboom	1972 - heden	J. P Murre	1996 - heden
A.J. de Kraker*	1976 - heden		

Diakenen:

P. Hubregtse	1924 - 1929	M. Blok	1961 - 1961
J. Evertse	1924 - 1942	A. Aarnoutse	1961 - 1977 ⁷⁷⁾
J. Braam	1924 - 1929	J. Mol*	1962 - 1969
A. Bakker	1929 - 1952	M. Lukasse	1966 - 1981
J. Nieuwenhuyze	1929 - 1943 ⁷⁶⁾	I. Hubregtse*	1969 - 1974
M.A. Slotboom	1929 - 1966	G.A. Murre	1970 - heden
C. Riemens	1940 - 1955	A.J. de Kraker*	1974 - 1976
J. de Witte	1943 - 1970	J. de Wolf	1975 - heden
M. Nijse	1943 - 1951	S. Boogaard*	1977 - 1979
B. Mol	1951 - 1955	A.J. Allemekinders	1977 - 1990
P. Flikweert	1954 - 1958	C.J. Wiskerke	1979 - heden
Chr. Hoekman	1955 - 1961	P. Hoogesteger*	1980 - 1984
J. Hoekman*	1958 - 1960	J. Goudzwaard*	1982 - 1992

J. Witte*	1985 - 1990	J. Smit	1992 - heden
A. Murre	1985 - heden	L.A.C. Wisse	1994 - heden
J. de Voogd	1990 - heden	P.A. Gunst	1999 - heden
A. Aarnoutse	1991 - heden		

De kerkenraad ten tijde van het vijfenzeventigjarig bestaan van de gemeente. Zittend v.l.n.r.: ouderlingen H. Slotboom en A.J. de Kraker, ds. J. Schipper, diaken G.A. Murre, ouderling S. Boogaard, diaken J. de Wolf, staand v.l.n.r.: ouderlingen J. Witte en J. Goudzwaard, diaken P.A. Gunst, ouderling J.P. Murre, diakenen C.E. Wiskerke, J. de Voogd en L.A.C. Wisse, ouderling K.W. van Luik, diakenen J. Smit en A. Murre, ouderling P. Hoogersteger, diaken A. Aarnoutse en ouderling J.W. van de Graaf.

Beroepen, uitgebracht sedert de instituering

Alle twee- of drietallen zijn genoemd. De naam van de beroepen predikant is vetgedrukt.

30 november 1925	ds. G.H. Kersten , ds. H. Kieviet
15 maart 1926	ds. M. Hofman, ds. H. Kieviet
21 februari 1927	ds. A. de Blois , ds. M. Hofman
17 juni 1929	ds. M Heikoop , ds. M. Hofman
17 oktober 1929	ds. M. Hofman , ds. A. Verhagen
13 februari 1930	ds. A. de Blois , ds. A. Verhagen ⁷⁸⁾
3 juli 1930	ds. J. Fraanje, ds. M. Hofman
23 februari 1931	ds. M. Heikoop , ds. A. Verhagen
30 november 1931	ds. J.D. Barth, ds. M. Hofman
7 november 1932	ds. J.D. Barth, ds. M. Heikoop
10 juli 1933	ds. J.D. Barth, ds. P. Honkoop
9 juli 1934	ds. J.D. Barth, kand. H. Ligtenberg
19 maart 1936	ds. M. Heikoop, ds. H. Ligtenberg
6 juli 1936	kand. J. van den Berg , kand. A. van Stuijvenberg
28 maart 1938	ds. M. Heikoop , ds. A. van Stuijvenberg
25 januari 1939	ds. M. Hofman, ds. A. van Stuijvenberg
2 juli 1940	kand. T. Dorresteijn, kand. Chr. van de Woestijne
4 juni 1942	ds. J.B. Bel , ds. H. Ligtenberg
17 juli 1944	ds. D. L. Aangeenbrug , ds. J. van den Berg
17 juli 1945	kand. M. Blok , ds. W.C. Lamain
24 juni 1947	kand. Chr. van Dam, kand. W. de Wit
5 juli 1948	kand. F. Dieleman, kand. J. van Dijke , kand. M. Heerschap
20 januari 1949	ds. T. Dorresteijn , ds. L. Rijksen
30 mei 1949	ds. D.L. Aangeenbrug , ds. Chr. van de Woestijne
15 augustus 1949	ds. Chr. van Dam , ds. L. Rijksen
7 november 1949	kand. J.W. Kersten , ds. H. Ligtenberg
12 december 1949	kand. H. van Gilst, kand. A. Vergunst
27 maart 1950	ds. D.L. Aangeenbrug , ds. T Dorresteijn
14 augustus 1950	ds. T. Dorresteijn, ds. H. Ligtenberg
20 augustus 1951	ds. J. van den Berg, ds. A. de Blois ⁷⁹⁾
25 juni 1952	kand. W. Hage , ds. H. Ligtenberg
6 juli 1953	ds. Chr. van Dam, kand. A. F. Honkoop
15 februari 1954	ds. J.B. Bel, kand. T. Cabaret
19 juli 1957	ds. H. van Gilst, ds. W. Hage
7 juli 1958	ds. J.B. Bel, kand A. Hofman
3 maart 1959	ds. M. Blok, ds. Chr. van Dam
29 juni 1959	kand. P. Blok , kand. C. Hegeman
11 juli 1960	kand. W.C.J. Bosschaart, kand. H. Ligtenberg

14 februari 1961 **ds. Chr. van Dam**, ds. A. Vergunst
 3 juli 1961 **kand. A. Kok**, kand. G. Schipaanboord
 19 maart 1962 ds. W. Hage, **ds. A. Hofman**
 2 juli 1962 kand. C. Harinck, **kand. W. Suijker**
 17 december 1962 **ds. P. Blok**, ds. A. Hofman
 8 juli 1963 kand. J. Karens, **kand. A.W. Verhoef**
 29 juni 1964 **kand. A. Bregman**, kand. D. Hakkenberg
 14 december 1964 **ds. P. Blok**, ds. H. Ligtenberg
 28 juni 1965 kand. A. Hoogerland, **kand. Chr. van der Poel**
 29 december 1965 ds. W. Hage, **ds. G. Zwerus**
 21 maart 1966 ds. W. Hage, **ds. A. Hofman**
 19 december 1966 **ds. G. Schipaanboord**, ds. C. Wisse
 11 december 1967 ds. D. Hakkenberg, **ds. J.C. Weststrate**
 19 maart 1968 ds. D. Hakkenberg, **ds. A. Hoogerland**
 27 juni 1968 kand. J. Baaijens, **kand. A.M. den Boer**, kand. A. Snoep
 4 november 1968 **ds. A. Hoogerland**, ds. H. Ligtenberg
 21 januari 1969 **kand. L. Blok**, ds. H. Ligtenberg
 30 juni 1969 kand. R. Boogaard, **kand J. Mol**,
 kand. T. van Stuijvenberg
 9 december 1969 **ds. P. Blok**, ds. H. Ligtenberg
 2 maart 1970 ds. A. Bregman, **ds. H. Ligtenberg**
 15 juni 1970 ds. A. Hoogerland, **kand. J. Mijnders**
 14 december 1970 **ds. A. Hoogerland**, ds. H. Ligtenberg
 1 maart 1971 **ds. L. Vogelaar**, ds. C. Wisse
 10 april 1974 **ds. A. Bregman**, ds. A. Hofman
 5 juni 1974 ds. P. Blok, kand. B. Reinders, **kand. A. Moerkerken**
 19 augustus 1974 **ds. A. Bregman**, ds. J. Karens
 16 december 1974 **ds. J. van Haaren**, ds. J. Karens
 3 maart 1975 **ds. A. Hofman**, ds. A.F. Honkoop
 9 juni 1975 **kand. J. Karels**, ds. H. Ligtenberg
 1 september 1975 **ds. H. Ligtenberg**, ds. J. van Vliet
 10 november 1975 ds. A. Hofman, **ds. A. Vergunst**
 1 maart 1976 ds. A. Hoogerland, **ds. J. Mol**
 14 juni 1976 **kand. J.J. van Eckeveld**, kand. J.S. van der Net
 31 augustus 1976 **ds. P. Blok**, ds. J. Koster
 1 november 1976 ds. A. Hoogerland, **ds. A. Bregman**
 21 februari 1977 **ds. A. Moerkerken**, ds. A. Vergunst
 25 april 1977 **ds. J. van Haaren**, ds. J. Mijnders
 20 juni 1977 kand. R. Kattenberg, **kand C. Vogelaar**
 9 augustus 1977 ds. D. Hakkenberg, **ds. J. Mijnders**
 7 november 1977 **ds. A. Hoogerland**, ds. J. van Vliet
 12 december 1977 ds. H. Ligtenberg, **ds. A. Moerkerken**
 24 februari 1978 **ds. J. Karels**, ds. J. van Vliet

27 april 1978	ds. D. Rietdijk, ds. J.W. Verweij
10 juli 1978	ds. D. Hakkenberg, ds. H. Hofman
22 september 1978	ds. A.F. Honkoop, ds. J. Mijnders
28 november 1978	ds. A. Vergunst , ds. J.W. Verweij
21 februari 1979	Ds. J.W. Verweij, Ds. J.C. Weststrate
13 maart 1998	ds. A. Bac, ds. M. Karens
22 juni 1998	kand. C. van Krimpen, kand. J. Schipper, kand. A. Schot
6 juli 1998	ds. C.A. van Dieren, kand. J. Schipper

Kosters

Hoewel het niet om ambtsdragers gaat, is het ook wel aardig een lijstje te geven met de namen van de kosters die de gemeente gediend hebben.

Mededeling in kerk: dat Johs. de Koster ophield met kraker te wezen.

1924	-	31 december 1928	Johs. de Kraker
1 januari 1929	-	31 december 1945	P. Hoekman
1 januari 1946	-	1 oktober 1956	W. v.d. Hooft en J. Verdonk ⁸⁰⁾
1 oktober 1956	-	31 maart 1968	G. Tramper
1 april 1968	-	30 april 1981	W. v.d. Hooft
1 mei 1981	-	31 december 1983	J.W. Neels (gecombineerd met functie van conciërge van de school)
1 januari 1984	-	heden	A.L. Hubregtse (tot 1991 gecombineerd met de functie van conciërge van de school; daarna fulltime)

*De huidige koster,
dhr. A.L. Hubregtse.*

Ledenstatistiek

N.B. De aantallen zijn zoveel mogelijk per 1 januari. Voor de laatste vijftientig jaar is dat nauwkeurig na te gaan. Voor de vroegere jaren zijn soms precieze aantallen in notulenboeken te vinden, voor andere jaren was het wat minder nauwkeurig te achterhalen.⁸¹⁾

jaar	leden			doopleden			totaal totaal
	m	v	subtot	m	v	subtot	
1927	77	85	162			197	359
1929	85	96	181	100	109	209 ⁸²⁾	390
1932	-	-	186	-	-	195	381 ⁸³⁾
1938	-	-	-	-	-	-	394
1941	-	-	-	-	-	-	406
1945	108	129	237	112	93	205	442
1946	118	132	250	101	98	199	449
1947	117	143	260	113	92	205	465
1948	-	-	253	-	-	197	450
1949	-	-	275	-	-	185	460
1950	133	144	277	102	95	195	465
1951	135	143	278	102	93	195	473
1952	137	149	286	103	81	184	470
1953	140	143	283	117	94	211	494
1954	-	-	285	-	-	211	496
1955	-	-	285	-	-	211	496
1956	-	-	-	-	-	-	-
1957	-	-	295	-	-	242	537
1958	-	-	278	-	-	232	510
1959	-	-	277	-	-	226	503
1960	-	-	277	-	-	226	503
1961	-	-	295	-	-	219	514
1962	-	-	295	-	-	219	514
1963	-	-	290	-	-	231	521
1964	-	-	284	-	-	236	520
1965	-	-	281	-	-	245	526
1966	-	-	282	-	-	247	529
1967	-	-	280	-	-	256	536
1968	-	-	-	-	-	-	545
1969	-	-	-	-	-	-	548
1970	-	-	303	-	-	261	564
1971	-	-	318	-	-	288	606
1972	161	182	343	176	124	300	643

1973	171	185	356	191	131	322	678
1974	172	187	359	200	142	342	691
1975	170	187	357	201	145	346	703
1976	175	196	371	206	151	357	728
1977	181	200	381	204	157	361	742
1978	193	218	411	212	166	378	789
1979	205	230	435	225	173	398	833
1980	202	232	434	215	176	391	825
1981	210	237	447	219	180	399	846
1982	215	246	461	227	194	421	882
1983	226	256	482	229	197	426	908
1984	226	264	490	235	204	439	929
1985	236	274	510	246	211	457	967
1986	257	286	543	264	221	485	1028
1987	273	299	572	272	244	516	1088
1988	276	300	576	284	262	546	1122
1989	289	302	591	310	276	586	1177
1990	302	322	624	326	291	617	1241
1991	316	337	653	343	296	639	1292
1992	317	345	662	347	297	644	1306
1993	328	355	683	363	312	675	1358
1994	340	362	702	370	328	698	1400
1995	350	382	732	387	344	731	1463
1996	360	389	749	395	352	744	1493
1997	365	401	766	409	365	774	1540
1998	377	405	782	423	371	794	1576
1999	385	418	803	440	390	830	1633

BRONVERMELDING

- Notulenboeken van de kerkenraadsvergaderingen en van de ledenvergaderingen van de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder
- Notulenboek van de Classis Goes vanaf 1916-1934
- J. de Ruiter *'s-Gravenpolder, dorp van de graaf Goes, z.j. (1998)*
- C. Rooze-Stouthamer *Hervorming in Zeeland (ca. 1520-1572) Goes, z.j. (1996)*
- H.A. Hofman *Ledeboerianen en Kruisgezinden. Een kerkhistorische studie over het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten (1834-1927) Utrecht, 1977*
- H. Florijn *De Ledeboerianen. Een onderzoek naar de plaats, invloed en denkbeelden van hun voorgangers tot 1907. Houten, z.j. (1991)*
- P. Kopmels *Het ontstaan van het dorp 's-Gravenpolder (± 1325) en de geschiedenis van de kerk gewijd aan Sint Maarten vanaf 1583 (begin van de reformatie) genaamd de Grote of Hervormde Kerk. Z.p., z.j. ('s-Gravenpolder, 1986)*
- *Gemengd koor V.Z.O.S. 1905-1995 en kinderkoor Jong-V.Z.O.S. 1970-1995 (Jubileum-uitgave, 's-Gravenpolder, februari 1995)*
- H.M. Stoppelenburg *Ds. Daniël Bakker en zijn gemeenten*
In: *Kerkhistorische kroniek, 1964, no. 2*
- J. Wesseling *De Afscheiding van 1834 in Zeeland 1834-'69*
Deel I De Bevelanden en Zeeuws-Vlaanderen
Barneveld, z.j.
- J.P. de Bie en
J. Loosjes (red.) *Biographisch woordenboek van protestantse godgeleerden in Nederland. Den Haag, (1919-) 1949*
- I. Hubregtse *Leven en sterven van ds. L. Hubregtse (1845-1922). Herziene druk. Houten, z.j. (1994)*

- A. Bel e.a. (red.) *Predikanten en Oefenaars*. Biografisch Woordenboek van de Kleine Kerkgeschiedenis. Deel 1, 2 en 4. Houten, z.j.
- W. Fieret *De Staatkundig Gereformeerde partij 1918-1948*. Een bibliocratisch ideaal. Tweede druk. Houten, z.j. (1993)
- S. Boogaard *In de schuilplaats des Allerhoogsten*. Ter nagedachtenis aan ds. J.C. Weststrate. Z.p., z.j. (Goes 1998)
- *Gods getrouwheid van geslacht tot geslacht*. 75 jaar onderwijs op gereformeerde grondslag 's-Gravenpolder 1923-1998. Samengesteld door de jubileumcommissie van de Koningin Julianaschool. Z.p., 1998
- L. Vogelaar *Gedragen en gered*. Persoonlijk en ambtelijk leven van ds. L. Vogelaar, z.p., z.j. (Putten, 1998)

NOTEN

1. Over de geschiedenis van het dorp is uitvoerig geschreven door Jan de Ruiter in het boek *'s-Gravenpolder, dorp van de graaf*. Wie daarin geïnteresseerd is, kan in dat boek genoeg gegevens vinden.
2. Volgens J. de Ruiter is er van 1795 een exact getal bekend: 406. In *'s-Gravenpolder, dorp van de graaf*, p. 81.
3. Wie zich hierin wil verdiepen kan uitstekend terecht in *Hervoorming in Zeeland* van dr. C. Rooze-Stouthamer.
4. Vanaf mei 1340 verpachtten de ambachtsheren het recht van de overzetveren naar Antwerpen. De veerdienst vertrok met afgaand water voor de dijk van de Zwake vanaf de plaats waar nu de begraafplaats ligt. Zie J. de Ruiter, a.w.
5. Zie Rooze-Stouthamer, p. 143.
6. Zie Rooze-Stouthamer, p. 196, 307.
7. Zie Rooze-Stouthamer, p. 290, 304.
8. Volgens De Ruiter in *'s-Gravenpolder, dorp van de graaf*. Het *Biografisch Woordenboek van het Nederlands Protestantisme* geeft aan dat hij wel in 1609 werd beroepen, maar pas in 1610 werd bevestigd; bovendien zou hij al in 1611 vertrokken zijn naar Goes.
9. Universitaire studie was in de zeventiende eeuw alleen weggelegd voor kinderen van de welgestelde bovenlaag van de bevolking. Zo had bijvoorbeeld de reviseur van de Statenvertaling, Jacobus Revius, in Leiden gestudeerd op kosten van zijn geboortestad Deventer. De bekende en beruchte Jacobus Arminius had een beurs gehad van de stad Amsterdam. Het was heel gebruikelijk dat men als voorwaarde aan de student stelde, dat hij later een beroep door zijn begunstigers zou aannemen om de stad dan te dienen. Revius heeft inderdaad jarenlang de gemeente van Deventer gediend, na korte tijd predikant te zijn geweest in twee kleine gemeenten in de Achterhoek. En Arminius werd ondanks slechte berichten over zijn afwijkende mening die hij al tijdens zijn studie bij Beza in Genève had laten blijken, na een niet geheel bevredigend onderzoek door de classis toch maar te Amsterdam beroepen "om het eynde ende de vrucht van syne studien *ende vande onkosten aen hem geleyt* te genieten."
10. Opmerkelijk is, dat in 1836 Walcheren de streek is waar Datheen nog gebruikt wordt en Budding in Zuid-Beveland moeite moet doen om deze in te voeren, terwijl in de tweede helft van de twintigste eeuw Datheen juist in enkele Zuid-Bevelandse gemeenten het langste heeft stand gehouden, c.q. nog stand houdt.
11. In 1840 blijkt ook Middelburg na lang beraad zich van Budding af te wenden.
12. Aldus Dekker in *Gereformeerd en Evangelisch (...)*, p. 62.
13. De ene omvat: Nieuwerkerk, Sint-Philipsland, Oud-Vossemeer en Tholen, de andere Krabbendijke, Kapelle, Heinkenszand, Biggekerke, Sint Jan ten Heere en Groede.
14. Aldus Dekker, a.w. p. 105.
15. Volgens Dekker, a.w. p. 152 bestond deze "huisgemeente" bijna zeker uit de volgende personen: Dingenis Stroosnijder (ouderling), zijn echtgenote Cornelia van Antwerpen en zijn broer Adriaan Stroosnijder, Philippus Verhage en zijn vrouw Maria Commé, allen woonachtig te 's-Gravenpolder; Gerard Spijk uit Hoedekenskerke, Gillis Landman te Oudelande, Daniël Bakker (diaken) en zijn echtgenote Adriana Verkouteren. Marinus Kesselaar en Janna de Swarte, Johannes Hamelink, Andries de Witte en Cornelia Weststrate, Marinus van den Berge en Catharina de Witte, Johannes Zandee, ook allen te 's-Gravenpolder, Hendrik Slabbekoorn, en Anna Kloosterman, Jacomina Anthonetta Cornelia van der Burg, echtgenote van Adriaan van 't Veer, Neeltje Rouw, weduwe van Jan Slabbekoorn, Hendrika Slabbekoorn, echtgenote van Cornelis Beenhakker, Jacob Felius en Cornelia Spruit, Gerard Bosman en Jacomina Bosman, echtgenote van Jacob Gijsen, allen uit Biezelinghe.
16. Volgens Wesseling, p. 172.
17. Hij heeft in diezelfde tijd ook gemeenten geïnstitueerd in Yerseke en Vlissingen.
18. Aldus volgens Florijn, *De Ledeboerianen. (...)* p. 56.
19. In 1858 hadden enkele families uit deze gemeente zich gewend tot de Ledeboeriaanse gemeente te 's-Gravenpolder en wel vanwege het feit dat de gemeente van Baarland de vrijheid aangevraagd had bij de regering, 17 jaar daarvoor al. Twee jaar later ging ook Rooze die weg, omdat hij meende dat de gemeente "wegens de vrijheid uit Gods weg" gegaan was.
20. Volgens Florijn in *Ds. Daniël Bakker*, p. 39 werden hem de handen opgelegd "door A. van Overbeeke,

- Ouderling te Borssele, P. Maliepaard, Ouderling te Stad aan 't Haringvliet, S. v.d. Wel Ouderling te Nieuw-Beijerland, en J. Rooze Ouderling te 's-Gravenpolder". Hij citeert daar het Bakkeriaanse notulenboek uit Opheusden.
21. Deze brief werd recent nog eens gepubliceerd door ds. G.M. de Leeuw in *Church News of the Netherlands Reformed Congregations of Lethbridge and of Picture Butte* (Alberta, Canada) in de aflevering van 8 augustus 1999 (Vol. XXX, No. 16).
 22. In Ds. Daniël Bakker. *Zijn leven, opvolgers, gemeenten, brieven*, p. 138.
 23. Deze naam werd ook wel zonder de toevoeging "Oud" gebruikt.
 24. Deze predikant is een andere dan oefenaar C. de Jonge, die later onder meer predikant van Wijk en Aalburg is geweest.
 25. Een uniek ambt, dat niet in de D.K.O of waar dan ook in reglementen bekend was!
 26. Aldus Fieret in *De Staatkundig Gereformeerde Partij 1918-1948*, p. 28.
 27. Volgens zijn kleinzoon I. Hubregtse in zijn levensbeschrijving.
 28. Beide keren staat hier inderdaad "spalm".
 29. Iets meer naar rechts staat hier in de oorspronkelijke tekst: *Zie bijlage*. Deze bijlage ontbreekt. In de notulen van de ledenvergadering staat echter een nauwkeurig verslag, dat bij de kerkvisitatie van 3 augustus nog door de predikanten M. Hofman en G. H. Kersten is ondertekend.
 30. Aldus Hoekman op de vergadering op zondagavond 13 april 1924 en idem D. Joziasse op de ledenvergadering van 11 juli 1924. Mijns inziens duiden zij hier o.a. op het feit dat men na de dood van ds. Ruben het periodieke aftreden van ambtsdragers had afgeschaft.
 31. Hij schrijft onder meer: *"Daarbij komt voorts, dat deze menschen Christelijk onderwijs voor hun kinderen zochten en met veel moeite het brachten tot de stichting van een Christelijke school te 's Gravenpolder (hoofd dhr. Slotboom) die ze mij verzochten te openen. Ik heb gemeend aan dat verzoek te moeten voldoen. Maar de Christelijke school is het beest uit den afgrond, zoo verklaart Ds. v. d. Garde. Erger, die menschen braken met de steeds gevolgde Liberale politiek. Zelfs een hunner werd Wethouder; en hij deed van zich hooren. Kroegen-sluiting, kermis-afschaffing waren gevolg van zijn optreden. Bittere strijd, doch – schrik niet – de aanhangers van Ds. v.d. Garde zorgden wel dat de raad naar links ging, tot groote vreugde van herbergiers, kermisgangers etc. Meer moest gebeuren. De ouderling die voor het Geref. kerkrecht opkomt; die aanmerking durft te maken op het preeken van Ds. v.d. Garde; die voor Chr. School is en op politiek terrein zich beweegt, die ouderling moest onschadelijk gemaakt."*
 32. Uit het artikel van ds. Kersten in De Banier lijkt op te maken te zijn dat L. Hoekman ook wethouder geweest is. Dit is echter niet zo. Die functie werd vervuld door D. Joziasse. Dit verklaart mogelijk ook het feit dat hij de eerste tijd als scriba van de nieuwe gemeente fungeerde zonder lid van de kerkenraad te zijn.
 33. Aldus D. Joziasse volgens de notulen van 11 juli 1924.
 34. Notulen ledenvergadering 11 april 1924. Opmerkelijk is dat Goud wat de politiek en de SGP betreft waarschijnlijk eerst tot de andere partij behoord heeft. Florijn citeert namelijk in zijn boek over ds. Bakker een brief van ds. Van der Garde, die hij op 6 augustus 1923 schreef aan zijn vrouw nadat hij in 's-Gravenpolder gepreekt had. Daarin staat dat hij "van 's Heeren wege gunstig geholpen en ondersteund was." Kennelijk had hij moeilijkheden verwacht, maar die waren hem niet aangedaan: "Hoekman onderwierp zich geveinsdelijk en hield zich onderworpen (...) maar Goud gaat de politiek mee." Aldus Florijn op blz. 169.
 35. Aldus Hoekman volgens de notulen van de vergadering van 11 juli 1924, waar hij en enkele anderen de voorgeschiedenis nog eens hebben moeten uiteenzetten voor de afgevaardigde deputaten van de Classis Goes der Gereformeerde Gemeenten.
 36. Kennelijk is er in het verleden toch wel sprake van aftreden geweest, zoals blijkt uit de brief van de advocaat, die geciteerd wordt in de notulen van de ledenvergadering van 11 april 1924. Ook blijkt uit een verslag van de Classis Goes, waarop de aansluiting van 's-Gravenpolder bij de Gereformeerde Gemeenten is besproken, dat de Bakkeriaanse gemeente in een eerder stadium al eens besloten had, zich aan de regels van de D.K.O. te onderwerpen, maar dat daar in de praktijk niet veel van terecht kwam.
 37. Dat is trouwens ook aan de spelling van de naam Strooiesnijder i.p.v. Stroosnijder te zien.
 38. Uit mondelinge informatie zou kunnen worden afgeleid dat dit 's morgens na de dienst geweest zou zijn. Uit de notulen blijkt echter duidelijk dat er na de avondgodsdienst oefening vergaderd is.
 39. Zo luiden de notulen van de vergadering van 14 april 1924.
 40. Nadat het kerkgebouw aan het Nazareth was klaargekomen, mocht Hubregtse deze ramen uit de uien schuur verwijderen en meenemen.
 41. Hoewel ds. Hubregtse zelf nimmer het verband van de Gereformeerde Gemeenten had gediend,

heeft men zich aldaar ruimhartig over zijn weduwe ontfermd. Op de classis van 29 december 1924 te Goes vroeg 's-Gravenpolder namelijk "hulp in de voorziening der behoeften onzer predikants-weduwe". De notulen vermelden daarover het volgende: "De weduwe van Ds. Hubregtse is met degenen, die nu in ons kerkverband leven, medegegaan. Daardoor is de ondersteuning, die haar verstrekt werd van de zijde der gemeenten die met Ds. v.d. Garde leven, opgehouden. Voor 's-Gravenpolder is de last te zwaar. Geopperd wordt het bezwaar dat Ds. Hubregtse nimmer in onze gemeenten heeft gediend en de weduwe dan ook niet door ons behoeft onderhouden te worden.

Gewezen wordt op wat b.v. geschied is met van der Stel en met Wed. P. Ingelse. De gemeenten, waar van der Stel en Ingelse gediend hadden, stonden vrijwillig. In overweging wordt gegeven dat dit ook hier geschiede.

Hiertegen wordt ingebracht dat van der Stel en Ingelse geen ambt bedienden, op dien grond werden zij niet gerekend onder emeriti-predikant, dus ook de weduwe **niet** onder predikants-weduwe. Hier is een ander geval; deze weduwe was weleer vrouw van een leeraar, zij ontving als predikants-weduwe van de gemeenten van Ds. v.d. Garde; zij brak met die gemeenten en kwam tot ons over. Zal men nu die weduwe terugzenden? En zoo niemand dat wil, aanvaarden wij haar dan niet zoo zij is? Blijft zij dan niet de rechten en waardigheid van predikants-weduwe behouden?

Bovendien, de onderhouding van emeriti-predikanten en predikants-weduwen is enerzijds een recht, anderzijds een plicht. De gemeenten mogen steeds met liefde dien plicht vervullen, maar deze onderhouding is geen liefdadigheidswerk. De betrokken weduwe ligt dus voor rekening der gemeenten.

De classis besluit dienovereenkomstig aan de commissie voor emeriti-predikanten deze zaak vóór te dragen."

42. Zie I. Hubregtse: *Leven en sterven van Ds. L. Hubregtse*.
43. Ouderling C. Goud, die in de Nederduits Gereformeerde Gemeente gebleven was, was namelijk zijn schoonvader.
44. Volgens Hubregtse in *Leven en sterven van Ds. L. Hubregtse (1845-1922)* p. 87 zou dit gebeurd zijn op 11 **juni** 1924. Die datum staat ook in het Kerkelijk Jaarboek (t/m de uitgave van 1999) vermeld als institueringsdatum. De verslagen van de classis alsook de notulenboeken van 's-Gravenpolder wijzen echter eenparig op 11 **juli**. Verder zou volgens Hubregtse op deze dag ook het nieuwe kerkgebouw reeds in gebruik genomen zijn. Dit leek mij rijkelijk vroeg. Uit het notulenboek van de kerkenraad blijkt dat de "inwijding" van het nieuwe kerkgebouw op 5 september heeft plaatsgehad. Dit is in overeenstemming met hetgeen op de ledenvergadering van 26 mei door Hubregtse was toegezegd. In de kerkenraadsvergadering van 22 oktober werd een verslag van de ingebruikname op 5 september door de scriba voorgelezen, dat uitgebreid genotuleerd is.
45. Aldus de notulen van 9 juli 1924.
46. Idem de notulen van 9 juli 1924.
47. Volgens de notulen heeft ds. Kersten de gemeente geprezen om de eensgezindheid waarmee de vergadering en de verkiezing plaatsgevonden hadden. Hij wenste haar toe dat dat zo blijven zou. Deze "eensgezindheid" bij de stemming is niet zo verwonderlijk, als we bedenken dat op 11 april en 7 mei reeds verkiezingen hadden plaatsgehad, waarbij de broeders Hoekman, Eckhardt en Hubregtse resp. Evertse waren gekozen.
48. Deze steen is later bij de bouw en de verbouw van de Elimkerk meegegaan naar de Langeweg, waar zij weer een plaatsje heeft gekregen.
49. Eerder dat jaar, in september, was de koop van een stuk grond van J. Steketee niet doorggegaan.
50. Bedoeld zal hier zijn: preek lezen.
51. Jammer genoeg wordt er geen besluit vermeld, ook niet in latere notulen.
52. Geciteerd uit C. Dempster: *Een door God gelegde band. Het verblijf van ds. W.C. Lamain te Rotterdam-Zuid*. In: Oude paden. Kerkhistorisch tijdschrift, 1996 nr. 2. Een uitvoeriger verslag is te vinden in J.W. Lamain/H. Beijeman/H. Natziyl: *Leven en werk van ds. W.C. Lamain*. Den Hertog, Houten, z.j. p. 179-185.
53. Notulen kerkenraad van 8 november.
54. En niet in 1942, zoals H.Hille vermeldt in zijn artikel in *Oude paden, Kerkhistorisch tijdschrift* 1996, nr. 2. Volgens de kerkenraadsnotulen van 1 februari 1943 zal hij "bezocht worden en indien mogelijk door schuldbelijdenis weer worden aangenomen." Over het weer opnemen in de gemeente is niets genotuleerd.
55. De notulen vermelden geen aanvraag van hem voor een attest. Wel is hij eind 1947 vermaand door de kerkenraad, aangezien hij op zondag andere kerken bezocht. Hij was het echter niet eens met de gang van zaken in de Gereformeerde Gemeente alhier. "Zijn grootste grief is het preken lezen uit de Saambinder." Kort voor zijn overgang naar de Oud-Gereformeerde Gemeente alhier was hij ook al eens vermaand, omdat hij kerkdiensten van een ander kerkgenootschap bezocht, zelfs als er bij ons een predikant voorging. Spoedig daarop was hij overgegaan, volgens zijn eigen schrijven niet van-

wege de leer, maar vanwege de uitleving. De vermaning heeft in 1947 kennelijk opnieuw geen gunstig resultaat gehad. In mei 1948 vernam de kerkenraad dat hij preekte in Rotterdam. Hij werd hiervoor bezocht, de kerkorde werd geraadpleegd om te zien of dit viel onder scheurmakerij, de consulent werd geraadpleegd, en men deelde De Jonge mee, dat "anders censure volgen zal". Maar het enige resultaat was dat De Jonge verzocht hem als lid af te voeren. Dit gebeurde toen. Zijn vrouw bleef nog ingeschreven staan als lid tot eind 1949. Op de kerkenraadsvergadering van 5 december 1949 werd besloten dat haar attestatie "naar Boezemsingel Rotterdam verzonden (zal) worden met begeleidend schrijven."

56. Notulen kerkenraad 1 mei 1950.
57. Cabaret was hier kennelijk geen onbekende, want in de notulen van de ledenvergadering van 14 augustus 1950, die ook gehouden werd om een predikant te stemmen, staat vermeld dat student Cabaret ook aanwezig was. Waarschijnlijk had hij die avond hier gepreekt.
58. De kerkenraad beriep op een hoger bedrag dan voorheen: het salaris is van f 4.500 op f 5.000 gebracht, welk besluit echter nog door de ledenvergadering moest worden goedgekeurd. De ledenvergadering ging in grote meerderheid akkoord met het voorstel van de kerkenraad. De scribe had daarom alvast twee beroepsbrieven uitgetypt, zodat de brief met het goede bedrag erin ook voorgelezen kon worden en dezelfde avond nog ter ondertekening aan de consulent kon worden voorgelegd.
59. Dit alles volgens Cabarets eigen woorden, zoals hij daarover vertelt op enkele cassettebandjes waarop hij herinneringen uit zijn leven heeft ingesproken.
60. Enkele gegevens zijn ontleend aan L. Vogelaar: *Gedragen en gered*. Persoonlijk en ambtelijk leven van ds. L. Vogelaar z.p., z.j. (Putten 1998). Verder heb ik gebruik kunnen maken van mondelinge informatie van familieleden van Ds. Cabaret.
61. Het voeren van deze naam was echter problematisch. Er bestonden namelijk in Rotterdam en Sliedrecht twee Gereformeerde Gemeenten in Hersteld Verband, die resp. door ds. P. Overduin en ds. D. Overduin werden bediend en die zich al tot ds. Cabaret gewend hadden met het dringende verzoek de naam van zijn nieuw gevormde kerkverband te wijzigen omdat het gebruik van dezelfde naam verwarrend kon werken.
62. Gegevens ontleend aan L. Vogelaar: *Gedragen en gered*. Persoonlijk en ambtelijk leven van ds. L. Vogelaar.
63. Er is hier een gedeelte weggelaten. Oorspronkelijk stond hier nog in het jaarverslag: "Maar." zegt hij, "weet u wat het ergste is? Er zijn zoveel jonge gezinnen die in de loop der jaren van de kerk vervreemd zijn daar ze met hun kinderen zondags geen plaats konden bemachtigen in de kerk en zodoende dan maar thuis moesten blijven." Daarin moet onze scribe zich echter vergist hebben. Volgens welingelichte personen is het beslist nooit zo geweest dat er in de gemeente van Middelburg mensen of zelfs gezinnen van de kerk af zijn gegaan omdat er te weinig plaats zou zijn geweest in de kerk!
64. Terug te vinden in A.G. Eggebeen *Gereformeerde Gemeenten op Zuid-Beveland*, p. 36.
65. In het artikelje van ds. Van de Woestijne stond hier nog het volgende: "Nog steeds zat hij vooraan in de kerkeraadbank." Dit is echter niet juist.
66. Er staat helaas niet in op welke datum die gehouden is. Tekst Jesaja 60 : 21b.
67. De brochure heeft hier ten onrechte: 2 Kronieken. De tekst is hier afgedrukt zoals deze in de brochure stond.
68. Of misschien nog wel harder? Het is wel aardig de gegevens vanaf 1965 eens te vergelijken met elkaar.
69. Dit gedicht was opgenomen in de brochure die verscheen bij de ingebruikname van de Elimkerk in 1977. Er was een foto bij afgedrukt van het houtsnijwerk van de zaaiër, dat tegen de noordmuur van de kerk is bevestigd.
70. Niet de eerste vergadering waarop hij aanwezig was; zie noot 57!
71. Volgens de aantekeningen een "voorzinger". Is dat de term die vroeger hier ter plaatse gebruikt werd?
72. Zo'n galerij is ook niet alles. In 1939 wordt er op een ledenvergadering een vraag gesteld over "wanordelijkheden" die zich op de galerij afspelen. "De koster krijgt dienaangaande instructie," zo vermelden de notulen van 25 januari 1939.
73. De kerkenraad besprak op 29 februari 1960 toch een orgelrestauratie. Al in juni 1959 had men aan de firma Koppejan een lijst met nodige werkzaamheden gevraagd, waarschijnlijk met prijsopgave. Nu wilde men hetzelfde plan ook voorleggen aan de firma A. Nijssse te Wolphaartsdijk met het verzoek om een prijsopgave. Op de vergadering van 28 maart bleek dat de heer Nijssse de klus wilde klaren voor f 3.460. Het prijsverschil was dusdanig dat men hem unaniem het werk gunde, maar omdat de voorzitter op de vergadering ontbrak, liet men de officiële beslissing wachten tot de kerkenraadsvergadering van 9 mei.

74. Waarschijnlijk tot 1955, gezien het aantreden van Chr. Almekinders als organist in dat jaar.
75. Met een onderbrekening van 1952-1953.
76. J. Nieuwenhuyze moet op dankdag 1929 gekozen zijn. Hij komt in de kerkenraadsnotulen van 2 januari 1930 in ieder geval voor als secundus-afgevaardigde voor de classis. Op de ledenvergadering van 9 januari 1930 vroeg een lid naar de niet voorgelezen notulen van de laatste vergadering. Daarop werd geantwoord "dat van de vergadering op Dankdag (stemmen voor ambtsdragers) nooit geen notulen worden gemaakt, doch dat de uitslag der stemming bewaard wordt in 't archief."
77. Een oom van de huidige diaken A. Aarnoutse, die vanaf 1991 de gemeente dient.
78. Op de kerkenraadsvergadering van 30 januari was het tweetal A. de Blois en M. Heikoop gesteld. De kerkenraad kreeg echter een briefje van de consulent, waarin stond dat het "voor den goeden gang van zaken afkeuring verdient een leeraar die zoo kort in de gemeente is, te beroepen." Dit betrof ds. Heikoop. De kerkenraad stelde toen op een korte, bijzondere kerkenraadsvergadering, voorafgaand aan de ledenvergadering, een ander tweetal.
79. Op 23 juli had de kerkenraad als tweetal gesteld ds. Rijksen en ds. De Blois. Daar ds. Rijksen onder-tussen een beroep aannam, vergaderde de kerkenraad tussentijds opnieuw (op 6 augustus) en stelde toen ds. Van den Berg in de plaats van hem.
80. Een aantal jaren heeft J. Verdonk tegelijk met W. v.d. Hooft gefungeerd als (hulp)koster. Het was niet meer precies te achterhalen in welke jaren dat geweest is.
81. De vermelding in de jaarboekjes geeft ook niet altijd een echt houvast. Soms zijn de aantallen twee jaar achter elkaar gelijk. Kennelijk werden dus de nieuwe gegevens niet ieder jaar doorgegeven.
82. De notulen vermelden hier voor de doopleden: 94 m en 109 v + 6 verstrooide.
83. Deze getallen en die van 1927 zijn ontleend aan de notulen van de Classis Goes, die zo nu en dan ook een overzicht geven van de leden in de diverse gemeenten.